ΕΕ2 - Τελική έκθεση αναφοράς - Παραδοτέο D2.2

Εγκατάσταση αιτούντων/σών άσυλο στην Αθήνα: Ανοιχτή Δομή Φιλοξενίας Ελαιώνα και διαμερίσματα του εγχειρήματος ESTIA

Δεκέμβριος 2019 - Οκτώβριος 2022

Μαρίκα Ρόμπου-Λεβίδη

Εικόνα 1: Ανοιχτή Δομή Ελαιώνα, 18.06.2021, φωτογραφία: Μαρίκα Ρόμπου-Λεβίδη

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή

- Αντικείμενο και στόχοι της έρευνας 3
- Ερμηνευτικό πλαίσιο 4
- Ερευνητικά ερωτήματα 5
- Μεθοδολογία 5

2. Σχετικά με τη «Δομή Φιλοξενίας Πολιτών Τρίτων Χωρών ή ανιθαγενών που έχουν αιτηθεί διεθνή προστασία στον Ελαιώνα Αττικής»

- Πρόσβαση 6
- Ο χώρος και η κατοίκησή του 7
- Διοίκηση και διαχείριση
  - Α) Διοίκηση
    - Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου 22
  - Β) Διαχείριση
    - Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης 24
    - Δήμος Αθηναίων 25
    - Ο συντονιστής της ομάδας της ΕΑΤΑ 25
    - Η νομική υπηρεσία της ΕΑΤΑ 26
    - Η κοινωνική υπηρεσία της ΕΑΤΑ 28
    - Η τεχνική υπηρεσία της ΕΑΤΑ 30
- Συμπερασματικά για τη δομή του Ελαιώνα 31

3. Σχετικά με το πρόγραμμα ESTIA

- Πρόσβαση 33
- Στόχοι, χαρακτήρας και ονομασία του προγράμματος 34
- Διοίκηση και διαχείριση
  - Α) Διοίκηση
    - Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες - Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου 35
- Ο χώρος και η κατοίκησή του 48
  - Β) Διαχείριση
    - Η ΕΑΤΑ ως όχημα διαχείρισης του ESTIA από τον Δήμο Αθηναίων 51
    - Η τριπλέτα 53
    - Ο λόγος των «ωφελούμενων» 55
    - ΜΚΟ ΑΡΣΙΣ 56

4. **Συμπερασματικά** 63
   - Υλοποίηση στόχων 66

5. **Βιβλιογραφία** 67

1. Εισαγωγή

- *Αντικείμενο και στόχοι της έρευνας*

Η ΕΕ2 περιλάμβανε μια εντατική εθνογραφική έρευνα που είχε ως αντικείμενο τη διερεύνηση της διαδικασίας διαμεσολάβησης σε δύο επίσημες μορφές εγκατάστασης αιτούντων/σών άσυλο στην Αθήνα,[1] με στόχο την κατανόηση της δυναμικής της κοινωνικοπολιτικής διάδρασης και διαπραγμάτευσης ανάμεσα σε αυτούς/ές, τους/τις ανθρωπιστικούς δρώντες/σες και την τοπική κοινωνία. Το εθνογραφικό πεδίο της έρευνας ήταν:

α) η «Δομή Φιλοξενίας Πολιτών Τρίτων Χωρών ή ανιθαγενών που έχουν αιτηθεί διεθνή προστασία στον Ελαιώνα Αττικής», η οποία ξεκίνησε τη λειτουργία της το 2015 σε χώρο του Δήμου Αθηναίων, με χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και κρατική διοίκηση. Την εποχή που διεξάχθηκε η έρευνα τη διοίκηση της δομής είχε υπό την ευθύνη του το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (ΥΜΑ). Η διαχείριση της δομής γινόταν με συνεργασία του παραπάνω υπουργείου με τον Δήμο Αθηναίων (ΔΑ) και τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης (ΔΟΜ)
β) διαμερίσματα του εγχειρήματος «ESTIA», το οποίο σχεδιάστηκε από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ σε συνεργασία με το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής (ΥΜΠ) το 2015, λειτούργησε με χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και, από το 2020 μέχρι την περίοδο της έρευνας, υλοποιήθηκε από το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου −που το 2019 διαδέχθηκε το ΥΜΠ− σε συνεργασία με εταίρους, όπως ο Δήμος Αθηναίων και μη κυβερνητικές οργανώσεις.

Η ΕΕ2, ως μέρος του έργου HUMANcITY, σχεδιάστηκε ώστε να λειτουργήσει συμπληρωματικά προς τη δεύτερη εντατική εθνογραφική έρευνα του προγράμματος, αυτή της ΕΕ4, που εστίασε σε άτυπες μορφές εγκατάστασης στην Αθήνα αλλά και συγκριτικά με τις έρευνες στον μικρό τόπο εισόδου των προσφύγων στη χώρα, τη Σκάλα Συκαμνιάς (ΕΕ1), όσο και στην μεσαίου μεγέθους πόλη της Μυτιλήνης (ΕΕ3). Αναπτύχθηκε καθ' όλη τη διάρκεια του έργου και υλοποιήθηκε μέσα από έρευνα πεδίου διάρκειας δεκατριών μηνών (Αύγουστος 2020- Σεπτέμβριος 2021), που πραγματοποιήθηκε από την ερευνήτρια Μαρίκα Ρόμπου-Λεβίδη.

[1] Σύμφωνα με τον νόμο 4939/2022, άρθρο 1, παράγραφος γ) «αιτών διεθνή προστασία» ή «αιτών άσυλο» ή «αιτών» είναι ο πολίτης τρίτης χώρας ή ο ανιθαγενής, ο οποίος δηλώνει προφορικώς ή εγγράφως ενώπιον οποιασδήποτε ελληνικής αρχής, στα σημεία εισόδου στην ελληνική επικράτεια ή εντός αυτής, ότι ζητά άσυλο ή επικουρική προστασία στη χώρα μας ή με οποιονδήποτε τρόπο ζητά να μην απελαθεί σε κάποια χώρα εκ φόβου δίωξης λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, πολιτικών πεποιθήσεων ή συμμετοχής σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα, σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης ή επειδή κινδυνεύει να υποστεί σοβαρή βλάβη, σύμφωνα με το άρθρο 14 του παρόντος Κώδικα και επί του αιτήματος του οποίου δεν έχει ληφθεί ακόμη τελεσίδικη απόφαση. Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο De Genova (2017:8), ο ίδιος ο όρος αιτών άσυλο εδράζεται σε μια βασική καχυποψία απέναντι στα άτομα που υποβάλλουν αίτηση για άσυλο σε ένα ευρωπαϊκό σύστημα ασύλου που συστηματικά απορρίπτει και αποκλείει την πλειοψηφία αυτών. Έτσι, στην ουσία επικυρώνει τις διαδικασίες με τις οποίες η μετακίνηση των αιτούντων έχει θεωρηθεί παράνομη. Περισσότερα σχετικά με τον όρο «αιτών άσυλο» και την ένταξή του στην «ανθρωπιστική πόλη», βλ. Παπαταξιάρχης 2017:79-80

- *Ερμηνευτικό πλαίσιο*

Η έννοιας της διαμεσολάβησης σε σχέση με την εγκατάσταση αιτούντων/σών άσυλο στην Αθήνα ήταν στο επίκεντρο της παρούσας έρευνας και, άρα, αποτελεί κεντρικό άξονα και της παρούσας έκθεσης. Η διαμεσολάβηση στο πλαίσιο της εγκατάστασης αιτούντων/σών άσυλο, συνεπάγεται την κοινωνική διάδραση ανάμεσα σε ανόμοια μέρη −όπως ήδη αναφέρθηκε, τους/τις αιτούντες/σες άσυλο, κρατικούς θεσμούς, την τοπική αυτοδιοίκηση, διεθνείς οργανισμούς, ανθρωπιστικούς/ές δρώντες/σες και, τέλος, την τοπική κοινωνία− και την παραγωγή κοινωνικών σχέσεων. Πιο συγκεκριμένα, αυτή η διάδραση παραπέμπει σε πρωτοβουλίες και δράσεις που αναλαμβάνονται από όλες τις παραπάνω πλευρές με στόχο τη διασύνδεση των διαφορετικών κοινωνικών κόσμων των προσφύγων και της ελληνικής κοινωνίας. Επομένως, συνεπάγεται εμπρόθετη δράση (Murphy 1981, Fechter 2019, Combinido και Ong 2017), όπως και παραγωγή νέων νοημάτων (Hönke και Müller, 2018).[2] Σε ένα βαθμό, μάλιστα, η εμπρόθετη δράση των αιτούντων/σών άσυλο είναι η αποτελεσματικότητά τους στο να βρίσκουν χρήσιμους/ες διαμεσολαβητές/τριες, να δικτυώνονται με αυτούς/ές και να κερδίζουν τη στήριξή τους (Ambrosini 2017:1826). Ωστόσο, η επαφή και η σύνδεση συνυπάρχει με την απόσταση. Γιατί η συνάντηση του προσφυγικού πληθυσμού με την τοπική κοινωνία προϋποθέτει τη γεφύρωση διαφορετικών κοσμοθεωριών, αντιλήψεων, πολιτισμικών συστημάτων, αξιών, κοινωνικών ομάδων και επιπέδων πολιτικής και κοινωνικής ένταξης.[3]

Στην περίπτωση της στέγασης των αιτούντων/σών άσυλο στις δύο υπό εξέταση μορφές εγκατάστασης, τα μέρη που έρχονταν σε επαφή ήταν, από τη μια πλευρά οι αιτούντες/σες άσυλο και, από την άλλη, το κράτος ή/και διεθνείς οργανισμοί όπως η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (ΥΑ) και ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (ΔΟΜ). Οι ενδιάμεσοι που διευκόλυναν αυτή τη διάδραση ήταν η τοπική αυτοδιοίκηση ή/και διάφορες ΜΚΟ που, ως τρίτο μέρος, έστεκαν ανάμεσα στα δύο μέρη που αναφέρθηκαν παραπάνω. Επομένως, στην περίπτωση των επίσημων πολιτικών στέγασης αιτούντων/σών άσυλο στην Αθήνα, η διαμεσολάβηση είχε θεσμικό χαρακτήρα. Η έρευνα συμπεριέλαβε εκπροσώπους της Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης (ΥΠ.Υ.Τ.) της Γενικής Γραμματείας Υποδοχής Αιτούντων Άσυλο του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου, στελέχη της Εταιρείας Ανάπτυξης και Τουριστικής Προβολής Αθηνών (ΕΑΤΑ) του Δήμου Αθηναίων που εργάζονταν στις δύο διαφορετικές μορφές εγκατάστασης αιτούντων/σών άσυλο, στελέχη του ΔΟΜ με παρουσία στη δομή του Ελαιώνα και της ΥΑ του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες με σημαντική εμπλοκή στο πρόγραμμα ESTIA, και, τέλος, άτομα που εργάζονταν στις ΜΚΟ ΑΡΣΙΣ και HUMAN RIGHTS 360. Αρχικά, η έρευνα απευθύνθηκε και στις ΜΚΟ PRAKSIS και SOLIDARITY NOW, αλλά η συνεργασία δεν μπόρεσε να προχωρήσει. Η πρώτη δεν ανταποκρίθηκε στο αίτημα συνεργασίας μετά το διερευνητικό στάδιο και η δεύτερη, ενώ εξέφρασε έντονη πρόθεση συνεργασίας, τελικά αποφάσισε να μην συμμε-

[2] Ο Latour 2005:39 διακρίνει δύο κατηγορίες δρώντων/σών, τους/τις «ενδιάμεσους/ες» και τους/τις «διαμεσολαβητές/ριες». Οι πρώτοι απλά μεταφέρουν νοήματα ανάμεσα στους δύο πόλους της διαμεσολάβησης, ενώ οι δεύτεροι μεταδίδουν την πληροφορία τροποποιημένη. Ωστόσο, και στις δύο περιπτώσεις, αυτός/ή που μεταφέρει την πληροφορία έχει εξουσία και προσδιορίζει την ίδια την πράξη της μεταφοράς της.

[3] Κατά τον Bierschenk 2021:419, η αναλυτική σημασία της έννοιας της διαμεσολάβησης είναι ότι, πρώτον, αναδεικνύει κατηγορίες κοινωνικών δρώντων/σών που διακρίνονται από τους πόλους τους οποίους επιδιώκουν να γεφυρώσουν και, δεύτερον, επισημαίνει ότι αυτοί/ές οι δρώντες/σες, για λόγους δικούς τους ή του φορέα για τον οποίο εργάζονται, επιδιώκουν τη διασύνδεση με κάθε μία από τις δύο πλευρές της σχέσης. Επομένως, αυτή η προσέγγιση από-ηθικοποιεί πρακτικές που συχνά απαντούν σε έντονα ηθικοποιημένα πλαίσια.

τάσχει στο πρόγραμμα ESTIA κατά το διάστημα που πραγματοποιήθηκε η έρευνα, οπότε η συνεργασία με το έργο δεν είχε αντικείμενο.

Η ΕΕ2 προσέγγισε το ζήτημα της διαμεσολάβησης σαν αναλυτικό πλαίσιο της έρευνας. Παράλληλα, το προσέγγισε σαν συστάδα κοινωνικών πρακτικών, κοινωνικών ρόλων (Bierschenk 2021:423), κοινωνικών σχέσεων, συναντήσεων και ηθικών δεσμεύσεων (Cabot 2014:19). Επίσης, προσέγγισε το έργο του ΥΜΑ και την εφαρμογή διαφόρων πρακτικών και συστημάτων διαχείρισης από τους υπόλοιπους εμπλεκόμενους φορείς σαν βιοπολιτική. Γιατί αυτά αποτελούσαν τεχνικές για τη διαχείριση πληθυσμών (Fassin 2012:226). Τέλος, η ΕΕ2 προσέγγισε το θέμα της διαμεσολάβησης, δίνοντας βάρος όχι στα πρόσωπα των διαμεσολαβητών/ριών, αλλά στην ίδια τη διαδικασία που λάμβανε χώρα ανάμεσα στα εμπλεκόμενα μέρη.

- *Ερευνητικά ερωτήματα*

Τα κεντρικά ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας αφορούσαν α) τη λειτουργία των μηχανισμών υποδοχής και εγκατάστασης των αιτούντων/σών άσυλο β) τη σχέση μεταξύ προσδοκιών των αιτούντων/σών άσυλο, ελάχιστων υποχρεώσεων της χώρας στη βάση της συνθήκης της Γενεύης και πραγματικών συνθηκών γ) την πρόσληψη από τα διαφορετικά μέρη που εμπλέκονταν στη διαδικασία εγκατάστασης εννοιών όπως η ένταξη, η ενδυνάμωση, η αυτονομία, η εξάρτηση, ο ιδρυματισμός, η ανακούφιση, η προστασία, η αναμονή δ) τον ρόλο των διεθνών οργανισμών ως διαμεσολαβητικών φορέων τόσο στη διαμόρφωση των επίσημων πολιτικών για τους πρόσφυγες όσο και στο πεδίο ε) αντίστοιχα τον ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης στο ίδιο ζήτημα στ) τις εσωτερικές διαφοροποιήσεις των υπό εξέταση πληθυσμιακών κατηγοριών και φορέων σε σχέση με την πρόσληψη της έννοιας της πολιτισμικής διαμεσολάβησης και της διερμηνείας ζ) τις ηθικές διερωτήσεις που καθόριζαν τη στάση των ανθρωπιστικών δρώντων/σών κατά την εφαρμογή των εγχειρημάτων.
Το εθνογραφικό υλικό της έρευνας που προέκυψε από την επαφή με τους διαφορετικούς πόλους που ενεπλάκησαν στη διαμεσολάβηση αντικατοπτρίζει πολλαπλές οπτικές γωνίες. Αυτές άλλοτε συνέκλιναν και άλλοτε απέκλιναν δημιουργώντας εντάσεις και αντιθέσεις τόσο ανάμεσα στους φορείς όσο και στο εσωτερικό τους. Η έρευνα εστίασε σε αυτές επιδιώκοντας να αναδείξει την πολλαπλότητά τους.

- *Μεθοδολογία*

Οι συνθήκες της πανδημίας επηρέασαν σημαντικά τον αρχικό προγραμματισμό της έρευνας της ΕΕ2 και επέβαλαν την τροποποίηση της μεθοδολογίας της. Έτσι, μεγάλο μέρος της εθνογραφικής έρευνας πραγματοποιήθηκε διαδικτυακά, με συνεντεύξεις-συνομιλίες ανοιχτού τύπου με αιτούντες/σες άσυλο, ανθρωπιστικούς/ές δρώντες/σες και μέλη της τοπικής κοινωνίας. Μόνον όταν τα μέτρα κατά της πανδημίας χαλάρωσαν, στάθηκε δυνατό να πραγματοποιηθεί μικρής πια διάρκειας επιτόπια έρευνα με φυσική παρουσία της ερευνήτριας στη δομή του Ελαιώνα και σε διαμερίσματα του εγχειρήματος ESTIA. Επομένως, η κλασική ανθρωπολογική μέθοδος της συμμετοχικής παρατήρησης ακολουθήθηκε σε περιορισμένο βαθμό. Αυτό είχε σαν συνέπεια η προσέγγιση των φορέων και των πληροφορητών/ριών να γίνει από τα πάνω προς τα κάτω και όχι αντίστροφα. Η συγκεκριμένη συνθήκη προφανώς αντικατοπτρίστηκε και στο περιεχόμενο του εθνογραφικού υλικού που συγκεντρώθηκε κατά τη διάρκεια της έρευνας, το οποίο, αντίστοιχα, διαμόρφωσε και το τελικό εθνογραφικό προϊόν της έρευνας, τα

παραδοτέα (D2.2 και D2.3). Ωστόσο, παρόλο που η συγκυρία της πανδημίας προκάλεσε αυτές τις θεμελιώδεις τροποποιήσεις που ανέτρεψαν καθιερωμένα μεθοδολογικά δεδομένα της ανθρωπολογικής έρευνας, είχε και ένα απρόβλεπτο ερευνητικό ενδιαφέρον: η αναταραχή στο πεδίο επέτρεψε να αναδειχθούν εντάσεις και αντιθέσεις τις οποίες, σε προηγούμενες περιόδους, τακτοποιούσαν οι μηχανισμοί των φορέων. Και πάλι, σε ένα βαθμό, αυτές οδήγησαν την έρευνα προς συγκεκριμένες κατευθύνσεις.

Εξήντα μία από τις συνεντεύξεις-συνομιλίες με πληροφορητές/ριες καταγράφηκαν ηχητικά ή οπτικοακουστικά και αποτέλεσαν το βασικό εθνογραφικό υλικό της έρευνας. Από αυτές, οι είκοσι οχτώ αφορούν ανθρωπιστικούς/ές δρώντες/σες και οι υπόλοιπες τριάντα τρεις αιτούντες και αιτούσες άσυλο, «μη συμμορφούμενους/ες»[4] ή, τέλος, αναγνωρισμένους/ες πρόσφυγες. Στη συνέχεια, αυτές οι συνομιλίες μεταγράφηκαν και, σύμφωνα με τον αρχικό σχεδιασμό της έρευνας, τα ψηφιακά αρχεία τους κατατέθηκαν στο Αρχείο του Παρατηρητηρίου της Προσφυγικής και Μεταναστευτικής Κρίσης στο Αιγαίο (ΑΠΜΚΑ) (http://archive-refugeeobservatory.ekt.gr/refugeeobservatory/?locale=el) ως ένα από τα τρία παραδοτέα της ΕΕ2 (D2.1). Στις περισσότερες περιπτώσεις συνομιλιών, η πρόσβαση του κοινού σε αυτές θα γίνεται σύμφωνα με τους ειδικούς όρους που συμφωνήθηκαν ανάμεσα στο Παρατηρητήριο και τους/τις πληροφορητές/ριες κατά την υπογραφή παραχωρητηρίου. Αυτοί αφορούν την προστασία προσωπικών δεδομένων και την ανοιχτή προς όλους ή προστατευμένη χρήση των αρχείων. Για τις περιπτώσεις που δεν στάθηκε δυνατό οι πληροφορητές/ριες να ελέγξουν τη μεταγραμμένη συνομιλία και να υπογράψουν παραχωρητήριο, το υλικό θα παραμείνει κλειστό και μη προσβάσιμο στο ευρύ κοινό. Θα υπάρχει δυνατότητα πρόσβασης μόνο σε ερευνητές, φοιτητές κτλ. μετά από ειδική άδεια.

Εκτός από τις παραπάνω καταγεγραμμένες συνεντεύξεις-συνομιλίες, στο σύντομο διάστημα της επιτόπιας έρευνας με φυσική παρουσίας το πεδίο, έγιναν και άτυπες συνομιλίες της ερευνήτριας με «ωφελούμενους/ες»[5] της δομής του Ελαιώνα καθώς και με άτομα στις γειτονιές και τις πολυκατοικίες όπου κατοικούσαν, αντίστοιχα, ωφελούμενοι/ες του ESTIA, οι οποίες δεν κρίθηκε εφικτό να καταγραφούν. Αυτές απλά συνέβαλαν στη διαμόρφωση ενός προφορικού εθνογραφικού υποστρώματος και εθνογραφικών σημειώσεων, που τροφοδότησαν την εμπειρία της ερευνήτριας από τους συγκεκριμένους χώρους.

2. Σχετικά με τη «Δομή Φιλοξενίας Πολιτών Τρίτων Χωρών ή ανιθαγενών που έχουν αιτηθεί διεθνή προστασία στον Ελαιώνα Αττικής»

- *Πρόσβαση*

[4] Άτομα που έχουν λάβει απορριπτικές αποφάσεις ασύλου και πρέπει να αποχωρήσουν από τις μονάδες εγκατάστασης στις οποίες βρίσκονται.

[5] Ο όρος «ωφελούμενος/η» ή «εξυπηρετούμενος/η» χρησιμοποιείται ευρέως στον λόγο του ΥΜΑ, των διεθνών οργανισμών που εμπλέκονται στην ανθρωπιστική διακυβέρνηση της μετανάστευσης, των πολλών εταίρων που υλοποιούν τα προγράμματα υποδοχής αιτούντων άσυλο και, τέλος, των εργαζόμενων σε αυτούς. Εξάλλου, αποτελεί μετάφραση του αγγλικού όρου «beneficiary» που χρησιμοποιείται διεθνώς. Σε αρκετές περιπτώσεις προβληματοποιείται και υιοθετείται συμβατικά. Ωστόσο, έχει ξεκάθαρα επικρατήσει στον ανθρωπιστικό λόγο. Επομένως, στην παρούσα έκθεση χρησιμοποιείται ως ημικός όρος του ανθρωπιστικού λόγου.

Η έρευνα στη δομή του Ελαιώνα σε συνθήκες πανδημίας ήταν ένα δύσκολο εγχείρημα. Πρώτον, η είσοδος εξωτερικών επισκεπτών απαγορεύτηκε αυστηρά. Δεύτερον, επειδή η δομή δεν διέθετε αποτελεσματική δικτύωση στο διαδίκτυο, ο μόνος τρόπος επικοινωνίας των ωφελούμενων με την ερευνήτρια ήταν η χρήση δικής τους προσωπικής σύνδεσης με το διαδίκτυο και η κατανάλωση δεδομένων που χρεώνονταν οι ίδιοι. Αναμενόμενα, αυτό δεν ήταν εύκολο. Άρα όσο ίσχυαν τα μέτρα κατά της πανδημίας η επικοινωνία με διαμένοντες στη δομή του Ελαιώνα ήταν εξαιρετικά δύσκολη. Οι ανθρωπιστικοί/ές δρώντες/σες που εργάζονταν στη δομή είχαν επίσης πολύ περιορισμένη πρόσβαση στον καταυλισμό και τον επισκέπτονταν εκ περιτροπής. Επομένως ούτε και εκείνοι μπορούσαν να φιλοξενήσουν αιτούντες/σες άσυλο στις εγκαταστάσεις τους μέσα στον καταυλισμό ακόμα και αν είχαν την πρόθεση να διευκολύνουν την έρευνα της ΕΕ2 με επικοινωνία μέσω διαδικτύου. Για όλους τους παραπάνω λόγους, η επαφή με τους/τις αιτούντες/σες άσυλο πραγματοποιήθηκε με αργούς ρυθμούς. Όταν τα μέτρα κατά της πανδημίας χαλάρωσαν και διατυπώθηκε από πλευράς της ερευνήτριας ενδιαφέρον για επιτόπια έρευνα, η διαδικασία εξασφάλισης άδειας από το Υπουργείο Μετανάστευση και Ασύλου ήταν χρονοβόρα και απαίτησε επιμονή και υπομονή. Τελικά η άδεια εξασφαλίστηκε τον Ιούνιο 2021 και η επιτόπια έρευνα υλοποιήθηκε στη διάρκεια του καλοκαιριού. Πραγματοποιήθηκαν δεκαέξι ανοιχτές συνεντεύξεις με ωφελούμενους/ες και επτά με εκπροσώπους των θεσμών, συμπεριλαμβανομένου του διοικητή της δομής.

- *Ο χώρος και η κατοίκησή του*

Εικόνα 2: Η δομή του Ελαιώνα όπως απεικονίζεται στο Google Earth τον Ιούνιο 2021. Η επισήμανση της περιμέτρου δική μας. Στο κάτω μέρος της εικόνας διακρίνεται το γήπεδο με τις τριάντα δύο σκηνές στο εσωτερικό του.

Η δομή του Ελαιώνα, μια ανοιχτή δομή φιλοξενίας αιτούντων/σών άσυλο,[6] δημιουργήθηκε το 2015 υπό καθεστώς έκτακτης ανάγκης, με πρωτοβουλία του τότε Δημάρχου της Αθήνας, Γιώργου Καμίνη, σε συνεννόηση με το Υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης.[7] Ο χώρος για την εγκατάσταση της δομής, μια έκταση τριάντα επτά στρεμμάτων,[8] σε απόσταση μικρότερη των πεντακοσίων μέτρων από την Ιερά Οδό, παραχωρήθηκε από τον Δήμο Αθηναίων και η χρηματοδότηση αντλήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Παρόλο που αρχικά υπήρχε προβληματισμός από την πλευρά διαφόρων πολιτικών δυνάμεων του Δημοτικού Συμβουλίου σχετικά με την παραχώρηση χώρου για την τοποθέτηση αιτούντων/σών άσυλο στην πόλη σε εγκατάσταση που θα είχε τη μορφή καταυλισμού, τελικά η πρωτοβουλία υπερψηφίστηκε σαν λύση ανάγκης. Ο Δήμος προχώρησε σε Σύμβαση Παραχώρησης, η οποία στη συνέχεια ανανεώθηκε επανειλημμένα. Έτσι, το 2020-2021 που διεξάχθηκε η έρευνα, η έκτακτη λύση του 2015 μετρούσε ήδη πέντε με έξι χρόνια αδιάκοπης λειτουργίας.

Όπως θα φανεί παρακάτω, η δομή του Ελαιώνα έχει πολλά από τα χαρακτηριστικά αυτού που ο Agier (2002:337) ορίζει ως «καταυλισμό-πόλη». Δηλαδή, καταυλισμό με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που δημιουργείται μέσα από τη διασταύρωση του πολέμου με την «ανθρωπιστική» παρέμβαση σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης.[9] Ορισμένα από αυτά τα χαρακτηριστικά −τα οποία έχει η δομή του Ελαιώνα− είναι η πολυεθνική διάρθρωση, η οικονομική διαστρωμάτωση, η επιχειρηματικότητα, η ανθρωπιστική διαχείριση από διεθνείς οργανισμούς και ΜΚΟ και, τέλος, η χωροθέτηση σε «απόσταση» από την τοπική κοινωνία. Ωστόσο, η συγκεκριμένη δομή δεν παρουσιάζει απόλυτη λειτουργική αυτονομία και αυτάρκεια. Ενδεικτικά, δεν διαθέτει τράπεζα μέσα στον χώρο της. Ο Bram Jansen (2016:1), προβληματοποιώντας την αναλο-

[6] Σύμφωνα με την επίσημη ιστοσελίδα του ΥΜΑ, https://migration.gov.gr/ris/perifereiakes-monades/domes/ «Οι Δομές βρίσκονται στην ενδοχώρα και παρέχουν προσωρινή διαμονή σε πολίτες τρίτων χωρών ή ανιθαγενείς οι οποίοι έχουν υποβάλει αίτημα διεθνούς προστασίας στο έδαφος της Ελληνικής Επικράτειας. Φιλοξενούν επίσης μέλη της οικογένειας των αιτούντων διεθνούς προστασίας, καθώς και ασυνόδευτους ή μη, ανηλίκους, και όσους ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες πληθυσμού. Οι Δομές παρέχουν ένα σταθερό πλαίσιο διαμονής που καλύπτει όχι μόνο τις βασικές βιοτικές και κοινωνικές ανάγκες των φιλοξενουμένων, αλλά και τις παιδαγωγικές και μαθησιακές ανάγκες αυτών. Στις Δομές οι διαμένοντες τελούν υπό καθεστώς ελεύθερης διαβίωσης με την υποχρέωση να τηρούν τους εσωτερικούς κανονισμούς προκειμένου να μην παρεμποδίζεται η εύρυθμη λειτουργία της Δομής. Οι υπηρεσίες που προσφέρονται αφορούν στη στέγαση και σίτιση, την ενημέρωση και πληροφόρηση των φιλοξενουμένων για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις στη χώρα υποδοχής, την ψυχοκοινωνική υποστήριξή τους, τη διευκόλυνση της πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας, την παροχή βασικών ειδών ατομικής υγιεινής, ένδυσης και υπόδησης, την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας καθώς και την πρόσβαση σε προγράμματα εκπαίδευσης και ανάπτυξης δεξιοτήτων. Οι φιλοξενούμενοι στις Δομές οφείλουν να αποχωρήσουν από αυτές εντός προθεσμίας τριάντα (30) ημερών από την επίδοση σε αυτούς της απόφασης αναγνώρισης παροχής καθεστώτος διεθνούς ή επικουρικής προστασίας. Στην περίπτωση των ασυνόδευτων ανηλίκων η προαναφερόμενη προθεσμία ξεκινά από την ενηλικίωσή τους».

[7] Όταν δημιουργήθηκε η δομή του Ελαιώνα ακόμα δεν είχε συσταθεί υπουργείο με αρμοδιότητα τα ζητήματα των προσφύγων και μεταναστών. Υπήρχε μόνο η Γενική Γραμματεία Μεταναστευτικής Πολιτικής που υπαγόταν στο Υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης. Στις 4 Νοεμβρίου 2016 συστάθηκε το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής με το Π.Δ 123, από υπηρεσίες του πρώην Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης. Στις 8 Ιουλίου 2019, με το ΠΔ 81/2019, αποφασίστηκε η συγχώνευση του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη και του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής σε νέο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη και μεταφορά αρμοδιοτήτων στο νέο Υπουργείο. Τέλος, στις 15 Ιανουαρίου 2020 συστάθηκε το σημερινό Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου με το ΠΔ 4/2020 και από υπηρεσίες του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη.

[8] Stratigaki 2021:287.

[9] Τον συγκεκριμένο όρο υιοθέτησε το μέλος της ερευνητικής ομάδας του HUMANcITY, Παυσανίας Καραθανάσης (2020) και στη δική του προσέγγιση του καταυλισμού της Μόριας.

γία καταυλισμού και αστικού χώρου που εισηγήθηκε ο Agier, πρότεινε την έννοια της «ανθρωπιστικής αστικοποίησης» για να υπογραμμίσει τα στοιχεία της ρύθμισης, της επιμέλειας, της φροντίδας και του ελέγχου που ασκούνται από τους ανθρωπιστικούς φορείς στο εσωτερικό του καταυλισμού και που «χαρακτηρίζουν την προσωρινή μονιμότητα ή την μόνιμη προσωρινότητά» του, ενώ διαφοροποιούν την υπόστασή του από εκείνη της πόλης. Το εθνογραφικό υλικό της έρευνας στη δομή του Ελαιώνα έδειξε ότι, οι δύο παραπάνω έννοιες, λειτουργώντας συμπληρωματικά και σε έναν βαθμό αντιστικτικά, συμβάλλουν στην κατανόηση των δεδομένων. Πρόκειται για δομή *στα όρια* της πόλης που έχει *αμφίσημη σχέση* εξάρτησης και αυτονομίας με αυτή.

Η δομή οριοθετείται με φράχτη, στο μεγαλύτερο μέρος του μια τσιμεντένια μάντρα ή συρματόπλεγμα, που, κατά την εποχή της έρευνας, συχνά παραβιαζόταν από τους διαμένοντες ή τους επίμαχους διαμένοντες για να ανοιχτούν δίοδοι που διέφευγαν τον έλεγχο. Η επίσημη είσοδος γίνεται από μια κεντρική πύλη με μεταλλική πόρτα και φυλάκιο. Την εποχή που διεξάχθηκε η έρευνα, οι φύλακες, υπάλληλοι της ΕΑΤΑ του Δήμου Αθηναίων, ήταν λιγοστοί και εναλλάσσονταν σε βάρδιες. Την ημέρα, τη φύλαξη αναλάμβαναν τρία άτομα. Τη νύχτα και τα σαββατοκύριακα μόνο δύο, τα οποία εργάζονταν χωρίς την υποστήριξη διερμηνέα. Γενικά, εφ' όσον πρόκειται για ανοιχτή δομή, η είσοδος και η έξοδος για τους επίσημα διαμένοντες σε αυτή ήταν ελεύθερη. Ο έλεγχος αφορούσε περισσότερο τους παράτυπους κατοίκους της, τους νέους πρόσφυγες που έφταναν εκεί χωρίς να έχουν επίσημη τοποθέτηση καθώς και τους εξωτερικούς επισκέπτες. Αυτά όλα βέβαια ίσχυαν πριν επιβληθούν τα μέτρα κατά του COVID. Όταν επιβλήθηκαν −δηλαδή καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας− η είσοδος τρίτων ατόμων είχε απαγορευτεί εντελώς.

Εικόνα 3: Ο χώρος υποδοχής στην είσοδο της δομής του Ελαιώνα.[10]

[10] Όλες οι φωτογραφίες είναι της Μαρίκας Ρόμπου-Λεβίδη και λήφθηκαν τον Ιούνιο 2021.

Εικόνα 4: Αυτοσχέδιες σκηνές δίπλα στον φράχτη της δομής.

Όπως συμβαίνει με τις περισσότερες προσφυγικές δομές, που, μορφολογικά, παραπέμπουν καθαρά σε στρατόπεδα, ο χώρος είναι κατατμημένος στη βάση κάνναβου, με οικοδομικά τετράγωνα από οικίσκους, τα γνωστά κοντέινερ, και με φαρδύτερους και στενότερους δρόμους ανάμεσά τους (βλ. εικόνα 2, σ. 7).

Εικόνες 5, 6, 7, 8: Φαρδύτεροι και στενότεροι δρόμοι σχηματίζονται ανάμεσα στα κοντέινερ

Γενικά τα σημεία που μπορούν να προσφέρουν σκιά και δροσιά το καλοκαίρι ή προστασία από τις καιρικές συνθήκες τον χειμώνα είναι πολύ λίγα. Το τοπίο είναι γυμνό από δέντρα με αποτέλεσμα, κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας, η καλοκαιρινή ζέστη να είναι πολύ έντονη. Πριν το καλοκαίρι του 2020, που η δομή υπερφορτώθηκε με κόσμο που προήλθε από τα νησιά και τις πλατείες της Αθήνας, και πριν την πανδημία, υπήρχαν δημόσιοι χώροι, όπως το γήπεδο, χώρος για ζωγραφική και κέντημα, η παιδική χαρά, οι οποίοι πρόσφεραν τη δυνατότητα αυθόρμητης ή οργανωμένης κοινωνικότητας.

Εικόνα 9: Η παιδική χαρά – Τον 6.2021 που έγινε η λήψη της φωτογραφίας δεν υπήρχαν κούνιες

Εικόνα 10: Χώρος μαθήματος

Σε ορισμένα κοντέινερ στεγάζονται τα γραφεία της υποδοχής, των κοινωνικών υπηρεσιών, της νομικής ή υγειονομικής προστασίας, των φορέων και των οργανώσεων που αναπτύσσουν δράση μέσα στη δομή καθώς και χώρος για απασχόληση των παιδιών. Τέλος, υπάρχουν ορισμένοι κοινόχρηστοι χώροι, όπως κουζίνα, ντους και χημικές τουαλέτες που όμως δεν επαρκούν για το μέγεθος της δομής.

Εικόνα 11: Γραφείο ΕΑΤΑ Δήμου Αθηναίων στο οποίο διεξάχθηκαν πολλές από τις καταγεγραμμένες συνομιλίες της έρευνας

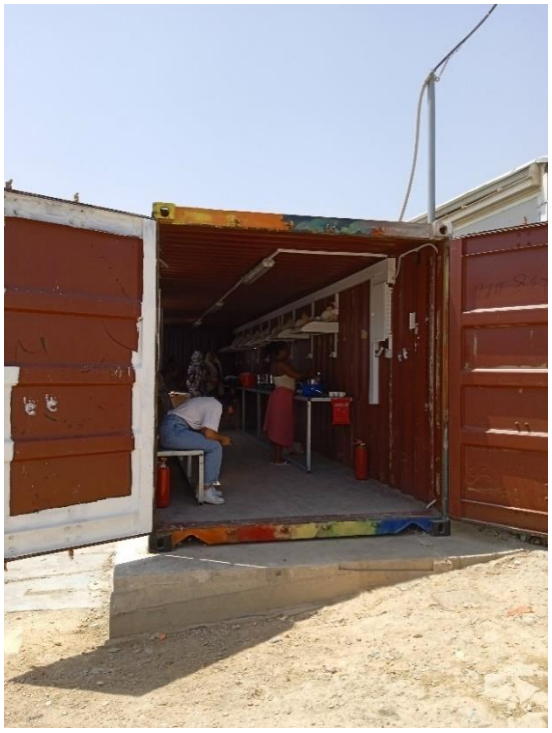

Εικόνα 12: Κοινόχρηστη κουζίνα

Εικόνα 13: Τουαλέτες και ντους

Τα περισσότερα κοντέινερ είναι μονώροφα και μπορούν να φιλοξενήσουν οκτώ άτομα. Έχουν δύο δωμάτια με τέσσερα κρεβάτια το καθένα, μικρή κουζίνα και μπάνιο. Ωστόσο, υπάρχουν και κάποια διώροφα. Ο εξοπλισμός τους είναι στοιχειώδης: παροχή κρύου και ζεστού νερού και ρεύματος, θέρμανση/κλιματισμός, διώροφα κρεβάτια, βασικές ηλεκτρικές συσκευές. Την εποχή της έρευνας, σε κάθε κοντέινερ κατοικούσαν είτε δύο οικογένειες −που συχνά είχαν περισσότερα από δύο παιδιά− είτε μόνοι άνδρες ή μόνες γυναίκες.

Εικόνα 14: Κοντέινερ που στέγαζε δύο οικογένειες με πέντε παιδιά

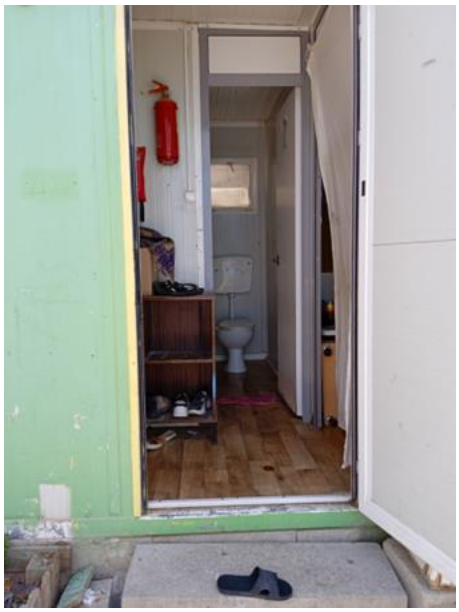

Εικόνα 15: Εσωτερικό ενός κοντέινερ

Εικόνα 16: Διώροφα κοντέινερ και αυτοσχέδιο παράπηγμα προσαρτημένο σε αυτά.

Επειδή, από πλευράς υπουργείου, στον Ελαιώνα κατευθύνονταν άτομα με αυξημένη ευαλωτότητα, υπήρχαν αρκετές μονογονεϊκές οικογένειες και μόνα άτομα με σοβαρά προβλήματα υγείας. Την ευθύνη για το συνδυασμό των ατόμων που θα κατοικούσαν σε ένα κοντέινερ, το «ματσάρισμα» ή «σετάρισμα» στη γλώσσα των ανθρωπιστικών δρώντων/σών, είχε ο ΕΟΔΔΥ, ο οποίος είχε παρουσία στον χώρο με ένα γραφείο. Με την άφιξη κάθε αιτούντα άσυλο, το ΥΜΑ έστελνε ένα ιατρικό ιστορικό. Στη βάση αυτού ο ΕΟΔΔΥ τοποθετούσε τον/την ωφελούμενο/η σε συγκεκριμένο κοντέινερ. Σύμφωνα με μαρτυρίες τόσο των κατοίκων της δομής όσο και των εργαζόμενων, τα προβλήματα συνύπαρξης ανάμεσα στις εθνικότητες ή και τις εθνοτικές ομάδες ήταν συχνό φαινόμενο. Κάποια μάλιστα έφταναν σε σημείο θερμών επεισοδίων. Αυτό πολλοί από τους διαμένοντες το βίωναν με φόβο. Και οι εργαζόμενοι/ες το διαχειρίζονταν με μεγάλη δυσκολία. Κάποιες φορές η εύρεση λύσης ήταν αδύνατη. Η αστυνομία από την πλευρά της δεν επενέβαινε στη δομή παρά μόνο σε σπάνιες περιπτώσεις που τα επεισόδια έπαιρναν πολύ μεγάλες διαστάσεις.

Συχνά οι διαμένοντες στη δομή πρόσθεταν στα κοντέινερ δικά τους έπιπλα, τοποθετούσαν στην κεντρική πόρτα μια λεπτή ή βαρύτερη κουρτίνα και κατασκεύαζαν πρόχειρες προεκτάσεις στον εξωτερικό χώρο, σαν ιδιωτικές αυλές, με κάποιο χαλί στο δάπεδο, αυτοσχέδια ή μαζεμένα από τον δρόμο καθίσματα και κάποιο στέγαστρο από ύφασμα, νάιλον ή ξύλο. Σπάνια διακοσμούσαν τον χώρο τους με στοιχεία που παρέπεμπαν στο πολιτισμικό περιβάλλον από το οποίο προέρχονταν. Τα παπούτσια απαραίτητα έμεναν εκτός κοντέινερ, σκηνής ή παραπήγματος.

Εικόνα 17: Προσθήκη καθιστικού στον εξωτερικό χώρο των κοντέινερ

Εικόνα 18: Κουρτίνα στην είσοδο κοντέινερ

Επίσης συχνά, τα κενά ανάμεσα στα κοντέινερ φράζονταν με λαμαρίνα προκειμένου να δημιουργηθούν πρόσθετοι χώροι που στέγαζαν πρόχειρα «καταστήματα». Μέσα στη δομή, σε κοντέινερ ή στα διάκενα μεταξύ τους, λειτουργούσαν αρκετά αυτοσχέδια καταστήματα τροφίμων, όπως παντοπωλείο, οπωροπωλείο, φούρνος για άζυμο ψωμί - πίτα, καντίνα για φαλάφελ κτλ. Αυτά πρόσφεραν την ευκολία σε όσους δυσκολεύονταν να μετακινηθούν να προμηθεύονται τρόφιμα επί τόπου ενισχύοντας την αυτονόμηση της δομής από την πόλη. Ωστόσο, οι τιμές των προϊόντων ήταν ακριβότερες από την αγορά,

γεγονός που συνηγορούσε με την εξάρτηση της δομής από την αγορά της πόλης και κάποια παζάρια που στήνονταν στην περιοχή από Ρομά μικροπωλητές. Συμπληρωματικά, οι ωφελούμενοι/ες τρέφονταν με τα «food-baskets», τα καλάθια τροφίμων, που χορηγούνταν από τους διαχειριστές της δομής.

Εικόνες 19, 20: Αυτοσχέδια «καταστήματα» από λαμαρίνα, ξύλα και κουβέρτες ανάμεσα σε κοντέινερ

Εικόνα 21: Αυτοσχέδια αποθήκη οπωροπωλείου ανάμεσα σε κοντέινερ

Εικόνα 22: Ένα από τα δύο οπωροπωλεία που λειτουργούσε από ωφελούμενους μέσα στη δομή του Ελαιώνα τον Ιούνιο 2021. Δίπλα του διακρίνεται αυτοσχέδιο παράπηγμα προσαρτημένο σε κοντέινερ.

Εικόνα 23: Υπαίθρια καντίνα για φελάφελ που λειτουργούσε από ωφελούμενους της δομής τον Ιούνιο 2021 έξω από κοντέινερ.

Η δυναμικότητα της δομής όταν αυτή δημιουργήθηκε ήταν επτακόσια άτομα. Τότε διέθετε μόνον έναν τομέα. Με το άνοιγμα του Β΄ τομέα η δυναμικότητα αυξήθηκε κατά πεντακόσια με εξακόσια άτομα, για να φτάσει περίπου τα χίλια εξακόσια με χίλια οχτακόσια με την προσθήκη του Γ΄ τομέα. Το καλοκαίρι του 2020 το νεοσύστατο Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου κατηύθυνε προς τον Ελαιώνα περίπου εξακόσια άτομα που βρίσκονταν στην αστεγία στην Πλατεία Βικτωρίας και άλλα σημεία της πόλης. Τα περισσότερα από αυτά δεν ήταν πια αιτούντες/σες άσυλο −για τους οποίους είχε αρχικά δημιουργηθεί η δομή−, αλλά είτε αναγνωρισμένοι/ες πρόσφυγες είτε άτομα που είχαν λάβει απορριπτικές απαντήσεις στο αίτημα ασύλου. Για τη στέγαση αυτών δεν επαρκούσαν τα κοντέινερ της δομής. Η λύση από πλευράς διοίκησης και διαχείρισης δόθηκε με την κατάργηση μεγάλου μέρους του δημόσιου χώρου και το στήσιμο τριάντα δύο σκηνών χωρητικότητας δέκα ατόμων η κάθε μία μέσα στο γήπεδο της δομής.

Εικόνα 24: Οι σκηνές που στήθηκαν από τη διοίκηση/διαχείριση της δομής μέσα στο γήπεδο το καλοκαίρι του 2020. Λήψη, Ιούνιος 2021.

Ωστόσο, η μεταφορά αυτών των ατόμων προς τον Ελαιώνα άνοιξε τον δρόμο σε πληθυσμούς που κατοικούσαν σε άλλες δομές επειδή, η γεωγραφική θέση της συγκεκριμένης δομής, στα όρια της πρωτεύουσας, προσέφερε εύκολη πρόσβαση στην πόλη και −στοιχείο πολύ σημαντικό− επέτρεπε εύκολη πρόσβαση σε όλες τις υπηρεσίες. Επίσης, μετά την καταστροφή της Μόριας τον Σεπτέμβριο του 2020, μεγάλος αριθμός δικαιούχων διεθνούς προστασίας έφυγαν νομότυπα από τη Λέσβο, πέρασαν στην ενδοχώρα και μη έχοντας που να πάνε έφτασαν στον Ελαιώνα. Την εποχή που πραγματοποιήθηκε η

επιτόπια έρευνα, ο πληθυσμός της δομής ήταν περίπου τρεις χιλιάδες άτομα από σαράντα οκτώ εθνικότητες. Ωστόσο, αριθμητικά υπερτερούσαν οι Αφγανοί, Σύροι, Πακιστανοί και Κονγκολέζοι. Η παραπάνω κατάσταση δείχνει ότι η κρατική πολιτική στέγασης του με την ευρεία έννοια «προσφυγικού» πληθυσμού που βρισκόταν στη χώρα νόμιμα ή παράτυπα καθώς και η διαμεσολάβηση του ανθρωπιστικού καθεστώτος σε αυτόν τον τομέα παρουσίαζε σημαντικά προβλήματα και κενά.

Ο ανάμικτος πια, από πλευράς προσφυγικού καθεστώτος, πληθυσμός εγκαταστάθηκε σε σκηνές και αυτοσχέδια παραπήγματα που στήθηκαν στους δρόμους της δομής δημιουργώντας μεγάλα προβλήματα τόσο στη λειτουργία της όσο και στην ασφάλεια των ατόμων που φιλοξενούνταν εκεί. Η μεγαλύτερη ανησυχία της διοίκησης και της διαχείρισης το καλοκαίρι του 2021 ήταν ο κίνδυνος πυρκαγιάς και η αδυναμία πρόσβασης των πυροσβεστικών οχημάτων εξαιτίας της κατάληψης του χώρου από τα αυθαίρετα καταλύματα.

Εικόνα 25: Στο εσωτερικό του γηπέδου με τις σκηνές.

Εικόνα 26: Αίσθηση σπιτιού στο εσωτερικό σκηνής του γηπέδου με το στρωμένο χαλί, τα κρεβάτια και τα παιχνίδια.

Εικόνα 27: Και πάλι η χρήση χαλιού στην είσοδο αυτοσχέδιου παραπήγματος.

Η παραπάνω περιγραφή του χώρου θα μπορούσε να λειτουργεί παραπλανητικά αντιστοιχώντας σε έναν σχετικά φροντισμένο καταυλισμό, που είχε και το γνωστό μεγάλο πλεονέκτημα της εγγύτητας με το κέντρο της πόλης. Και πράγματι, αν συγκριθούν οι συνθήκες ζωής στον Ελαιώνα με αυτές που επικρατούν σε ορισμένες άλλες δομές −ανοιχτές ή κλειστές− το ισοζύγιο είναι θετικό.[11] Αυτό όμως δεν αποτελεί ικανό κριτήριο. Η «προνομιακή» δομή του Ελαιώνα δεν έπαυε να είναι καταυλισμός και, επομένως, χώρος όπου «φιλοξενούνταν» άτομα στη βάση βιολογικών και όχι πολιτικών κριτηρίων. Η ευαλωτότητα υπερείχε οποιασδήποτε άλλης ιδιότητας ή ταυτότητας. Οι αιτούντες/σες άσυλο βίωναν μια κατάσταση ανάμεσα στη βιολογική ύπαρξη και την πλήρη πολιτική και κοινωνική ζωή (Rozakou 2012:563).[12]

Αναμφισβήτητα, η εγγύτητα με την πόλη είχε την αντανάκλασή της στην εντός των τειχών καθημερινότητα. Ακόμα και κάτω από συνθήκες πανδημίας και πλεονάζουσας απομόνωσης για όλους – Αθηναίους πολίτες

[11] Ήδη από τον Δεκέμβριο 2016, έκθεση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), που βασίστηκε σε έρευνα σε έξι δομές της ενδοχώρας και των νησιών, σημειώνει ότι μόνο στη δομή του Ελαιώνα οι συνθήκες διαβίωσης ήταν αξιοπρεπείς http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/prosfuges_metanastes/kentra_filoxenias_autopsia.pdf, σ.7.

[12] Σχετικά με την έννοια του καταυλισμού αλλά και το ελληνικό παράδειγμα, βλ. ενδεικτικά Malkki 1995, Hyndman 2000, Pandolfi 2003, Redfield 2005, Tsianos και Karakayali 2010, Agier 2011, 2012, Feldman 2015, Sigona 2015, Καραθανάσης 2020.

και πρόσφυγες. Ωστόσο, όπως ήδη αναφέρθηκε, η δομή στο σύνολό της απέπνεε συγχρόνως μια προσωρινότητα και μια απελπισμένη στασιμότητα ή μονιμότητα. Όπως σχολιάζουν οι Tsianos και Karakayali (2010:384) αναφερόμενοι στους καταυλισμούς ως ρυθμιστές της μετανάστευσης καθώς και η Rozakou (2020:35) πραγματευόμενη τα χρονικά καθεστώτα εξουσίας που προέκυψαν στη συγκυρία της έξαρσης των προσφυγικών ροών, οι καταυλισμοί είναι χώροι «επιβραδυμένης κινητικότητας».

Εικόνα 28: Στο υπαίθριο καθιστικό - προσωρινότητα και εγκατάσταση, αναμονή και απραγία ακόμα και για τις μικρές ηλικίες.

Τόσο η προσωρινότητα όσο και η στασιμότητα που χαρακτήριζε τη δομή αποτυπώθηκαν και στον λόγο των ωφελούμενων –το σημαντικότερο κριτήριο αξιολόγησης των συνθηκών ζωής στον χώρο. Παρόλο που υπήρχαν άτομα που κατοικούσαν στον Ελαιώνα ήδη τρία και τέσσερα χρόνια, στόχος της πλειοψηφίας ήταν, μόλις παραλάβουν τα έγγραφά τους, να φύγουν από την Ελλάδα. Ελάχιστοι ήταν αυτοί που είχαν στόχο να εγκατασταθούν μόνιμα στη χώρα. Η κύρια αιτία ήταν η πολύ δύσκολη πρόσβαση στην εργασία που συνεπαγόταν την ανυπαρξία προοπτικής αυτόνομης διαβίωσης.

- *Διοίκηση και διαχείριση*

  Α) Διοίκηση
  Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου

Τη διοίκηση της δομής ανέλαβαν από την αρχή είτε το κράτος είτε διεθνείς θεσμοί, όπως η ΥΑ του ΟΗΕ.[13] Η δομή του Ελαιώνα, όπως αυτές των Διαβατών και του Σχιστού, είναι οι μόνες στη χώρα που είχαν διοικητή από την αρχή της λειτουργίας τους. Σύμφωνα με τον ΔΟΜ,[14] αυτό από μόνο του αποτελούσε χαρακτηριστικό που έκανε την οργάνωση της δομής πολύ πιο αποτελεσματική από τις υπόλοιπες. Την εποχή της έρευνας, ο διοικητής ήταν υπάλληλος του ΥΜΑ και υπαγόταν στην Υπηρεσία Υποδοχής και Ταυτοποίησης. Άλλη δημόσια υπηρεσία που δραστηριοποιόταν στη δομή με ομάδα κοινωνικής υπηρεσίας ήταν ο Εθνικός Οργανισμός Δημόσιας Υγείας (ΕΟΔΥ). Ο ρόλος του τελευταίου ήταν ιδιαίτερα σημαντικός από τη στιγμή που καθόριζε τις τοποθετήσεις των αιτούντων/σών άσυλο σε συγκεκριμένα κοντέινερ. Επομένως, το κράτος −το ένα σκέλος της διαμεσολάβησης− είχε ξεκάθαρη και έντονη παρουσία μέσα στη δομή. Το άλλο σκέλος φυσικά ήταν οι ίδιοι/ες οι αιτούντες/σες άσυλο.

Ωστόσο, σύμφωνα με τη μαρτυρία του διοικητή της δομής, το ζήτημα του υπερπληθυσμού και η απουσία ενταξιακής πολιτικής από πλευράς ΥΜΑ αποτελούσαν δύο ανυπέρβλητα προβλήματα και δεν άφηναν περιθώριο για οποιαδήποτε προοπτική. Ο ίδιος θεωρούσε ότι δεν είχε αρμοδιότητα να τα διαχειριστεί. Είχε προσπαθήσει στο παρελθόν να εισηγηθεί στο ΥΜΑ να ακολουθηθεί πολιτική ένταξης, αλλά δεν βρήκε καμία ανταπόκριση. Το ΥΜΑ λάμβανε τις αποφάσεις και εκείνος, συνεπικουρούμενος από μια μικρή ομάδα ενός-δύο ατόμων,[15] απλά τις εφάρμοζε, ανησυχώντας πια σφοδρά για την ακεραιότητα όλων όσων κατοικούσαν ή εργάζονταν εκεί. Σύμφωνα με τον λόγο του, όσο το ΥΜΑ δεν διαμόρφωνε μια μεταναστευτική πολιτική που θα έδινε μια προοπτική ενσωμάτωσης των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία, όσο οι διαδικασίες ασύλου δεν επιταχύνονταν και, τέλος, όσο οι υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες δεν άνοιγαν τα σύνορά τους, λύση δεν υπήρχε. Και εφ' όσον η δομή δεν ήταν «κλειστή», η διοίκηση δεν είχε τη δυνατότητα να περιορίσει τις ροές.[16] Ο διοικητής δεν είχε αντίρρηση στο να μετατραπεί η δομή σε «κλειστή». Θεωρούσε ότι μια τέτοια κίνηση θα αποθάρρυνε τους/τις αιτούντες/σες άσυλο να μπαίνουν στη χώρα και να καταλήγουν στη συγκεκριμένη δομή της πρωτεύουσας. Δηλαδή, θα αποτελούσε σοβαρό αντικίνητρο για το ταξίδι. Κατά τη γνώμη του, θα έπρεπε επίσης να υπάρξουν κίνητρα για να αντιληφθούν οι ωφελούμενοι/ες ότι η παραμονή τους στη δομή είναι κάτι προσωρινό και να επιταχυνθεί η εθελούσια έξοδός τους. Γιατί, όπως δήλωσε «η ζωή είναι έξω από τη δομή».[17]

[13] Αρχικά, την ευθύνη της διοίκησης είχε άτομο από την ΥΑ του ΟΗΕ. Ο σημερινός διοικητής βρίσκεται στη συγκεκριμένη θέση από το 2017.
[14] Βλ. συνομιλία με εκπροσώπους της ομάδας του ΔΟΜ που εργαζόταν στη δομή την εποχή της έρευνας, 01.04.2021, ΑΠΜΚΑ.
[15] Μια κοινωνική και πολύ δραστήρια γραμματέα η οποία λειτουργούσε ξεκάθαρα σαν κυματοθραύστης για τα αιτήματα επικοινωνίας με τον διοικητή και μια συντονίστρια της κοινωνικής υπηρεσίας της δομής που, όμως, είχε μετακινηθεί από τη θέση της την εποχή της έρευνας.
[16] Βλ. συνομιλία με τον Δημοσθένη Αφεντούλη (ψευδώνυμο σύμφωνα με επιθυμία του ιδίου), 28.05.2021, βλ. ΑΠΜΚΑ.
[17] Ό.π.

Επομένως, ο διοικητής έθεσε θέμα ιδρυματισμού των αιτούντων/σών άσυλο, παθητικότητας, ακινησίας καθώς και μεγάλης αδυναμίας των φορέων και ανθρωπιστικών δρώντων/σών να επιτελέσουν το έργο για το οποίο είχαν ευθύνη. Αδυναμία ουσιαστικής και γόνιμης διαμεσολάβησης. Η συνολική εικόνα που μετέφερε ήταν ένα αδιέξοδο. Ένα σισύφειο έργο και «ένα βαρέλι χωρίς πάτο». Για το οποίο μάλιστα ο ίδιος, όπως ισχυρίστηκε, ούτε είχε ερωτηθεί από το ΥΜΑ ούτε είχε ενημερωθεί σχετικά με την προοπτική των άμεσα επόμενων μηνών. Με άλλα λόγια εξέφρασε με τον λόγο του μια συλλογική και προσωπική επισφάλεια. Γενικότερα, η μαρτυρία του, που καταγράφηκε τον Μάιο του 2021, δείχνει απροθυμία του κράτους να αναλάβει πλήρως τη διοίκηση και διαχείριση της δομής[18] και ουσιαστικά ακυρώνει κάθε προσπάθεια διαμεσολάβησης από τους φορείς και τους/τις ανθρωπιστικούς/ές δρώντες/σες, προοικονομώντας τις μετέπειτα εξελίξεις και την πρόσφατη (καλοκαίρι 2022) επιχείρηση κλεισίματος της δομής. Χωρίς να το διατυπώνει ο ίδιος, ο λόγος του παραπέμπει σε μια μορφή εγκατάστασης αιτούντων/σών άσυλο και προσφύγων απόλυτα μεθοριακή, χωρίς προοπτική, χωρίς δυνατότητα στήριξης και ενσωμάτωσης του πληθυσμού της και σε έναν χώρο ατέρμονης αναμονής −ένα είδος αποθήκης ψυχών− που, ωστόσο εγκυμονεί πολύ σοβαρούς κινδύνους για τον πληθυσμό της.

Η αιτία που, παρόλες τις δυσμενείς συνθήκες, ο ίδιος παρέμενε σε αυτή την αδιέξοδη, εύθραυστη και επικίνδυνη θέση ήταν η επαγγελματική κατοχύρωση. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του, οι προοπτικές για μια πορεία στον ακαδημαϊκό χώρο είχαν εξανεμιστεί, παρόλο που ο ίδιος, ηλικίας περίπου σαράντα πέντε ετών, θεωρούσε ότι είχε τα προσόντα για να διεκδικήσει μια θέση στο δημόσιο πανεπιστήμιο. Σε αυτό το πλαίσιο, μια διοικητική θέση σαν και αυτή που κατείχε ήταν η επόμενη επιλογή του. Επομένως, στην προκείμενη περίπτωση, η διαμεσολάβηση αποτελούσε μέσο επαγγελματικής ασφάλειας, κατοχύρωσης και καταξίωσης.

Η συνομιλία με τον διοικητή αναδεικνύει μια μεγάλη κόπωση, απογοήτευση και επαγγελματική επισφάλεια. Σύμφωνα με μέρος των εργαζόμενων στη δομή, η παρουσία του στον χώρο ήταν καθημερινή και ισχυρή. Διεκπεραίωνε συνεχώς ζητήματα τόσο από το γραφείο του όσο και στο πεδίο. Διαχειριζόταν διενέξεις, επείγοντα περιστατικά υγείας, επεμβάσεις της αστυνομίας, τους κινδύνους της πανδημίας κ.ά. Και, πάντα σύμφωνα με μαρτυρίες ανθρωπιστικών δρώντων/σών, όλα αυτά με προσωπικό κόστος και, όπως οι περισσότεροι/ες εργαζόμενοι/ες στη δομή, υπερβαίνοντας κατά πολύ τις τυπικές του υποχρεώσεις. Ακόμα, έπαιρνε πρωτοβουλίες που διευκόλυναν τις διοικητικές διαδικασίες που έπρεπε να αντιμετωπίσουν οι αιτούντες/σες άσυλο προσπαθώντας να μειώσει τον χρόνο αναμονής τους και να ανακουφίσει την απόγνωσή τους. Όλες οι ενέργειές του ωστόσο, συνεπάγονταν την άσκηση εξουσίας και ελέγχου. Ορισμένοι/ες εργαζόμενοι/ες στη δομή δεν είχαν θετική γνώμη για τη συμβολή του διοικητή στη δομή. Υποστήριξαν ότι δεν δημιουργούσε τις συνθήκες που απαιτούνταν για να μπορούν και εκείνοι να διαχειρίζονται αποτελεσματικά τις υποθέσεις που τους αναλογούσαν. Όποια και αν ήταν η πραγματικότητα, οι περισσότερο ή λιγότερο θετικές ενέργειες της διοίκησης συνέβαιναν, όπως ο ίδιος ο διοικητής δήλωσε ρητά, «χωρίς προοπτική».[19] Άρα, την εποχή που πραγματοποιήθηκε η έρευνα, η εκπροσώπηση του ΥΜΑ στο πεδίο,

[18] Όπως σημειώνουν οι Hönke και Müller (2018:1), οι κυβερνήσεις ενδέχεται να μην έχουν τη βούληση ή την ικανότητα να ασκήσουν εξουσία σε κάθε τμήμα της επικράτειας. Σε αυτή την περίπτωση διαμεσολαβητές/ριες διεισδύουν στο διοικητικό και διαχειριστικό κενό.

[19] Βλ. συνομιλία με τον Δημοσθένη Αφεντούλη, 28.05.2021, βλ. ΑΠΜΚΑ.

δηλαδή η κορυφή της επικοινωνίας του κράτους με τους/τις αιτούντες/σες άσυλο στον τομέα της εγκατάστασης στην κεντρική δομή της πρωτεύουσας, είχε ξεκάθαρα μετατραπεί σε ματαίωση.

Β) Διαχείριση
Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης

Η διαχείριση της δομής συνεπάγεται ένα τεράστιο πεδίο διαμεσολάβησης, που κυμαίνεται από το θεσμικό επίπεδο μέχρι την καθημερινή εφαρμογή πολιτικών στο πεδίο. Αυτόν τον ρόλο διαμεσολαβητών/ριών είχαν αναλάβει από κοινού ο ΔΟΜ και ο Δήμος Αθηναίων μέσω της ΕΑΤΑ, σε συνεργασία με τη διοίκηση και τον ΕΟΔΥ. Επειδή η χρηματοδότηση του Ελαιώνα προερχόταν από έκτακτες χρηματοδοτήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, τα κονδύλια δεν κατευθύνονταν στο κράτος, αλλά στον ΔΟΜ, με απευθείας συμβάσεις. Οπότε, την εποχή της έρευνας, αλλά και πριν από αυτή, ο συγκεκριμένος οργανισμός είχε σε μεγάλο βαθμό την ευθύνη της οικονομικής διαχείρισης της δομής. Επίσης, είχε την ευθύνη διενέργειας απογραφών του πληθυσμού −που μετασχηματιζόταν συνεχώς− της δομής σε τακτά διαστήματα. Αυτό σημαίνει ότι είχε έναν όσο το δυνατό συνολικό έλεγχο αυτού του ρευστού πληθυσμού με όρους βιοπολιτικής. Ακόμα, μια μικρή ομάδα εργασίας του ΔΟΜ που λειτουργούσε μέσα στη δομή του Ελαιώνα, συντόνιζε τη συνεργασία με το ΥΜΑ, τη διοίκηση αλλά και τον Δήμο Αθηναίων. Σύμφωνα με τον λόγο μελών αυτής της ομάδας,[20] στόχοι της ήταν: α) να υποστηρίζει την ενδυνάμωση των ωφελούμενων με την ανάπτυξη των δεξιοτήτων τους ώστε να διευκολυνθεί η ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία β) να φροντίζει για την κοινωνικοποίησή τους με τη βοήθεια διερμηνέων γ) να καλύπτει ζητήματα προστασίας και δ) με τη συμμετοχή μηχανικού, να επιβλέπει την τεχνική υπηρεσία του χώρου. Τουλάχιστον οι τρεις από τους τέσσερις παραπάνω στόχους συνεπάγονται διαμεσολάβηση με τη μορφή του γεφυρώματος, της εκπαίδευσης, της δικτύωσης και, πάνω από όλα, της ενδυνάμωσης, με όλες τις αντιφάσεις που αυτή η θέση μπορεί να φέρει. Τέλος, το 2020 που αυξήθηκε κατακόρυφα ο πληθυσμός της δομής, ιδιαίτερα με την άφιξη ατόμων που δεν ήταν αιτούντες/σες άσυλο, αλλά ήταν είτε αναγνωρισμένοι/ες πρόσφυγες είτε μη συμμορφούμενοι/ες και άρα δεν έπαιρναν πια επίδομα, ο ΔΟΜ άρχισε να παρέχει στους/στις ωφελούμενους/ες και καθημερινό συσσίτιο μέσω catering. Πάντα σύμφωνα με τον λόγο πληροφορητών/ριών που ήταν στελέχη αυτής της ομάδας, σε θεωρητικό επίπεδο, ο ΔΟΜ δεν υποστήριζε την πολιτική διανομής γευμάτων, επειδή αυτή δεν προωθούσε την αυτονόμηση του πληθυσμού της δομής, αλλά, αντίθετα, ενίσχυε την εξάρτησή του από τις υπηρεσίες. Ωστόσο, οι έκτακτες συνθήκες τον οδήγησαν αναγκαστικά σε αυτή την απόφαση. Εδώ υπογραμμίζεται η ανθρωπιστική διάσταση της διαμεσολάβησης, με στόχο σωστικό, σε συνθήκες «κρίσης», που και πάλι αντικατοπτρίζει λογική βιοπολιτικής.

Όπως και αν είχαν τα πράγματα, οι μαρτυρίες των ωφελούμενων σχολιάζουν αρνητικά την υποστήριξη που παρείχε η δομή στον τομέα της διατροφής. Μιλούν για διατροφή που, πρώτον, δεν λάμβανε υπ' όψη την πολιτισμική διαφορά, δεύτερον, είχε ελλείψεις σε λαχανικά και, τρίτον, ήταν συνεχώς η ίδια. Επομένως, παρόλο που αποτελούσε μια μικρή βοήθεια, μετά από ένα πρώτο χρονικό διάστημα, ήταν σχεδόν άχρηστη για αυτούς. Επίσης, αναφέρουν ότι η διανομή των γευμάτων ήταν ιδιαίτερα προβληματική: οι ουρές που σχηματίζονταν ήταν μεγάλες και οι εντάσεις που προκαλούσε μεταξύ τους τόσο η αναμονή όσο

[20] Διαδικτυακή συνομιλία με Λ.Β., Θ.Σ. και Ν.Φ., 01.04.2021., ΑΠΜΚΑ.

και η αβεβαιότητα για το αν το φαγητό θα επαρκέσει ήταν εξίσου σοβαρές. Ουσιαστικά, ανάμεσα στους/στις ωφελούμενους/ες κυριαρχούσε η αντίληψη ότι η παροχή φαγητού από πλευράς της δομής ήταν μια στοιχειώδης ανταπόκριση στις θεμελιώδης υποχρεώσεις της χώρας σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης.[21] Περισσότερο βοηθητικά ήταν τα food baskets (καλάθια τροφίμων)[22] που επίσης διένειμε ο ΔΟΜ και από τα οποία κάποια τρόφιμα, όπως για παράδειγμα το ρύζι, μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν από πολλές ομάδες ωφελούμενων. Ωστόσο, αυτά δεν επαρκούσαν, ιδιαίτερα για τα άτομα που δεν έπαιρναν επίδομα.

Γενικότερα, στόχος του ΔΟΜ ήταν η παρουσία του στη δομή να υποχωρήσει κάποια στιγμή και η διοίκηση να παραδοθεί ολοκληρωτικά στο κράτος, το οποίο και θα διαχειριζόταν πια μόνο του τους οργανισμούς με τους οποίους θα επιθυμούσε να συνάψει συμβάσεις. Ωστόσο, αυτό δεν συνέβη κατά τη διάρκεια της έρευνας, ούτε και μετά το τέλος της.

Δήμος Αθηναίων

Κατά το διάστημα που πραγματοποιήθηκε η έρευνα, ο Δήμος Αθηναίων εμπλεκόταν στη δομή του Ελαιώνα με ομάδα εργασίας, που περιλάμβανε έναν συντονιστή, δύο δικηγόρους, μία συντονίστρια της κοινωνικής υπηρεσίας, πέντε κοινωνικούς/ές λειτουργούς/ψυχολόγους, αραβόφωνους/ες, φαρσόφωνους/ες και γαλλόφωνους/ες διερμηνείς και ένα τεχνικό τμήμα τεσσάρων ατόμων που ήταν υπεύθυνο για τη λειτουργία του χώρου.

Ο συντονιστής της ομάδας της Εταιρείας Ανάπτυξης και Τουριστικής Προβολής Αθηνών

Ο συντονιστής,[23] άτομο γύρω στα σαράντα πέντε με πενήντα χρόνια, με επαγγελματική προέλευση από τον χώρο του εναλλακτικού τουρισμού, ήταν υπερδραστήριος και πανταχού παρών. Οι ευθύνες του ήταν πολλές και βαριές. Πραγματικά είχε την ευθύνη να συντονίσει όλο το έργο του Δήμου στη δομή διατηρώντας πάντα ανοιχτή την επικοινωνία και τη συνεργασία με όλα τα μέρη που εμπλέκονταν στον συγκεκριμένο χώρο. Τους/τις τυπικούς/ές και παράτυπους/ες ωφελούμενους/ες, τη διοίκηση, τον ΕΟΔΥ, τον ΔΟΜ. Και το έπραττε αποτελεσματικά. Γνώριζε όλους και όλες με το μικρό τους όνομα και έχαιρε ευρείας αποδοχής.

Ωστόσο, και αυτός, όπως ο διοικητής της δομής, παρά τις προθέσεις και την ενεργητικότητά του, πρώτον, με τον τρόπο που σχετιζόταν με τους/τις ωφελούμενους/ες, ασκούσε εξουσία, και, δεύτερον, δεν έβλεπε καμία προοπτική στο όλο εγχείρημα. Οι μαρτυρίες του υπογράμμισαν την αδράνεια, την ακινησία, την επισφάλεια και τον ιδρυματισμό που επικρατούσε ανάμεσα στον πληθυσμό της δομής τη δεδομένη

[21] Οι Συμβάσεις της Γενεύης είναι συνθήκες, και τρία συμπληρωματικά πρωτόκολλα, οι οποίες θέτουν τις βάσεις του διεθνούς δικαίου για την ανθρωπιστική διαχείριση των θυμάτων του πολέμου. Ο όρος «Σύμβαση της Γενεύης» στον ενικό αριθμό υποδηλώνει τις συμφωνίες του 1949, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο διαπραγματεύσεων μετά τη λήξη του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου (1939 -45), και ανανέωσαν τους όρους των πρώτων τριών συνθηκών (1864, 1906, 1929), προσθέτοντας μία τέταρτη συνθήκη.

[22] Μεγάλο μέρος της ορολογίας που χρησιμοποιούν οι διεθνείς οργανισμοί, ως εισαγόμενη, είναι στην αγγλική γλώσσα. Έτσι υιοθετείται και από φορείς και άτομα στο πεδίο.

[23] Βλ. συνομιλία με τον Σωτήρη Κωνσταντινίδη, συντονιστή του προγράμματος της ΕΑΤΑ του ΔΑ, 08.03.2021, ΑΠΜΚΑ.

στιγμή, σημειώνοντας βέβαια και την αρνητική συμβολή της πανδημίας σε αυτό. Όπως δήλωσε «θα πρέπει να αντιληφθούμε όλοι μας ότι όπως όλων μας η ζωή έχει πάει πίσω εδώ και σχεδόν ένα χρόνο η δική τους ζωή έχει πάει ακόμα πιο πίσω….. Για αυτούς, το 'περίμενε' είναι σχεδόν καταδικαστικό. Δεν έχει την ίδια δυναμική που έχει για τους άλλους…. Δυστυχώς όμως, και θα μου επιτρέψετε, βγάζω τον πόνο μου, η αλλαγή του προγράμματος στα τέλη του Ιουνίου −η παύση μάλλον του προγράμματος στα τέλη του Ιουνίου− και η χρηματοδότηση και ένα επόμενο βήμα το οποίο δεν γνωρίζει κανείς αυτή τη στιγμή ποιο θα είναι, κάνει την παρούσα κατάσταση, μάλλον τους ανθρώπους που είναι τώρα στην παρούσα κατάσταση, λίγο όχι δραστήριους, για να το πω ευγενικά, στην επίλυση των προβλημάτων και με λίγα λόγια σου λένε θα φύγουμε τον Ιούνιο, σιγά μην κάνουμε τώρα κάτι».[24]

Επίσης, ο συντονιστής της ομάδας της ΕΑΤΑ του ΔΑ υπογράμμισε ότι μέσα στις συνθήκες υπερπληθυσμού της δομής ο ρόλος της ομάδας εργασίας του Δήμου αλλά και ο προσωπικός του συνεπαγόταν μια συνεχή διαπραγμάτευση. Με όλες τις πλευρές. Η πιο δύσκολη στιγμή από όλες ήταν εκείνη που η ομάδα χρειαζόταν να διαπραγματευτεί με άτομα που είχαν εγκατασταθεί παράτυπα στη δομή τα οποία έπρεπε να εξωθούν. Σύμφωνα με τον λόγο του, σε μια τέτοιου είδους διαπραγμάτευση δεν ήταν δυνατόν να λάβουν πρωτοβουλία άτομα της κοινωνικής υπηρεσίας του Δήμου, παρόλο που, καταστατικά, η διαδικασία ενέπιπτε στη δική τους αρμοδιότητα. Οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί ήταν εκείνοι που καθημερινά στήριζαν τους/τις ωφελούμενους/ες· τους συναντούσαν στο γραφείο τους και προσπαθούσαν να τους βοηθήσουν να πλοηγηθούν στο διοικητικό και υγειονομικό σύστημα της χώρας. Δεν μπορούσαν τα ίδια πρόσωπα να αναμειχθούν σε μια επιχείρηση έξωσης και καταστροφής του παραπήγματός των προσφύγων. Συνεπώς αυτόν τον 'εχθρικό' ρόλο αναλάμβανε ο ίδιος ο συντονιστής με τη συνδρομή της συντονίστριας της κοινωνικής υπηρεσίας, του τεχνικού τμήματος, και, βέβαια, των διερμηνέων.

Συχνά, επιχειρήσεις σαν τις παραπάνω συνεπάγονταν βία, την οποία, αναμενόμενα, κανένας από τους/τις εργαζόμενους/ες στην ομάδα του Δήμου δεν επιθυμούσε και δεν είχε υποχρέωση να ασκεί. Κατά τον συντονιστή, εφόσον είχε διαπραχθεί μια πράξη παράτυπη θα έπρεπε να μπορεί να κληθεί η αστυνομία. Ωστόσο, όπως ήδη αναφέρθηκε, η αστυνομία δεν επενέβαινε μέσα στη δομή. Οπότε το καυτό αυτό πρόβλημα παρέμενε άλυτο στα χέρια του συντονιστή δημιουργώντας του σοβαρά ηθικά διλήμματα.

Η νομική υπηρεσία της Εταιρείας Ανάπτυξης και Τουριστικής Προβολής Αθηνών

Ο ρόλος των δύο δικηγόρων της ομάδας της ΕΑΤΑ του ΔΑ ήταν απόλυτα διαμεσολαβητικός.[25] Τα δύο αυτά άτομα δεν αναλάμβαναν την εκπροσώπηση των αιτούντων/σών άσυλο ενώπιον της Υπηρεσίας Ασύλου. Με τη βοήθεια διερμηνέων, παρείχαν νομική υποστήριξη σχετικά με τις διοικητικές ενέργειες που χρειάζονταν να γίνουν πριν τη συνέντευξη στην Υπηρεσία Ασύλου ή μετά από αυτήν για τη διεκπεραίωση εγγράφων, διαμεσολαβώντας ουσιαστικά ανάμεσα στους/στις αιτούντες/σες και το κράτος και εξηγώντας στους/στις πρώτους/ες τη σύνθετη διαδικασία. Και σε αυτή την περίπτωση, όπως και στην παροχή συσσιτίου από τον ΔΟΜ, επρόκειτο για την εκπλήρωση μιας τυπικής υποχρέωσης που έχει το ελληνικό

[24] Ό.π.

[25] Βλ. συνομιλία με τον Πατρίκιο Πατρικουνάκο, υπεύθυνο της νομικής υπηρεσίας του ΔΑ στη δομή του Ελαιώνα, 29.03.2021, ΑΠΜΚΑ.

κράτος από τις Συμβάσεις της Γενεύης και της Νέας Υόρκης[26] που είχαν υπογραφεί πριν από περίπου επτά δεκαετίες. Στις συνθήκες πανδημίας, μάλιστα, που η αίτηση για την καταγραφή των αιτούντων/σών άσυλο και τα ραντεβού στην Υπηρεσία Ασύλου έπρεπε να γίνουν μόνο μέσω Skype, η διαμεσολάβηση των νομικών ήταν περισσότερο από απαραίτητη. Γιατί η συγκεκριμένη διαδικασία είχε γίνει ιδιαίτερα ματαιωτική. Ήταν πολύ χρονοβόρα και ήταν πολύ δύσκολο για τους/τις αιτούντες/σες άσυλο να πιάσουν γραμμή γιατί οι προσφερόμενες ημέρες και ώρες επικοινωνίας ήταν λίγες και συγκεκριμένες. Για παράδειγμα, οι αραβόφωνοι που βρίσκονταν σε ολόκληρη τη χώρα είχαν δυνατότητα να επιχειρήσουν να συνδεθούν μόνο δύο ημέρες την εβδομάδα για δύο ώρες.

Επί κορονοϊού, όταν πια οι αιτούντες/σες άσυλο κατάφερναν να λάβουν το Δελτίο Αιτούντος Άσυλο ή την κοινά ονομαζόμενη «κάρτα ασύλου», δεν λάμβαναν ταυτόχρονα και ημερομηνία συνέντευξης. Οπότε και εκεί η συνδρομή των νομικών ήταν πάλι απαραίτητη. Και ξεκινούσε μια νέα περίοδος αναμονής. Όταν, τελικά, λάμβαναν την ημερομηνία συνέντευξης, έπρεπε να συναντήσουν τους νομικούς για μια ακόμα φορά προκειμένου να γίνει η κατάλληλη προετοιμασία για αυτή. Το εθνογραφικό υλικό δείχνει ότι όλη αυτή η φάση αναμονής και αδυναμίας αυτενέργειας συνέβαλε στη δημιουργία μιας αντίληψης ανάμεσα στους/στις αιτούντες/σες άσυλο ότι οι δικηγόροι μπορούν και οφείλουν να κάνουν τα πάντα προκειμένου να επιτευχθεί το πολυπόθητο αποτέλεσμα. Εντωμεταξύ, όσο ίσχυαν τα μέτρα κατά της πανδημίας οι υπηρεσίες υπολειτουργούσαν και η αναμονή επιδεινωνόταν −πράγμα που δύσκολα γινόταν αποδεκτό από τους/τις ωφελούμενους/ες. Αναμενόμενα, αυτό οδηγούσε σε συσσώρευση θυμού και συχνά σε παραίτηση.

Στην περίπτωση θετικής απάντησης, οι αιτούντες/σες άσυλο απευθύνονταν στους νομικούς, πρώτον, για να ενημερωθούν για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους και, δεύτερον, να ξεκινήσουν μια νέα διαδικασία για το Τμήμα Αλλοδαπών προκειμένου να λάβουν άδεια διαμονής και διαβατήριο −ανάλογα με το αν ήταν δικαιούχοι επικουρικής προστασίας ή πρόσφυγες. Στην περίπτωση απορριπτικής απάντησης, έμπαινε μπροστά μια νέα επέμβαση των δικηγόρων για την προσφυγή κατά της απόφασης. Για αυτή την ενέργεια υπήρχε διαδικασία μέσα από την ηλεκτρονική πλατφόρμα για να αιτηθούν οι προσφεύγοντες δωρεάν νομική συνδρομή από τους δικηγόρους που είναι στο μητρώο της Υπηρεσίας Ασύλου. Το μεγάλο πρόβλημα δημιουργείτο στην περίπτωση 2ης απορριπτικής, γιατί οι δικηγόροι του ΔΑ δεν είχαν τη δυνατότητα να κάνουν αίτηση ακύρωσης στο διοικητικό Πρωτοδικείο και ταυτόχρονα δεν υπήρχαν πια ΜΚΟ οι οποίες να προσφέρουν νομική συνδρομή δωρεάν και να μπορούν να αναλάβουν αυτή τη διαδικασία. Η υπόθεση έφευγε πια από την Υπηρεσία Ασύλου και πήγαινε στα διοικητικά δικαστήρια. Για να καλυφθεί αυτό το κενό οι νομικοί του ΔΑ έκαναν ορισμένες παραπομπές στο Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (ΕΣΠ), αλλά και αυτή η οργάνωση ήταν υπερφορτωμένη και δυσκολευόταν πολύ να ανταποκριθεί. Έτσι, αρκετοί από τους/τις αιτούντες/σες άσυλο αναγκάζονταν να απευθυνθούν σε ιδιώτες δικηγόρους. Σε αυτή την περίπτωση θα μπορούσε κανείς να μιλήσει για ιδιωτική διαμεσολάβηση, ένα είδος μεσητείας,[27] που έπαιρνε πια τη μορφή εμπορικής συναλλαγής.

[26] Σύμβαση της Νέας Υόρκης του 1958 περί αναγνωρίσεως και εκτελέσεως αλλοδαπών διαιτητικών αποφάσεων (Ν.Δ. 4220/1961).
[27] Όπως αποδίδεται ο αγγλικός όρος brokerage.

Ας σημειωθεί ότι, το 2021, η αναλογία ωφελούμενων και εργαζόμενων στη δομή ήταν πολύ προβληματική. Καθένας από τους δύο δικηγόρους της ομάδας του Δήμου διαχειριζόταν περίπου εκατό πενήντα άτομα τον μήνα, που συνοδεύονταν από οικογένειες. Άρα, ο αριθμός διογκωνόταν. Επίσης, όπως δήλωσε χαρακτηριστικά ο υπεύθυνος νομικής υποστήριξης από πλευρά του Δήμου, «όπως λέμε χαριτολογώντας μεταξύ μας, μπορεί μέσα σε μια μέρα να αλλάξουμε έξι-επτά γνωστικά αντικείμενα του δικαίου. Να πάμε από το οικογενειακό, μέχρι το ποινικό, το δίκαιο αλλοδαπών κ.α....».[28]

Επίσης ας σημειωθεί, ότι την εποχή που διεξάχθηκε η έρευνα οι ανάγκες σε γαλλόφωνους διερμηνείς ήταν αυξημένες, επειδή η δομή φιλοξενούσε μεγάλο ποσοστό αιτούντων/σών άσυλο από την Υποσαχάρια Αφρική. Ωστόσο, ο ΔΟΜ, που ήταν υπεύθυνος για την κάλυψη της συγκεκριμένης δαπάνης δεν είχε δυνατότητα τροποποίησης του προϋπολογισμού και ενίσχυσης της ομάδας των γαλλόφωνων διερμηνέων. Οπότε, δεν υπήρχε κανένας τρόπος να καλυφθεί αυτή η έλλειψη.

Η κοινωνική υπηρεσία της Εταιρείας Ανάπτυξης και Τουριστικής Προβολής Αθηνών

Την κοινωνική υπηρεσία αποτελούσαν η συντονίστριά της, πέντε κοινωνικοί/ές λειτουργοί και δύο ψυχολόγοι. Οι ρόλοι που καλούνταν να επιτελέσουν ήταν δύο. Ο πρώτος, περισσότερο διεκπεραιωτικός, ήταν η υποστήριξη των ωφελούμενων σχετικά με τις διαδικασίες συναλλαγής με το δημόσιο. Δηλαδή, η έκδοση ΑΦΜ, ΠΑΥΠΑ και ληξιαρχικών πράξεων, το άνοιγμα τραπεζικού λογαριασμού, ο ορισμός ραντεβού σε δημόσιες υπηρεσίες και νοσοκομεία, η ανανέωση της κάρτα του ΟΑΕΔ ή του μετρό κτλ. Ο δεύτερος, πιο ουσιαστικός, αφορούσε την κατεξοχήν αρμοδιότητα του τομέα των κοινωνικών λειτουργών, την παρακολούθηση και στήριξη ατομικών περιστατικών. Ωστόσο, εξαιτίας τόσο του υπερπληθυσμού της δομής όσο και της υποστελέχωσής της ο/η κάθε κοινωνικός/ή λειτουργός είχε στην ευθύνη του/της περίπου πενήντα περιπτώσεις ωφελούμενων. Έτσι δεν μπορούσε να ανταποκριθεί σε κανέναν από τους δύο παραπάνω ρόλους. Ιδιαίτερα ο δεύτερος ξεπερνούσε κατά πολύ τις δυνατότητές τόσο των κοινωνικών λειτουργών όσο και των ψυχολόγων, που ήταν ακόμα λιγότεροι. Χρόνος για συνεδρίες δεν υπήρχε. Ωστόσο, η δομή, ως η «καλύτερη» στη χώρα και αυτή με την ευκολότερη πρόσβαση σε νοσοκομεία, φιλοξενούσε μεγάλο ποσοστό ατόμων με ψυχιατρικά προβλήματα, τα οποία χρειάζονταν συστηματική στήριξη και ειδική παρακολούθηση όχι μόνον από ψυχολόγο αλλά και από ψυχίατρο. Αρκετοί από τους/τις ωφελούμενους/ες της δομής που τροφοδότησαν την έρευνα με την εμπειρία τους αναφέρθηκαν σε αυτή την ανάγκη επιτακτικά.[29] Κατά τη συντονίστρια των κοινωνικών υπηρεσιών, τα στελέχη της ομάδας έκαναν ότι πέρναγε από το χέρι τους, αλλά η κατάσταση ήταν ανεξέλεγκτη. Όπως δήλωσε η ίδια, «δεν ξέρω που πέφτουν οι ευθύνες, αλλά για να μπορέσει να λυθεί όλο αυτό χρειάζεται κάτι ριζικό. Ότι και να κάνουμε εμείς που βρισκόμαστε εδώ όλη την ημέρα για τον πληθυσμό δεν θα έχει νόημα. Έχουμε να διαχειριστούμε μια συνεχόμενη κρίση, γιαυτό και είμαστε σε μια διαρκή επιφυλακή. Κάθε μέρα φέρνει και κάτι καινούργιο. Η κατάσταση με κάνει να σκέφτομαι ότι το μόνο που ενδιαφέρει την κυβέρνηση είναι να μην υπάρχει αστεγία στην πόλη».[30]

[28] Βλ. συνομιλία με τον Πατρίκιο Πατρικουνάκο, 29.03.2021, ΑΠΜΚΑ.
[29] Βλ. συνομιλίες με Ν.Λ. 13.11.2020, Κ.Ν. 09.03.2021, Χ.Τ. 18.06.2021, Ο.Ι 26.06.201.
[30] Βλ. συνομιλία με την Κατερίνα Παπαπάνου, 30.03.2021, ΑΠΜΚΑ.

Ένα μεγάλο ζήτημα που είχε να αντιμετωπίσει η κοινωνική υπηρεσία ήταν η αυθαίρετη είσοδος αιτούντων/σών άσυλο στα κοντέινερ. Όσοι έφταναν στη δομή δεν περίμεναν πια επίσημη τοποθέτηση στους οικίσκους. Προφανώς επειδή δεν ήταν αιτούντες/σες άσυλο και, επομένως, δεν είχαν δικαίωμα φιλοξενίας στον συγκεκριμένο χώρο. Είχαν λοιπόν πάρει το ζήτημα στα χέρια τους και το διαχειρίζονταν μέσα από δικά τους δίκτυα. Άτομα που αποχωρούσαν παρέδιναν ή επινοικίαζαν τα κοντέινερ τους σε άλλους, οι οποίοι καταλάμβαναν τον χώρο κυρίως σε ώρες που οι υπηρεσίες δεν λειτουργούσαν. Οπότε, όταν τα στελέχη των υπηρεσιών επέστρεφαν για να αναλάβουν υπηρεσία, βρίσκονταν προ τετελεσμένου γεγονότος και προ σοβαρών ηθικών διλημμάτων. Γιατί δεν ήταν ούτε πρακτικά ούτε συναισθηματικά εύκολο για κανέναν από αυτούς να εξώσει τους νέους κατοίκους των κοντέινερ. Η περίπτωση αυτενέργειας των προσφύγων, που αμφισβητούσε ανοιχτά τους κανονισμούς της δομής και αναπτυσσόταν μέσα από οικεία κοινωνικά δίκτυα δεν ήταν άλλο από μια προσπάθεια να περάσει ο έλεγχος στα χέρια των άμεσα ενδιαφερόμενων παρακάμπτοντας τις θεσμικές διαδικασίες.

Άλλο πολύ σοβαρό ζήτημα που απασχολούσε την κοινωνική υπηρεσία ήταν η παντελής απουσία πολιτικών ένταξης των αιτούντων/σών άσυλο και προσφύγων στην ελληνική κοινωνία. Το ΥΜΑ δεν εφάρμοζε προγράμματα πολιτισμικής διαμεσολάβησης, εκμάθησης γλώσσας, επαγγελματικής συμβουλευτικής, καλλιέργειας δεξιοτήτων κτλ., τα οποία θα έδιναν στον πληθυσμό της δομής μια κάποια προοπτική για τη ζωή τους στην Ελλάδα. Έτσι, σύμφωνα με τον λόγο της κοινωνικής υπηρεσίας, η απουσία ενταξιακής πολιτικής, πέρα από το ότι δεν ενδυνάμωνε τους/τις ωφελούμενους/ες κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στη δομή, συχνά τους μετέτρεπε σε παθητικούς δέκτες βοήθειας. Οι μαρτυρίες των αιτούντων/σών άσυλο επιβεβαίωναν αυτό το κενό και εξέφραζαν ρητά την ανάγκη για ενταξιακά προγράμματα. Αναδείκνυαν την καθημερινή απογοήτευση που δημιουργούσε η μακρόχρονη αναμονή για τις αποφάσεις ασύλου και το αδιέξοδο το οποίο οι ίδιοι βίωναν.[31] Η συντονίστρια της κοινωνικής υπηρεσίας υπογράμμισε το φαινόμενο του ιδρυματισμού που χαρακτήριζε πολλούς/ές ωφελούμενους/ες και της αδράνειας την οποία αυτός συνεπαγόταν. Μέσα στη μεγάλη επισφάλειά τους, οι αιτούντες/σες άσυλο και πρόσφυγες είχαν φτάσει να αισθάνονται περισσότερο ασφαλείς στον Ελαιώνα από ότι στον δρόμο. Και είχαν οικοδομήσει ένα κάπως οικείο περιβάλλον έστω και μέσα στην οριακή συνθήκη της απουσίας κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Επίσης, οι όροι ζωής σε διαμερίσματα στην πόλη ήταν πολύ δύσκολοι για αυτούς τη στιγμή που δεν μπορούσαν να εξασφαλίσουν κάποιο επίδομα ούτε να εργαστούν. Οπότε, παρόλες τις δυσμενείς συνθήκες ζωής που βίωναν στη δομή, δεν ήθελαν να την αποχωριστούν. Συχνά, η έστω και ελλιπής στήριξη που τους παρείχαν οι φορείς, αντί να τους ενδυναμώσει, ενίσχυε την αδυναμία τους και την εξάρτησή τους από αυτούς. Η συντονίστρια της κοινωνικής υπηρεσίας φοβόταν ξεκάθαρα κάποιο ανεξέλεγκτο ξέσπασμα από πλευράς ωφελούμενων. Όπως ανέφερε, «γιατί δεν έχει εκραγεί όλο αυτό ακόμα, δεν μπορώ να πω. Και οι άλλοι άνθρωποι οι οποίοι το έχουνε ζήσει και πιο πριν και το βλέπουνε τώρα να γίνεται προφανώς είναι στην κατάσταση που είμαι και εγώ. Ματαίωση, απογοήτευση και αναμονή για το αναπόφευκτο».[32]

[31] Βλ. συνομιλίες με Κ.Γ. 18.06.2021, Κ.Χ. 23.06.2021, Α.Α.Χ. 25.06.2021.
[32] Ό.π.

Η τεχνική υπηρεσία της Εταιρείας Ανάπτυξης και Τουριστικής Προβολής Αθηνών

Το τεχνικό τμήμα της ΕΑΤΑ του ΔΑ θεωρητικά ήταν υπεύθυνο για την επίλυση τεχνικών ζητημάτων: ηλεκτροδότηση, αποχέτευση, εξοπλισμό των κοντέινερ κτλ. Και πράγματι το τμήμα αντιμετώπιζε συνεχώς τέτοιου είδους ζητήματα. Σύμφωνα με τον συντονιστή του συγκεκριμένου τμήματος, η ηλεκτροδότηση της δομής ήταν ένας συνεχής εφιάλτης για την ομάδα του, γιατί οι αυθαίρετες σκηνές και τα παραπήγματα τραβούσαν ρεύμα από τα κοντέινερ με αποτέλεσμα το δίκτυο να υπερφορτώνεται και να πέφτει. Επίσης, με την υπέρβαση της δυναμικότητας της δομής, οι ήδη λιγοστές τουαλέτες και ντους δεν επαρκούσαν και καθημερινά προέκυπτε ζήτημα αποχέτευσης. Τέλος, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, κάθε σαββατοκύριακο, που οι υπηρεσίες της δομής δεν λειτουργούσαν και η φύλαξη ήταν ελλιπής, νέοι πρόσφυγες συρρέανε αυθαίρετα στη δομή και νέα παραπήγματα ή σκηνές στήνονταν. Επομένως, η ομάδα των τεχνικών κάθε εβδομάδα έμπαινε στην πολύ δυσάρεστη θέση να διαπραγματευθεί με τους παράτυπους «εισβολείς», και να γκρεμίσει παραπήγματα ή να ξεστήσει σκηνές διώχνοντας άτομα από τον χώρο. Οι εντάσεις που προέκυπταν από όλη αυτή τη διαδικασία ήταν μεγάλες και σύνθετες. Επιπλέον έθεταν και σοβαρές ηθικές διερωτήσεις στους συγκεκριμένους υπαλλήλους της ΕΑΤΑ, που, εκτός των άλλων, λόγω της μεγάλης και καθημερινής τριβής τους με τον πληθυσμό της δομής είχαν αναπτύξει και κοινωνικές σχέσεις με πολλούς/ές ωφελούμενους/ες.[33] Σύμφωνα με τη μαρτυρία του επικεφαλής του τμήματος[34] η συμβολή των στελεχών του στη λειτουργία της δομής ξεπερνούσε κατά πολύ τις τυπικές υποχρεώσεις τους. Παρέμεναν σε ετοιμότητα όλες τις ημέρες και ώρες της εβδομάδας επεμβαίνοντας σε κάθε είδους πρόβλημα που προέκυπτε στον χώρο. Από τεχνικό πρόβλημα μέχρι διενέξεις, επεισόδια, επείγοντα ζητήματα υγείας κτλ. Κάποτε έφτασαν στο σημείο να ξεγεννήσουν μια γυναίκα δίπλα στην πύλη της δομής επειδή το ασθενοφόρο καθυστερούσε να φτάσει. Ζούσαν μαζί με τους πρόσφυγες και επιπλέον, από δική τους πρωτοβουλία, επιτελούσαν ρόλο πολιτισμικού/ής διαμεσολαβητή/τριας. Κατά τη γνώμη του επικεφαλής της τεχνικής υπηρεσία, που ήταν και βαθιά θρησκευόμενο άτομο, τα κίνητρα ήταν καθαρά ανθρωπιστικά.

Σχετικά με τα κρούσματα COVID, ενώ αρχικά είχε προβλεφθεί από τον ΕΟΔΥ να τοποθετηθούν κάποια κοντέινερ που θα τα φιλοξενούσαν, ο αριθμός ήταν πολύ υψηλός και δεν υπήρχε υποδομή για να ανταποκριθεί στις ανάγκες. Οπότε, οι ασθενείς συνέχιζαν να διαμένουν στα δικά τους κοντέινερ, μαζί με τους συγκατοίκους τους, με κίνδυνο η διασπορά του ιού να πάρει πολύ μεγάλες διαστάσεις. Επίσης, εφόσον η κυκλοφορία για τους διαμένοντες στη δομή ήταν ελεύθερη, ασθενείς και φορείς του ιού μπορούσαν να μεταφέρουν την επιδημία στην πόλη ανεξέλεγκτα. Την εποχή που έγινε η έρευνα, ο γενικός πληθυσμός της χώρας είχε ήδη αρχίσει να εμβολιάζεται κατά του ιού. Όμως, στη δομή δεν είχε πραγματοποιηθεί εμβολιασμός, ούτε για τους διαμένοντες ούτε για τους/τις εργαζόμενους/ες. Τέλος, ανάμεσα στους διαμένοντες στη δομή υπήρχαν και πολλοί που αμφισβητούσαν την ύπαρξη του ιού. Σύμφωνα με το εθνογραφικό υλικό, δεν είχε υπάρξει κρατική πρωτοβουλία ολοκληρωμένης και εμπεριστατωμένης πληροφόρησης του πληθυσμού της δομής.

[33] Σχετικά με αντίστοιχες εντάσεις που αναπτύσσονταν ανάμεσα σε ανθρωπιστικούς δρώντες/διαμεσολαβητές και πρόσφυγες στη Σλοβακία, βλ. Walther, 2021: 327-328.
[34] Συνομιλία με τον Αντώνη Σαραπχάνα, 23.03.2021, ΑΠΜΚΑ.

- *Συμπερασματικά για τη δομή του Ελαιώνα*

Τα μεγαλύτερα προβλήματα της δομής την εποχή της έρευνας, που αφορούσαν τόσο τους/τις αιτούντες/σες άσυλο όσο και τους/τις εργαζόμενους/ες, ήταν α) ο υπερπληθυσμός, που ήταν συνέπεια της παράτυπης εισόδου ατόμων στη δομή και β) η υποστελέχωση. Επιπλέον, η διαδικασία έξωσης αυτού του παράτυπου πληθυσμού από τον χώρο ήταν η μεγαλύτερη πηγή εντάσεων και τριβών ανάμεσα στους διαμένοντες και τους/τις εργαζόμενους/ες. Πέρα από αυτό το ζήτημα, και σε γενικές γραμμές, παρά τις δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης, κατά τη διάρκεια της έρευνας δεν διαπιστώθηκαν αξιοσημείωτες τριβές ή εντάσεις ανάμεσα στους/στις εργαζόμενους/ες στη δομή, ούτε ανάμεσα σε εργαζόμενους/ες και ωφελούμενους/ες.

Συνολικά, το εθνογραφικό υλικό από τη δομή του Ελαιώνα, και ειδικότερα η εικόνα που σχηματίζεται από τις συνομιλίες με τη διοίκηση και τους/τις πληροφορητέ/ριεςς που στελέχωναν τις ομάδες εργασίας του ΔΟΜ και του Δήμου, τεκμηριώνει ότι η διαδικασία της διαμεσολάβησης ήταν μια «επίσημη» διαδικασία επαγγελματικής σχέσης των ανθρωπιστικών δρώντων/σών προς τους/τις αιτούντες/σες άσυλο που κατευθυνόταν «από τα πάνω». Σαν τέτοια, βασιζόταν στην ιεραρχία και ακολουθούσε κανόνες και πλαίσια που αφορούσαν και τις δύο πλευρές της διαμεσολάβησης. Περιλάμβανε στοιχεία προστασίας και κηδεμόνευσης των αιτούντων/σών άσυλο, τα οποία στη συνθήκη της πανδημίας, όπου όλες οι διαδικασίες υπολειτουργούσαν, είχαν υποχωρήσει. Επίσης, περιλάμβανε την έννοια της ενδυνάμωσης ως προϋπόθεσης σταδιακής ενσωμάτωσης στην τοπική κοινωνία. Αυτή καλλιεργούταν σε ένα βαθμό από τον Δ.Α., αλλά αποτελούσε κύριο στόχο της ΜΚΟ HR360 που λειτουργούσε μέσα στη δομή. Η πολιτική της ενδυνάμωσης αντλούσε από μια ολιστική αντιμετώπιση της διαμεσολάβησης, ακολουθούσε πρακτικές εκπαίδευσης των αιτούντων/σών άσυλο, εξοικείωσής τους με την ελληνική κοινωνία και τους θεσμούς και εφοδιασμού τους με τα κατάλληλα εργαλεία για να πορευτούν μέσα σε αυτή μόνοι τους. Έτσι, στόχευσε στη σταδιακή αυτονόμηση και απεξάρτηση των αιτούντων/σών άσυλο από τους επίσημους και ανεπίσημους φορείς υποστήριξης της διαβίωσής τους στην πόλη. Ωστόσο, αυτή η «αυτονομιστική» πρόσληψη της διαμεσολάβησης συχνά συνεπαγόταν και την έννοια της ανταπόδοσης ως προσδοκίας των φορέων στήριξης και των ανθρωπιστικών δρώντων/σών από τους/τις αιτούντες/σες άσυλο και ως προϋπόθεσης για περαιτέρω στήριξη. Οι μαρτυρίες των ανθρωπιστικών δρώντων/σών που εργάζονταν στη δομή του Ελαιώνα υπογραμμίζουν την προσπάθεια που εκείνοι κατέβαλαν για την όσο το δυνατόν πιο «εύρυθμη λειτουργία του χώρου» και την όσο το δυνατόν πιο «συνεπή πλαισίωση των ωφελούμενων». Ωστόσο, με εξαίρεση τις συνομιλίες με στελέχη της HR360, οι υπόλοιποι δεν αναφέρονται καθόλου στη διάσταση της εξουσίας και του ελέγχου της ζωής των ωφελούμενων που η διαμεσολάβηση δίνει στους/στις ανθρωπιστικούς/ές δρώντες/σες και, επομένως, στους ίδιους (Fechter 2019:294-307). Αυτό είναι ένα ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα που, σε μεγάλο βαθμό, παρακάμπτεται από τις επίσημες μορφές υποδοχής αιτούντων/σών άσυλο. Όπως και το ακόμα πιο ειδικό ζήτημα που αφορά το αίσθημα της ανάγκης που δημιουργούν οι διαμεσολαβητές/τριες στους/στις αιτούντες/σες άσυλο και πρόσφυγες, το οποίο προσθέτει μια ακόμα διάσταση στη σύνθετη σχέση φροντίδας και ελέγχου στο πλαίσιο παροχής διεθνούς βοήθειας.

Πέρα από τα παραπάνω, το εθνογραφικό υλικό από τη δομή του Ελαιώνα υπογραμμίζει μια συνεχή ματαίωση. Τόσο από την πλευρά των ανθρωπιστικών δρώντων/σών που τη βίωναν σαν μια αναντίστοιχη

κατανάλωση δυνάμεων με τις προοπτικές που παρείχε το κράτος στους πρόσφυγες, όσο και από εκείνη των κατοίκων της δομής, που τη βίωναν σαν μια ατέρμονη αναμονή που ακύρωνε το ίδιο το ταξίδι από τη χώρα τους προς μια καλύτερη ζωή.

Η τοπική κοινωνία ήταν εντελώς απούσα από τη ζωή της δομής. Η εγκατάστασή της ουσιαστικά «εκτός των τειχών» της πόλης, σε περιοχή όπου βρίσκονταν μόνο βιοτεχνίες και μεταφορικές εταιρείες, συνεπαγόταν ότι δεν υπήρχε γειτονιά με μόνιμους κατοίκους με τους οποίους οι διαμένοντες στη δομή θα έρχονταν σε επαφή. Αυτό προφανώς, το οποίο είναι ένα ακόμα −ενδεχομένως το κυριότερο− δηλωτικό στοιχείο της μη ενταξιακής πρόθεσης των θεσμών απέναντι στους/στις αιτούντες/σες άσυλο και πρόσφυγες, βιωνόταν αρνητικά από τους τελευταίους, γιατί δεν μπορούσαν να συμμετέχουν στη ζωή μιας γειτονιάς. Για όλες τους τις ανάγκες έπρεπε να μετακινούνται προς το κέντρο της πόλης. Συχνά −και κυρίως οι μόνοι άνδρες− διατηρώντας τη θέση τους στη δομή, προσπαθούσαν παράλληλα να βρουν και κάποιο κατάλυμα μέσα στην πόλη, μέσα από δικά τους δίκτυα, έτσι ώστε σταδιακά να μπορέσουν να ξαναζήσουν κάτω από κανονικές κοινωνικές συνθήκες. Η περιοχή της Πλατείας Ομονοίας αποτελούσε σημείο αναφοράς για τους/τις περισσότερους/ες συνομιλητές/ριες της δομής του Ελαιώνα. Τόσο τα καταστήματα ομοεθνών τους όσο και η Κεντρική Αγορά της οδού Αθηνάς. Στους καταστηματάρχες αυτούς έβρισκαν την κοινωνικότητα που προσφέρει η αγορά της «γειτονιάς» που οι ίδιοι δεν είχαν στην άμεση περιοχή εγκατάστασής τους, συμφέρουσες τιμές και μια σχετική στήριξη και αλληλεγγύη που εκφραζόταν με τη μορφή προσφοράς προϊόντων διατροφής.

Μια πρόσθετη μορφή διαμεσολάβησης, που λειτουργούσε εκτός δομής του Ελαιώνα, αλλά συνέβαλε στην συμπερίληψη των αιτούντων/σών άσυλο σε κάποια μορφή κοινοτικής ζωής, προσφέροντας βέβαια σημαντική πνευματική πλαισίωση και ελπίδα για το μέλλον, ήταν η Εκκλησία. Μεγάλο ποσοστό των πληροφορητών/ριών, ανεξάρτητα από τη θρησκευτική ταυτότητα που είχαν στη χώρα προέλευσή τους, μετά την άφιξή τους στην Ελλάδα αλλά και ειδικότερα στην Αθήνα, είχαν ενταχθεί στους κόλπους διαφορετικών Χριστιανικών εκκλησιών −ωστόσο όχι τόσο της Ορθόδοξης− και καλλιεργούσαν με μεγάλη συνέπεια τη σχέση τους με αυτές. Οι κυριότερες που αναφέρθηκαν ήταν η Εκκλησία της Πεντηκοστής, η Εκκλησία του Χριστού και η Ευαγγελική Εκκλησία. Οι αποστάσεις που κάλυπταν οι αιτούντες/σες άσυλο με τη συγκοινωνία ή πεζή και με μεγάλη συχνότητα, προκειμένου να επισκεφτούν τις εκκλησίες τους, ήταν εντυπωσιακές. Για παράδειγμα, αρκετά άτομα ανέφεραν ότι από την περιοχή του Ελαιώνα μετακινούνταν προς τα ορεινά σημεία του Γαλατσίου και της Κυψέλης, τα Τουρκοβούνια, το Μαρούσι ή ακόμα και τα Σπάτα. Οι μαρτυρίες των ωφελούμενων δεν αναφέρουν αξιοσημείωτη υλική στήριξη από τις εκκλησίες. Σε ορισμένες μόνο περιπτώσεις αναφέρθηκε μικρή βοήθεια σε μορφή τροφίμων ή ρουχισμού. Τα κυριότερα οφέλη από την επαφή με την εκκλησία ήταν άυλα. Η απόσταση ανάμεσα στις επίσημες πολιτικές για τους πρόσφυγες και την κοινωνική πραγματικότητα καλυπτόταν από τη διαμεσολάβηση ΜΚΟ και άλλων μη κρατικών φορέων, όπως, της εκκλησίας, εναλλακτικών πρωτοβουλιών κτλ. (Ambrosini 2017:1822-1823). Είναι γνωστό εξάλλου ότι οι εκκλησίες προσφέρουν στους/στις αιτούντες/σες άσυλο και πρόσφυγες πνευματική καθοδήγηση και ανακούφιση από τα ηθικά διλήμματα που πηγάζουν από την κατάστασή τους. Παρέχουν ένα ασφαλές πλαίσιο για τους ίδιους και το περιβάλλον τους μέσα στον οποίο δεν αισθάνονται τη διαφορά και τη διάκριση στη βάση του νομικού καθεστώτος (Bloch et al. 2014:110). Τέλος, ένα ακόμα πολύ σημαντικό αγαθό που προσφέρουν οι εκκλησίες στους/στις αιτούντες/σες άσυλο είναι η δικτύωση με ομόθρησκους ή και ομοεθνείς, που συμβάλλει τόσο στη συναισθηματική πλαισίωση όσο και στην

εξεύρεση εργασίας, την εξοικείωση με πρακτικές και διαδικασίες διάδρασης με την τοπική κοινωνία και τους θεσμούς κ.ά. [35]

3. Σχετικά με το πρόγραμμα ESTIA

- *Πρόσβαση*

Όπως προέβλεπε ο προγραμματισμός της έρευνας, η διερεύνηση της εγκατάστασης και της διαμεσολάβησης στο πλαίσιο του ESTIA εστίασε, από τη μια πλευρά στο έργο των σχεδιαστών και συντονιστών του προγράμματος, δηλαδή της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες και του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου και, από την άλλη, σε εκείνο εταίρων που υλοποίησαν πρόγραμμα, όπως ο Δήμος Αθηναίων και μια ΜΚΟ. Η ΜΚΟ που επελέγη ήταν η ΑΡΣΙΣ. Η επιλογή, που ήρθε μετά από μια αναγνωριστική πλοήγηση στο πεδίο, βασίστηκε κυρίως στη διαθεσιμότητα των ΜΚΟ για ερευνητική συνεργασία κάτω από τις συνθήκες πανδημίας. Συμπληρωματικά, η έρευνα συνεργάστηκε με μια ακόμα ΜΚΟ, την Human Rights 360 (HR360), η οποία δεν ήταν εταίρος του ESTIA, αλλά εξυπηρετούσε συμβουλευτικά αιτούντες/σες άσυλο που στεγάζονταν τόσο στο συγκεκριμένο πρόγραμμα όσο και στη δομή του Ελαιώνα, στην οποία και διατηρούσε γραφείο. Έτσι, μέσα από τον ΔΑ, την ΑΡΣΙΣ και τη HR360 μπόρεσε να βρεθεί πρόσβαση σε ωφελούμενους/ες του προγράμματος, κυρίως τον καιρό της πανδημίας, που δεν υπήρχε δυνατότητα πρόσβασης στο πεδίο με φυσική παρουσία.

Όπως και στην περίπτωση της δομής του Ελαιώνα, έτσι και σε αυτή του προγράμματος ESTIA, η έρευνα διεξάχθηκε σε μεγάλο βαθμό διαδικτυακά και μόνον όταν οι συνθήκες της πανδημίας το επέτρεψαν πραγματοποιήθηκε επιτόπια έρευνα με φυσική παρουσία της ερευνήτριας στο πεδίο (καλοκαίρι 2021). Συγκεκριμένα αυτή αφορούσε μονάδες που εξυπηρετούσε η ΕΑΤΑ του ΔΑ. Η συνεργασία με τη ΜΚΟ ΑΡΣΙΣ είχε προηγηθεί και άρα περιορίστηκε στη διαδικτυακή επικοινωνία. Ωστόσο, και η διαδικτυακή επικοινωνία με όλους τους εμπλεκόμενους φορείς είχε δυσκολίες. Πρώτον, οι αιτούντες/σες άσυλο που ήταν «ωφελούμενοι/ες» του προγράμματος ESTIA, δεν είχαν πάντα πρόσβαση στο διαδίκτυο. Οι συνδέσεις ήταν αποτέλεσμα προσωπικής τους πρωτοβουλίας και δυνατότητας. Οπότε παρατηρήθηκε σοβαρή καθυστέρηση στην επικοινωνία. Δεύτερον, η από το σπίτι εργασία των εργαζόμενων στους υπό διερεύνηση φορείς και η εκ περιτροπής εργασία στα γραφεία των φορέων δημιουργούσε αυξημένο φόρτο δουλειάς. Επομένως, η διαθεσιμότητα των ανθρωπιστικών δρώντων/σών για συνεργασία στην έρευνα ήταν σαφώς μικρότερη από ότι θα ήταν υπό κανονικές συνθήκες. Τρίτον, από τα μέσα του του 2020 και μέχρι τις αρχές του 2021, το πρόγραμμα ESTIA βρέθηκε σε φάση μετάβασης από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στο Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου. Σε αυτό το χρονικό διάστημα, που συνέπεσε με μεγάλο μέρος της εθνογραφικής έρευνας, η υλοποίηση των προγραμμάτων των ΜΚΟ και του ΔΑ χαρακτηρίστηκε από έντονη ασάφεια, σύγχυση και ρευστότητα. Τέλος, η επικοινωνία με μέλη της τοπικής κοινωνίας στάθηκε σχεδόν αδύνατη επειδή δεν ήταν εφικτή η γνωριμία και εξοικείωση της

[35] Αντίστοιχη παρατήρηση διατυπώνει και ο ερευνητής του έργου HUMANcITY, Σέχου, που ερεύνησε ανεπίσημες πρακτικές διαμεσολάβησης ανάμεσα στις οποίες συγκαταλέγονταν και τα θρησκευτικά δίκτυα. Βλ. συνημμένη έκθεση αναφοράς της ΕΕ4.

ερευνήτριας με άτομα από τις πολυκατοικίες στις οποίες στεγάζονταν οι αιτούντες/σες άσυλο και από την ευρύτερη γειτονιά τους. Οι λιγοστές μαρτυρίες ατόμων της τοπικής κοινωνίας προήλθαν από συζητήσεις με κατοίκους άλλων πολυκατοικιών στις οποίες έτυχε να ζουν πρόσφυγες και να μπορεί να βρεθεί πρόσβαση. Ωστόσο, όπως και στην περίπτωση της δομής του Ελαιώνα, όλη αυτή η αναταραχή στο πεδίο δεν είχε μόνον αρνητικές πλευρές. Γιατί ανέδειξε διαστάσεις της ανθρωπιστικής διακυβέρνησης που ενδεχομένως δεν ήταν τόσο εμφανείς υπό κανονικές συνθήκες, εφόσον, όπως ήδη αναφέρθηκε, τακτοποιούνταν από τους μηχανισμούς των φορέων διαμεσολάβησης. Αυτές είχαν ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον γιαυτό και τόσο η ανακοίνωση της ερευνήτριας στη Διεθνή Επιστημονική Ημερίδα που διοργάνωσε το έργο στη Μυτιλήνη τον Ιούνιο 2022, που επισυνάπτεται στην παρούσα έκθεση, εστίασε σε κάποιες από αυτές.

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι, εξαιτίας του διαδικτυακού χαρακτήρα της έρευνας και το έλλειμμα συμμετοχικής παρατήρησης, η ανάλυση που ακολουθεί αντλεί σε πολύ μεγάλο βαθμό από τον *λόγο* των συνομιλητών/ριών που μετέφεραν την άποψή τους για τη λειτουργία του ESTIA.

- *Στόχοι, χαρακτήρας και ονομασία του προγράμματος*

Το πρόγραμμα ESTIA αφορά την εγκατάσταση προσφυγικού πληθυσμού στην Ελλάδα και στοχεύει στη διασφάλιση επαρκών συνθηκών διαβίωσής, με τη μεταφορά ατόμων από καταυλισμούς σε κοινωνικά διαμερίσματα. Χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή,[36] σχεδιάστηκε από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (ΥΑ) το 2016 και, μέχρι το 2020, διοικούνταν από την τελευταία, σε συνεργασία με το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (ΥΜΑ) και διάφορους εταίρους υλοποίησης. Από το 2020, η διαχείριση του ESTIA έχει περάσει στο ΥΜΑ, το οποίο συνεχίζει να συνεργάζεται με διάφορους εταίρους, ενώ, πρόσφατα ανακοίνωσε ότι το πρόγραμμα θα λήξει τον Δεκέμβριο του 2022.

Αρχικά, η ονομασία ESTIA υιοθετήθηκε από τους σχεδιαστές του προγράμματος σαν ακρωνύμιο που αντιστοιχούσε στον όρο Emergency Support to Integration and Accommodation.[37] Ωστόσο, αυτό το καλά επιλεγμένο ακρωνύμιο παρέπεμπε τόσο στη θεά της αρχαιότητας Εστία, υπεύθυνη για την οικιακότητα, την οικογένεια, το σπίτι και το κράτος όσο και στη μετωνυμία της κατοικίας, του καταφύγιου, του σημείου της φωτιάς, όπου παρασκευάζονται τα οικογενειακά γεύματα, της ρίζας και της προστασίας. Έτσι, είναι προφανές ότι η συγκεκριμένη ονομασία επιλέχθηκε για να υπογραμμίσει την πράξη εγκατάστασης των προσφύγων σε σπίτια και, σε θεωρητικό τουλάχιστον επίπεδο, ένταξής τους σε μια νέα κοινωνία.

Ωστόσο, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι, παρά την ονομασία του, το ESTIA δεν υπήρξε ποτέ πρόγραμμα ένταξης, ούτε από άποψη σχεδιασμού ούτε από πλευράς υλοποίησης. Επειδή οι πόροι του προέρχονταν από έκτακτη χρηματοδότηση για την υποδοχή των αιτούντων/σών άσυλο, η επιτροπή που ενέκρινε το πρόγραμμα κάθε χρόνο δεν επέτρεπε να συμπεριληφθούν στο πρόγραμμα δράσεις ένταξης, αλλά υποστήριζε ότι ήταν καθαρά ένα πρόγραμμα υποδοχής που «διευκόλυνε την ένταξη». Πως όμως οριζόταν

[36] Συγκεκριμένα, από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου και βαραίνει τον προϋπολογισμό του Μηχανισμού Έκτακτης Στήριξης του Ταμείου Ασύλου Μετανάστευσης και Ένταξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Asylum, Migration and Integration Fund ή AMIF).
[37] Στήριξη Έκτακτης Ανάγκης για την Ένταξη και τη Στέγαση.

η «διευκόλυνση» και πως η «ένταξη»; Αυτό είναι ένα μεγάλο ζήτημα που, όπως έδειξε η έρευνα, προσλαμβανόταν αρκετά διαφορετικά από τον κάθε πόλο που εμπλεκόταν στη διαδικασία εγκατάστασης των αιτούντων/σών άσυλο. Σχεδιαστικά, το πρόγραμμα απλά κατηύθυνε τον αιτούντα άσυλο προς την κοινωνική ενσωμάτωση, εφόσον το διαμέρισμα στο οποίο κατοικούσε βρισκόταν στον αστικό ιστό, του προσφερόταν οικονομικό βοήθημα, και του ανοιγόταν ο δρόμος για να κινηθεί στη γειτονιά και να ψωνίσει στα τοπικά καταστήματα και τις λαϊκές αγορές κτλ. Όμως, η συγκεκριμένη προσέγγιση είναι προβληματική στον βαθμό που αντιμετωπίζει την ένταξη κυρίως ως ενσωμάτωση στον γεωγραφικό χώρο και δευτερευόντως με όρους κοινωνικών διαδικασιών.

- *Διοίκηση και διαχείριση*

Α) Διοίκηση

Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες - Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου

Στα ευρωπαϊκά κράτη, η ΥΑ έχει μικρά γραφεία με νομικούς και πολιτικούς επιστήμονες που παρακολουθούν νομοθεσίες και πρακτικές, προωθεί θέσεις μέσα από νομικούς σχολιασμούς και επιδιώκει την ενδυνάμωση των αρχών. Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο λειτουργούσε ο συγκεκριμένος διεθνής οργανισμός και στην Ελλάδα μέχρι το 2014. Το 2015 όμως, με τη μεγάλη αύξηση των προσφυγικών ροών, έγινε μια μεγάλη τομή και ο οργανισμός απέκτησε έναν επιχειρησιακό ρόλο που προσομοίαζε σε εκείνον που μέχρι τότε είχε σε μη ευρωπαϊκές χώρες, όπου διοικούσε καταυλισμούς, παρείχε απευθείας βοήθεια σε πρόσφυγες κτλ.

Η Ελλάδα από την πλευρά της, όπως είναι γνωστό και όπως συμβαίνει και με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες, βάσει του ευρωπαϊκού δικαίου, έχει συγκεκριμένες υποχρεώσεις σχετικά με την υποδοχή αιτούντων/σών διεθνούς προστασίας, τις οποίες, ήδη πριν από το 2015, δεν τηρούσε. Οπότε και είχε καταδικαστεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο.[38] Πριν το 2015, δεχόταν περίπου δέκα χιλιάδες αιτήσεις ασύλου ετησίως ενώ παρείχε μόνο χίλιες με χίλιες διακόσιες θέσεις φιλοξενίας για αιτούντες/σες άσυλο, συμπεριλαμβανομένων των ασυνόδευτων ανηλίκων. Οπότε, είχε δυνάμει εννέα χιλιάδες άστεγους/ες αιτούντες/σες κάθε χρόνο. Με αυτό το παρελθόν, ήδη από το 2008, η ΥΑ πίεζε τις κυβερνήσεις για χάραξη στεγαστικών πολιτικών που θα κάλυπταν τις υποχρεώσεις της χώρας. Με άλλα λόγια, ένας διεθνής οργανισμός επενέβαινε στη διακυβέρνηση μιας χώρας πιέζοντας σχετικά με τη χάραξη προσφυγικής πολιτικής. Οπότε, όταν το 2015 ήρθαν οι μεγάλες προσφυγικές ροές και σε Συνάντηση Κορυφής που πραγματοποιήθηκε στις Βρυξέλλες στις 15 Οκτωβρίου συζητήθηκε το θέμα του κλεισίματος των συνόρων

[38] Βλ. ειδικά την υπόθεση του Αφγανού αιτούντα άσυλο M.S.S. Στις 21 Ιανουαρίου 2011, το Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρώπινων Δικαιωμάτων (ΕΔΔΑ) αποφάνθηκε, κατά πλειοψηφία, για την υπόθεση *M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας* (Αρ. Αίτησης 30696/09), ότι το Βέλγιο και η Ελλάδα είχαν παραβιάσει την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕΣΔΑ). Το Δικαστήριο θεώρησε επίσης ότι, ως αποτέλεσμα των μεγάλων δομικών ελλείψεων στην ελληνική διαδικασία ασύλου, η Ελλάδα είχε στερήσει από τον M.S.S. την ευκαιρία για αποτελεσματική εξέταση του αιτήματός του για άσυλο (https://www.amnesty.gr/news/articles/article/6752/eyropaiko-dikastirio-anthropinon-dikaiomaton-proaspizei-ta-dikaiomata-ton

του βαλκανικού δρόμου προς τον ευρωπαϊκό βορρά, οι Ευρωπαίοι ηγέτες αντιλήφθηκαν ότι αυτό θα συνεπαγόταν τον εγκλωβισμό μεγάλου αριθμού προσφύγων στην Ελλάδα. Έλαβαν λοιπόν την πολιτική απόφαση η Ευρώπη να στηρίξει την Ελλάδα με πόρους ώστε να δημιουργηθούν πενήντα χιλιάδες θέσεις φιλοξενίας σε διαμερίσματα μέσα στον αστικό ιστό. Οπότε για πρώτη φορά στην ιστορία, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έλαβε απόφαση να ενεργοποιήσει τους πόρους της ανθρωπιστικής βοήθειας DG HOME,[39] ενός τμήματος δηλαδή που ήταν υπεύθυνο για την υπερπόντια ανθρωπιστική βοήθεια και πολιτική προστασία.

Στην ίδια Συνάντηση Κορυφής αποφασίστηκε οι ευρωπαϊκές χώρες να στηρίξουν την κατάσταση αναπτύσσοντας το πρόγραμμα μετεγκατάστασης «Relocation» το οποίο σύντομα μετεξελίχθηκε σε «Accommodation».[40] Αυτό σήμαινε ότι, σχεδιαστικά, η αρχική ιδέα ήταν οι θέσεις να προβλέπονται για άτομα που θα έμεναν στην Ελλάδα πολύ μικρό χρονικό διάστημα και θα συνέχιζαν το ταξίδι τους προς άλλες χώρες.

Η χρηματοδότηση, ως έκτακτη, δόθηκε απευθείας προς την ΥΑ, για να κάνει το «Relocation», δηλαδή να αναπτύξει έναν τεράστιο αριθμό θέσεων, στην αρχή μόνο για Σύρους και στη συνέχεια για Σύρους και ευάλωτους, οι οποίοι ήταν επιλέξιμοι για μετεγκατάσταση σε άλλες χώρες. Το 2016 πια που ήρθε η DG ECHO,[41] ως το επόμενο χρηματοδοτικό εργαλείο στην Ελλάδα για την αντιμετώπιση ανθρωπιστικών αναγκών, οι θέσεις αυτές πέρασαν ως πρόγραμμα ESTIA πια στην ΥΑ και διευρύνθηκε και η επιλεξιμότητα του προγράμματος. Το πρόγραμμα δεν ήταν πια μόνο ένα πρόγραμμα μετεγκατάστασης, αλλά έγινε πρόγραμμα αντιμετώπισης ανθρωπιστικών αναγκών. Αυτό έχει σημασία γιατί από το 2016 μέχρι το 2018, που το πρόγραμμα εντάχθηκε πάλι στην DG HOME, η επιλεξιμότητα δεν οριζόταν με το πολιτικό καθεστώς των προσφύγων, επειδή σκοπός του ήταν να καλύψει ανθρωπιστικές ανάγκες. Από το 2018, το πρόγραμμα περιορίστηκε στους/στις αιτούντες/σες άσυλο, συνδέοντας, επομένως, το δικαίωμα στη στέγαση με το πολιτικό καθεστώς των ανθρώπων.

Να σημειωθεί ότι, το ESTIA ήταν για την ΥΑ το πρώτο πρόγραμμα κοινοτικής διασποράς που ο οργανισμός εφάρμοσε σε παγκόσμιο επίπεδο. Επομένως, η ΥΑ ανέλαβε να μεταφέρει ή να εισαγάγει τεχνογνωσία ανθρωπιστικού τομέα που αφορούσε παρεμβάσεις σε καταυλισμούς –κάτι το οποίο κατείχε καλά– μέσα σε ένα πρόγραμμα στέγασης σε διαμερίσματα μέσα στον αστικό ιστό. Πιο συγκεκριμένα, συμμετέχοντας στις ευρωπαϊκές διαβουλεύσεις στις Βρυξέλλες, ανέλαβε να συμβάλει στο εγχείρημα δημιουργώντας είκοσι από τις πενήντα χιλιάδες θέσεις στέγασης σε διαμερίσματα στην Ελλάδα. Επομένως, η διαμεσολάβηση για τη δημιουργία του ESTIA πραγματοποιήθηκε στο υψηλότερο θεσμικό επίπεδο.

Στα μέσα Νοεμβρίου του 2015, ήρθε οδηγία από τα κεντρικά της ΥΑ στο γραφείο της στην Ελλάδα ότι πρέπει να στήσει δομές είκοσι χιλιάδων θέσεων. Μέχρι τότε η χώρα δεν είχε ούτε καταυλισμούς. Διέθετε μόνο μικρές μονάδες συλλογικής φιλοξενίας, όπως για παράδειγμα την «Εστία Προσφύγων» της ΑΡΣΙΣ.

[39] Directorate General for Migration and Home Affairs.

[40] Στην αρχή το συγκεκριμένο πρόγραμμα αφορούσε μόνο Σύρους. Αργότερα επεκτάθηκε και σε «ευάλωτους» γενικότερα.

[41] Directorate General for European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations. Τμήμα Ανθρωπιστικής Βοήθειας και Πολιτικής Προστασίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, παλιότερα γνωστό ως Υπηρεσία Ανθρωπιστικής Βοήθειας της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Μόνον η ΜΚΟ PRAKSIS είχε πρόγραμμα αυτόνομης στέγασης σε διαμερίσματα μέσα στον αστικό ιστό, δυναμικότητας περίπου εκατό ατόμων. Η ΥΑ, έχοντας εμπειρία παρακολούθησης του συγκεκριμένου προγράμματος της PRAKSIS, κατευθύνθηκε προς αυτή τη λύση ως βασική μορφή φιλοξενίας −αλλά όχι απαραίτητα αποκλειστική− γιατί έκρινε ότι ήταν αποτελεσματική από πλευράς συμβίωσης των ανθρώπων, στήριξής τους από κοινωνικούς/ές λειτουργούς και, τέλος, οικονομικής διαχείρισης. Επομένως, οι παραπάνω παράγοντες λειτούργησαν σαν κριτήρια για τον σχεδιασμό της συγκεκριμένης μορφής διαμεσολάβησης. Η ΥΑ λοιπόν, συνεργάστηκε πολύ στενά για τον σχεδιασμό του νέου προγράμματος με την PRAKSIS και συγκεκριμένα με τον ιδρυτή της, Τζανέτο Αντύπα (1970-2017), προκειμένου να στηθούν οι θέσεις φιλοξενίας.

Ένα στοιχείο που επηρέασε τη σύσταση του ESTIA από πλευράς ΥΑ ήταν το γεγονός ότι ο οργανισμός έχει μία παγκόσμια πολιτική που λέγεται «Out of Camp Approach»,[42] η οποία πρεσβεύει ότι ένας καταυλισμός μπορεί μεν να αποτελεί αναγκαία άμεση επέμβαση, αλλά το αμέσως επόμενο βήμα πρέπει να είναι η διάχυση των προσφύγων στον αστικό ιστό και σε χωριά. Η δυσκολία αυτής της πολιτικής ήταν το πως θα στηνόταν προγραμματικά η βοήθεια. Ωστόσο, στελέχη του γραφείου της ΥΑ στην Αθήνα, που, σημειωτέον, είχαν εμπειρία μόνο από καταυλισμούς, οι οποίοι μάλιστα βρίσκονταν σε μη ευρωπαϊκές χώρες, κατηύθυναν τον σχεδιασμό προς ένα πρόγραμμα στέγασης το οποίο θα αναπτύσσονταν μέσα στις πόλεις, θα ήταν όσο το δυνατόν πιο διαχυμένο και θα στόχευε στην προσομοίωση της στέγασης των προσφύγων στον τρόπο που ζουν οι πολίτες της χώρας.

Αυτή η στάση αμέσως έθετε έμμεσα και ζήτημα ένταξης, όχι τόσο με τη νομική της έννοια, σύμφωνα με την οποία αυτή έπεται της αναγνώρισης του καθεστώτος του πρόσφυγα, αλλά με την έννοια της καθημερινής ζωής και της κοινωνικής ενσωμάτωσης. Για την ΥΑ, η πρόκληση ως προς αυτό ήταν ο τρόπος με τον οποίο θα έπρεπε να στηθούν οι υπηρεσίες ώστε να διευκολύνουν αυτόν τον στόχο. Γιατί, προφανώς, οι πρόσφυγες διέφεραν πολιτισμικά και κοινωνικά από τους πολίτες της χώρας και χρειαζόταν απαραίτητα ένα υποστηρικτικό δίκτυο. Αυτό σήμαινε ότι για την ΥΑ η διαμεσολάβηση ανάμεσα σε εκείνη και τον εξυπηρετούμενο πληθυσμό έπρεπε να λάβει μορφή εκπαίδευσης και ενδυνάμωσης. Αυτό το έργο έπρεπε να το διεκπεραιώσουν οι εταίροι κάτω από την καθοδήγησή της. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι, πρώτον, το ξεκίνημα αυτού του έργου σήμανε μια πολύ μεγάλη αύξηση του προσωπικού των ΜΚΟ που οδήγησε σε σοβαρό μετασχηματισμό τους και, δεύτερον, τα άτομα που προσλήφθηκαν εκείνη την περίοδο δεν είχαν προηγούμενη γνώση και εμπειρία σε θέματα προσφυγικού, οπότε προέκυψε σημαντικό πρόβλημα σχετικά με τον διαμεσολαβητικό ρόλο που καλούνταν να επιτελέσουν. Από την πλευρά της ΥΑ, η εκπαίδευση σχετικά με την πολιτισμική διαμεσολάβηση είχε περισσότερο νομικό περιεχόμενο και αφορούσε την εξοικείωση των εκπαιδευόμενων σε θέματα ασύλου. Στο επίπεδο των εταίρων λήφθηκαν διαφορετικές πρωτοβουλίες. Ενώ υπήρξαν κάποιες εσωτερικές διεργασίες, οι περισσότεροι/ες ανθρωπιστικοί/ές δρώντες/σες που συμμετείχαν στην έρευνα ανέφεραν πολύ σημαντικό έλλειμμα εκπαίδευσης στον τομέα της διαμεσολάβησης.

Αρχικά οι υπηρεσίες στήθηκαν με κοινωνικούς/ές λειτουργούς και κοινωνικούς/ές επιστήμονες που επισκέπτονταν τους πρόσφυγες στα διαμερίσματα για λόγους ευκολίας εντοπισμού τους. Όταν όμως το

[42] «Εκτός καταυλισμού» προσέγγιση.

2017 ολοκληρώθηκε το πρόγραμμα «Relocation», η πρακτική άλλαξε. Στόχος ήταν οι διαμένοντες στα διαμερίσματα να γίνουν εξωστρεφείς και να μάθουν να κυκλοφορούν στην πόλη. Οπότε έπρεπε να κλείνουν ραντεβού και να συναντούν τον/τη κοινωνικό/η λειτουργό στο γραφείο του/της. Με αυτόν τον τρόπο, η διαμεσολάβηση αποκτούσε και την πολύ προβληματική διάσταση της συμμόρφωσης και του επιπολιτισμού. Η ΥΑ κράτησε τις επισκέψεις στα διαμερίσματα μόνο για περιπτώσεις μεγάλης ευαλωτότητας, όπου οι πρόσφυγες δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τη μετακίνηση. Εξάλλου, το τέλος του «Relocation» σήμανε ότι οι πρόσφυγες δεν ήταν πια περαστικοί από τη χώρα, αλλά θα έμεναν για μεγάλο διάστημα. Οπότε αυτή ήταν η βασική αιτία για την αλλαγή πολιτικής.

Το 2018 ήταν για το ESTIA μια χρονιά «ορόσημο», γιατί, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, τότε μπήκε στη νέα φάση που απευθυνόταν αποκλειστικά σε αιτούντες/σες διεθνή προστασία. Επίσης, την ίδια χρονική στιγμή, πραγματοποιήθηκε το άνοιγμα προς τους δήμους, ενώ άρχισε να ανοίγει η συζήτηση σχετικά με το πέρασμα του ESTIA στο κράτος.

Βέβαια, η αλλαγή σχετικά με την επιλεξιμότητα, πέραν του ότι για να μπει κάποιος σε διαμέρισμα του ESTIA έπρεπε να έχει αιτηθεί άσυλο, σήμαινε και ότι η θετική έκβαση του αιτήματος οδηγούσε απαραίτητα στην έξοδο από το πρόγραμμα μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα. Γιατί η οδηγία για την υποδοχή των προσφύγων υπαγορεύει ότι τα κράτη-μέλη έχουν υποχρέωση να παρέχουν στέγαση *κατά τη διαδικασία* του ασύλου. Εκεί έγκειται η υποχρέωση σύμφωνα με το ευρωπαϊκό δίκαιο. Δεν υπάρχει αντίστοιχη υποχρέωση της χώρας –και εδώ υπεισέρχεται η παραδοξότητα– για τους/τις αναγνωρισμένους/ες πρόσφυγες. Γιατί σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης, οι άνθρωποι που παίρνουν το καθεστώς διεθνούς προστασίας έχουν πια όμοια δικαιώματα και υποχρεώσεις με τους πολίτες της κάθε χώρας. Οπότε, σε κράτη που έχουν πολιτική κοινωνικής στέγασης για τους πολίτες τους, δηλαδή προγράμματα κοινωνικής κατοικίας, προβλέπονται προγράμματα στέγασης και για τους/τις αναγνωρισμένους/ες πρόσφυγες. Στην Ελλάδα όμως, όπου δεν υπάρχει αντίστοιχη πολιτική κοινωνικής κατοικίας ούτε για τους Έλληνες πολίτες, δημιουργείται ένα μεγάλο κενό για τους πρόσφυγες μετά την αναγνώριση. Άρα, στον τομέα της στέγασης, δεν υπάρχει γέφυρα ανάμεσα στην υποδοχή και στην κοινωνική ενσωμάτωση. Όπως αποδείχτηκε στην πράξη, αυτός ο παράγοντας υπήρξε καταλυτικός για την επιβίωση του ESTIA.

Όταν το «Relocation» τελείωσε και, στα τέλη του 2017 με αρχές του 2018, άρχισαν και οι πρώτες αναγνωρίσεις –ας σημειωθεί ότι τότε η Υπηρεσία Ασύλου καθυστερούσε πολύ τις αποφάσεις– το ποσοστό των αναγνωρισμένων προσφύγων που διέμεναν σε διαμερίσματα του ESTIA άρχισε να αυξάνεται από πολύ χαμηλά επίπεδα στο 20% και στο 30% με συνεχώς ανοδική τάση. Εκεί λοιπόν ξεκίνησαν και τα προβλήματα υποστήριξης των αιτούντων/σών άσυλο, εφόσον, όπως εξηγήθηκε παραπάνω, τόσο από τον σχεδιασμό του όσο και κατά την εφαρμογή του, το ESTIA δεν ήταν πρόγραμμα ένταξης.

Η εμπλοκή του τότε Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής στο στήσιμο του ESTIA ήταν πολύ μικρή και ήταν μόνο σε υψηλό επίπεδο, δηλαδή σε αυτό του/της Υπουργού. Οι συμφωνίες και οι συναντήσεις ήταν πάντα τριμερείς –Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ΥΑ και Υπουργείο–, αλλά σε εκείνη τη φάση, επειδή το τελευταίο ήταν νεοσύστατο και δεν είχε ακόμα στηθεί κανονικά –είχε συσταθεί χαρτοφυλάκιο για το προσφυγικό, αλλά όχι συγκεκριμένη υπηρεσία από κάτω– και επειδή αυτό το στοιχειώδες υπουργείο είχε συγχρόνως πιο επείγοντα θέματα να διαπραγματευθεί –όπως, για παράδειγμα, τη Συμφωνία Ευρωπαϊκής Ένωσης-

Τουρκίας–, δεν υπήρχε κάποιος εκπρόσωπός του που να συμμετέχει ενεργά στον σχεδιασμό του προγράμματος. Το έργο λοιπόν είχε αναλάβει σε μεγάλο βαθμό η ΥΑ, η οποία εισηγούταν στο υπουργείο και εκείνο με τη σειρά του ενέκρινε τον σχεδιασμό. Γενικά η τότε κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ ήταν θετική σε ένα πρόγραμμα με διασπορά στην πόλη και όλα όσα αυτό συνεπαγόταν.

Όσον αφορά την εμπλοκή της τοπικής αυτοδιοίκησης στο πρόγραμμα, η ΥΑ την προώθησε συνειδητά και επίμονα. Από τη δεκαετία του 1990, όπως και άλλοι διεθνείς οργανισμοί, είχε ακολουθήσει την τάση της «αποκεντρωμένης βοήθειας» στην πολιτική βοήθειας στο εξωτερικό. Δηλαδή, αντί να διαχειρίζεται ζητήματα τοπικών κοινοτήτων απευθείας ανέθετε σε ενδιάμεσους, όπως η τοπική αυτοδιοίκηση ή φορείς της κοινωνίας των πολιτών, να υλοποιούν έργα βοήθειας που χρηματοδοτούνταν από δωρητές (Fechter 2019:296). Στο πλαίσιο αυτό, είχε την άποψη ότι η εμπλοκή των δήμων στο πρόγραμμα ESTIA, πρώτον, θα προσέθετε αξία σε αυτό και, δεύτερον, θα ήταν σημαντική με όρους βιωσιμότητας του εγχειρήματος. Έτσι, υποστήριξε αυτή την ιδέα επίμονα, προωθώντας τη διαμεσολάβηση στον τομέα της εγκατάστασης των προσφύγων σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης. Και αυτή η πρωτοβουλία ήταν μια καινοτόμος κίνηση, γιατί μέχρι τότε μόνο οι ΜΚΟ εμπλέκονταν σε προγράμματα στέγασης προσφύγων. Η ΥΑ γνώριζε ότι η ίδια κάποια στιγμή θα αποχωρούσε από το πρόγραμμα γιατί ο επιχειρησιακός της ρόλος στην Ελλάδα ήταν προσωρινός. Δεν τοποθετούσε συγκεκριμένο ορίζοντα για την αποχώρησή της, γιατί η κατάσταση του προσφυγικού ήταν τόσο δυναμική που δεν ήταν δυνατό να γίνουν προβλέψεις. Στόχευε όμως από την αρχή στη δημιουργία ενός πιλοτικού προγράμματος στέγασης αιτούντων/σών άσυλο που στο μέλλον θα το έτρεχαν οι αρχές της χώρας. Με αυτή την έννοια, η ΥΑ –όπως εξάλλου και ο ΔΟΜ, ο άλλος διεθνής οργανισμός, στην περίπτωση της δομής του Ελαιώνα– έβλεπε τον δικό της διαμεσολαβητικό ρόλο ως εκπαιδευτικό προς το κράτος.

Από το 2016 λοιπόν, η ΥΑ ξεκίνησε γιγαντιαίες προσπάθειες εκπαίδευσης στο επίπεδο του προσωπικού που εργαζόταν στο ESTIA, το οποίο, στην Αθήνα, ήταν περίπου χίλια πεντακόσια άτομα συνολικά και το οποίο, εξαιτίας της ταχύτητας με την οποία έπρεπε να λειτουργήσει το πρόγραμμα, είχε προσληφθεί με πολύ ταχείες διαδικασίες. Όπως ήδη αναφέρθηκε, τα άτομα που προσλήφθηκαν δεν είχαν καμία προηγούμενη εμπειρία. Η ΥΑ, σύμφωνα με τον λόγο της εκπροσώπου με την οποία συνομίλησε η ερευνήτρια, πραγματοποίησε εκπαιδεύσεις οι οποίες ήταν τεχνοκρατικού περιεχομένου, αλλά περιλάμβαναν και κάποια στοιχεία πολιτισμικής διαμεσολάβησης. Συγκεκριμένα, περιλάμβαναν πρώτα από όλα κατάρτιση στα νομικά ζητήματα που αφορούσαν τους/τις αιτούντες/σες άσυλο. Στόχος ήταν να μπορέσουν οι ανθρωπιστικοί/ές δρώντες/σες να παρακολουθούν τις βασικές ανάγκες των ωφελούμενων. Η συγκεκριμένη προσέγγιση δείχνει την νομικίστικη πρόσληψη της διαμεσολάβησης από πλευράς ΥΑς.

Όπως και στην περίπτωση της δομής του Ελαιώνα, τον δρόμο για τη συμμετοχή των δήμων στο ESTIA άνοιξε ο τότε Δήμαρχος της Αθήνας, Γιώργος Καμίνης. Υπήρχαν πολλά τεχνικά προβλήματα για τη συμμετοχή της τοπικής αυτοδιοίκησης. Για παράδειγμα, έπρεπε να βρεθεί η μορφή με την οποία οι δήμοι θα έμπαιναν στο πρόγραμμα ώστε να μπορούν να λαμβάνουν χρηματοδοτήσεις και να προσλαμβάνουν προσωπικό. Αυτό σε μεγάλο βαθμό απαντήθηκε μέσα από τα νομικά πρόσωπα που είχαν οι δήμοι υπό την εποπτεία τους. Δηλαδή, τις αναπτυξιακές ή κοινωφελείς τους εταιρείες. Ο ΔΑ μπήκε στο ESTIA με την ΕΑΤΑ. Σταδιακά μπήκαν και άλλοι μικρότεροι δήμοι, όπως η Τρίπολη, η Καρδίτσα, η Λάρισα. Όταν με τα χρόνια έφτασαν οι δήμοι να παρέχουν νομική υποστήριξη στους πρόσφυγες, αυτό ήταν ένα σημαντικό

κεφάλαιο. Αυτό φάνηκε και όταν με την αλλαγή της κυβέρνησης άλλαξε το θεσμικό πλαίσιο του ESTIA. Για παράδειγμα όταν άλλαξε το χρονικό περιθώριο που δινόταν στους/στις αναγνωρισμένους/ες πρόσφυγες να βγουν από τα διαμερίσματα και από έξι μήνες που ήταν επί ΣΥΡΙΖΑ έγινε ένας μήνας επί ΝΔ, η ΥΑ και οι ΜΚΟ δεν βρέθηκαν μόνοι στη διαπραγμάτευση με το κράτος, αλλά είχαν και τη στήριξη της τοπικής αυτοδιοίκησης – ακόμα και δήμων στους οποίους είχε την πλειοψηφία η κυβερνητική παράταξη. Ίσως γιατί όλες οι δημοτικές αρχές φοβόντουσαν την αστεγία στην πόλη τους. Ίσως πάλι γιατί είχαν άλλη δυνατότητα συνέργειας σε τοπικό επίπεδο.

Για όσο διάστημα το ESTIA εξυπηρετούσε αναγνωρισμένους/ες πρόσφυγες, η ΥΑ βρισκόταν μπροστά σε μια σύνθετη κατάσταση. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επέμενε ότι πρόκειται για πρόγραμμα για αιτούντες/σες άσυλο που υλοποιείται σε συνεργασία με τις ελληνικές αρχές. Όμως το πρόγραμμα δεν ήταν ρυθμισμένο, δεν υπήρχε κάποιο σχετικό ΦΕΚ που να ορίζει το πλαίσιο και τη λειτουργία του. Όταν λοιπόν, ήδη από το 2018, η ΥΑ άρχισε να συζητάει με την κυβέρνηση, ΣΥΡΙΖΑ ακόμα, ότι κάποια στιγμή έπρεπε να γίνει μεταβίβαση της ευθύνης του προγράμματος στο Υπουργείο, προέκυψε ως αυτονόητη ανάγκη ότι το πρόγραμμα έπρεπε να πλαισιωθεί και να ρυθμιστεί. Έτσι ξεκίνησε η συζήτηση για τη μετάβαση, η οποία, παρόλο που η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ είχε γενικά θετική στάση απέναντι σε τέτοιες πρωτοβουλίες, για την ΥΑ δεν ήταν ποτέ δεδομένη. Δεν υπήρχε ποτέ η βεβαιότητα ότι το κράτος θα ενέκρινε το συγκεκριμένο πρόγραμμα –που ήταν αρκετά πρωτοποριακό για τα ελληνικά δεδομένα– και ότι θα ήθελε να το αναλάβει. Ούτε σε ευρωπαϊκό επίπεδο υπήρχαν πολλές χώρες που είχαν στέγαση στον αστικό ιστό για τους/τις αιτούντες/σες άσυλο. Αντίθετα, το μοντέλο του μεγάλου και ελεγχόμενου κέντρου ήταν πολύ περισσότερο διαδεδομένο. Ουσιαστικά, η Ιταλία μόνο είχε αντίστοιχο πρόγραμμα και η ΥΑ είχε έρθει σε επαφή με τους εκεί συναδέλφους για αλληλοενημέρωση και στήριξη. Και στο θέμα λοιπόν της μετάβασης του ESTIA από την ΥΑ στο κράτος, οι δήμοι που είχαν εμπλακεί σε αυτό τόσο ενεργά και είχαν αναδείξει τα πολλαπλά οφέλη του για τις τοπικές κοινωνίες έπαιξαν κρίσιμο ρόλο. Για παράδειγμα, οι ενοικιάσεις διαμερισμάτων που είχαν μείνει άδεια για καιρό είχαν αυξηθεί πολύ, σημαντικός αριθμός πολιτών είχε βρει εργασία, οι τοπικές κοινωνίες έβλεπαν τους πρόσφυγες που κατοικούσαν στα διαμερίσματα να μένουν σε αξιοπρεπείς συνθήκες και να ξοδεύουν χρήματα στις αγορές τους.

Το 2018, με αφορμή όχι αποκλειστικά το πρόγραμμα ESTIA, αλλά και γενικότερα τη μετάβαση των στεγαστικών προγραμμάτων στο τότε Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, συστάθηκε η Διεύθυνση Προστασίας Αιτούντων Άσυλο. Έτσι, το Υπουργείο ξεκίνησε μαζί με την ΥΑ να δουλεύει από την αρχή την ιδέα της μετάβασης. Αρχικά, αυτή ήταν να γίνει το 2019, αλλά επειδή η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δήλωσε ότι υπήρχαν ακόμα διαθέσιμα έκτακτα κονδύλια, η μετάβαση μετατέθηκε για το 2020. Κατά το 2019 λοιπόν το Υπουργείο άρχισε να παρακολουθεί συστηματικά τις συσκέψεις που έκανε η ΥΑ με τους φορείς υλοποίησης του ESTIA, να προσπαθεί να χτίσει την αρχιτεκτονική του προγράμματος και να κάνει το ρυθμιστικό πλαίσιο για να μπορέσει αυτό να μεταβεί στα χέρια του.

Τον Μάρτιο του 2019 –επί κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ πάντα– εκδόθηκε η πρώτη υπουργική απόφαση,[43] η οποία σκιαγραφούσε πια το ESTIA ως πρόγραμμα καθώς επίσης και τους εταίρους του, ιδιωτικούς και δημόσιους.

[43] ΥΑ οικ. 6382/19/2019. Καθορισμός πλαισίου υλοποίησης του προγράμματος παροχής οικονομικής βοήθειας και στέγασης «ΕΣΤΙΑ».

Περιέγραφε τις υπηρεσίες που παρείχε το πρόγραμμα, τόσο ως προς τη στέγαση όσο και ως προς την υπόλοιπη υποστήριξη και εξηγούσε ότι οι ωφελούμενοι/ες του προγράμματος πλαισιώνονταν από κοινωνικούς/ές λειτουργούς, κοινωνικούς/ές επιστήμονες, διερμηνείς, συνοδούς κτλ. Επίσης, ανέφερε ότι δικαιούχοι του προγράμματος μπορούσαν να είναι είτε οικογένειες αιτούντων/σών άσυλο είτε άτομα με αυξημένη ευαλωτότητα, προκρίνοντας έτσι τον συγκεκριμένο παράγοντα για τη συμμετοχή στο ESTIA σε σχέση με τους καταυλισμούς και τις δομές στην ενδοχώρα, ακριβώς επειδή το πρόγραμμα διέθετε υποστηρικτικές υπηρεσίες. Τέλος, διευκρίνιζε ότι το χρονικό περιθώριο που δινόταν στους πρόσφυγες που λάμβαναν αναγνώριση για να βγουν από το πρόγραμμα ήταν έξι μήνες το αργότερο. Σχετικά με αυτό υπήρξε τριμερής συμφωνία μεταξύ Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ΥΑ και υπουργείου. Όλοι κατανοούσαν ότι για να είναι βιώσιμο ένα πρόγραμμα που εστίαζε στους/στις αιτούντες/σες άσυλο έπρεπε ο πληθυσμός που αυτό εξυπηρετεί να ανανεώνεται. Έπρεπε να αδειάζουν θέσεις στο ESTIA για να μπορεί, για παράδειγμα, να αποσυμφορείται η Μόρια και να φιλοξενούνται σε διαμερίσματα άτομα που ζούσαν επί μήνες μέσα στις λάσπες. Ωστόσο η ΥΑ υποστήριζε ότι προϋπόθεση για να βγουν από το πρόγραμμα οι αναγνωρισμένοι/ες πρόσφυγες ήταν το να στηθεί το επόμενο βήμα. Να φτιαχτεί μια γέφυρα για το πολυσυζητημένο και απαραίτητο επόμενο στάδιο, να προβλεφθούν προνοιακά επιδόματα, να γίνουν θεσμικές αλλαγές, να ξεκινήσει η συζήτηση για κοινωνική κατοικία. Επομένως, για μια ακόμα φορά η ΥΑ, ως διεθνής διαμεσολαβητής, προσπαθούσε να επηρεάσει τη διαμόρφωση εθνικής πολιτικής σε κεντρικό επίπεδο. Όμως, η διαμεσολαβητική της δύναμη σε αυτό το πεδίο δεν έφερε αποτέλεσμα. Τίποτε από αυτά δεν έγινε παρά μόνο, πρώτον, ο σχεδιασμός από τον Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής για τη δημιουργία του προγράμματος HELIOS από τον ΔΟΜ κα, δεύτερον, η ρύθμιση της εξόδου των αναγνωρισμένων προσφύγων.

Το τελευταίο ήταν ένα ιδιαίτερα δύσκολο έργο που συχνά έφερνε την ΥΑ σε αδιέξοδο. Γιατί θεωρούσε ότι από τη στιγμή που το πρόγραμμα δεν είχε τις αναγκαίες προβλέψεις για την ένταξη –όπως εκμάθηση ελληνικών, στήριξη για εύρεση εργασίας, ύπαρξη προοπτικών και ενθάρρυνση κ.ά.– ένας ικανός αριθμός του πληθυσμού που διέμενε σε αυτό μεταμορφωνόταν σταδιακά σε παθητικό δέκτη βοήθειας. Το πρόγραμμα ESTIA έχει υποστεί κριτική ως προς αυτό το σκέλος.[44] Ωστόσο, η απάντηση της ΥΑ σε αυτή την κριτική ήταν και πάλι ότι το πρόγραμμα σχεδιαστικά δεν είχε ποτέ στηθεί με τη λογική της ένταξης. Επομένως δεν ήταν και ποτέ σε θέση να καλύψει ενταξιακές ανάγκες γιατί δεν είχε την αντίστοιχη χρηματοδότηση. Ούτε οι φορείς υλοποίησης του προγράμματος από την πλευρά τους ήταν σε θέση να λύσουν αυτά τα ζητήματα συνδέοντας τους/τις ωφελούμενους/ες με πρωτοβουλίες που λειτουργούσαν σε εθελοντική βάση. Είκοσι χιλιάδες άτομα δεν μπορούσαν να αντιμετωπιστούν χωρίς συστηματικοποιημένη δουλειά. Ήταν απαραίτητη η οργάνωση και η εμπλοκή του κράτους. Η ΥΑ δεν μπορούσε να υποκαταστήσει την απουσία οργανωμένου κρατικού προγράμματος εκμάθησης ελληνικών, που, κατά την άποψή της, όπως συμβαίνει σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, θα έπρεπε να έχει μια υποχρεωτικότητα. Τουλάχιστον για όσους/ες ωφελούμενους/ες ήταν σε θέση να ανταποκριθούν. Γιατί,

[44] Το 2108 η ΥΑ σε συνεργασία με τον Νίκο Κουραχάνη από το Πάντειο Πανεπιστήμιο πραγματοποίησε μία μελέτη σκοπιμότητας (feasibility study) εσωτερικά στο πρόγραμμα προκειμένου να εξετάσει τα οφέλη σε σχέση με τη μετάβαση. Πραγματοποιήθηκαν οργανωμένες συνεντεύξεις με όλους τους εταίρους του προγράμματος και τα συμπεράσματα αποτυπώθηκαν σε ένα report. Ο Κουραχάνης υιοθέτησε μια εντελώς κριτική ματιά (Kourachanis 2018, Κουραχάνης 2019).

σύμφωνα με τον λόγο της ΥΑ, το ESTIA φιλοξενούσε πολύ ευάλωτο κόσμο, αλλά φιλοξενούσε και άτομα που είχαν μπει σε ένα πλαίσιο ιδρυματισμού. Ο οργανισμός το έβλεπε αυτό και δεν μπορούσε να κάνει τίποτα. Το γνώριζε, δεχότανε κριτική, ενώ παράλληλα έκανε και την αυτοκριτική του. Αλλά βρισκόταν μπροστά στο άλυτο πρόβλημα ότι από τη μια δεν μπορούσαν αναγνωρισμένοι/ες πρόσφυγες να παραμένουν τρία και τέσσερα χρόνια μέσα σε ένα πρόγραμμα προσωρινής φιλοξενίας και από την άλλη έπρεπε να βγει κόσμος στον δρόμο χωρίς να υπάρχει επόμενο βήμα. Η ΥΑ θεωρεί ότι η ίδια ασκούσε πίεση τόσο σε επίπεδο γραφείου Ελλάδας όσο και σε επίπεδο Βρυξελλών και Γενεύης. Με άλλα λόγια επιτελούσε τον διαμεσολαβητικό της ρόλο επεμβαίνοντας διαρκώς στην εσωτερική πολιτική της χώρας αλλά και στην ευρωπαϊκή πολιτική. Όμως το ζήτημα δεν προχωρούσε. Η απάντηση που λάμβανε ήταν ότι εφόσον είχε δημιουργηθεί το πρόγραμμα HELIOS, όποιος επιθυμούσε μπορούσε να αποταθεί εκεί.

Όμως, το πρόγραμμα HELIOS είχε πολύ συγκεκριμένες προϋποθέσεις και περιορισμούς. Δεν μπορούσαν όλοι οι αναγνωρισμένοι/ες πρόσφυγες να ενταχθούν εκεί. Αυτό φάνηκε και από τους αριθμούς. Οπότε, αναγκαστικά πολλοί άνθρωποι παρέμεναν καταχρηστικά στο ESTIA. Από πλευράς προγράμματος, η παροχή υπηρεσιών αργά ή γρήγορα σταματούσε. Όμως αυτό δεν ήταν και τόσο σοβαρό θέμα για κάποιον που ήδη διέμενε τρία με τέσσερα χρόνια στην πόλη. Το βασικό του θέμα ήταν να μη χάσει τη στέγη του. Αυτό επιβεβαιώνεται ισχυρά μέσα από τις μαρτυρίες των ωφελούμενων του ESTIA. Και έτσι διογκώθηκε το πρόβλημα για το ESTIA με τον αριθμό των αναγνωρισμένων προσφύγων που παρέμεναν στα διαμερίσματα σαν «μη συμμορφούμενοι/ες»[45] να αυξάνεται. Όταν ήρθε η πανδημία τα πράγματα έγιναν ακόμα δυσκολότερα. Γιατί τα άτομα που έπρεπε να βγουν από το πρόγραμμα δεν είχαν πραγματικά καμία λύση στέγασης ενώ η υγεία τους και η ζωή τους έμπαιναν σε διπλό κίνδυνο.

Ο λόγος της ΥΑ συμφωνεί με εκείνον του ΥΜΑ ως προς το ότι κατά την περίοδο 2019-2020 η επεξεργασία της μετάβασης του προγράμματος από την ΥΑ στις κρατικές αρχές προχωρούσε συνεχώς. Το 2020, έγινε για πρώτη φορά κοινή αίτηση χρηματοδότησης της ΥΑ και του ΥΜΑ προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Στη συνέχεια βγήκε η πρόσκληση ενδιαφέροντος προς τους εταίρους και εκείνοι υπέβαλαν αιτήσεις για να μεταβούν στο κρατικό πρόγραμμα. Τον Σεπτέμβριο του 2020, το ΥΜΑ ξεκίνησε τη συνεργασία με τις πρώτες ΜΚΟ. Το σχέδιο ήταν μέχρι το τέλος του 2020 το ΥΜΑ να έχει πάρει όλες τις ΜΚΟ και το 2021 να πάρει και όλους τους δήμους που είχαν παραμείνει στο ESTIA το οποίο είχε πια μετονομαστεί σε ESTIA II. Η μεγάλη δυσκολία που αντιμετώπισε το ΥΜΑ και η οποία έφερε και μεγάλη ρήξη με τους φορείς υλοποίησης ήταν το νέο σύστημα χρηματοδότησης με βάση το μοναδιαίο κόστος.[46] Πολλοί εταίροι δυσκολεύτηκαν να προσαρμοστούν στο νέο δεδομένο. Ορισμένοι διέκοψαν τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα και άλλοι πάλι μπήκαν στο πρόγραμμα με μειωμένη δυναμικότητα.

[45] Προβληματικός όρος που αποδίδει τον αντίστοιχα προβληματικό αγγλικό όρο «non compliant» και που υπογραμμίζει την πρόσληψη της έννοιας της εγκατάστασης και της ένταξης των αιτούντων άσυλο ως «συμμόρφωσης» και «ανταπόδοσης».

[46] Βλ. Κοινή Υπουργική Απόφαση 1920/2022 - ΦΕΚ 2731/Β/2-6-2022, άρθρο 5. Σύμφωνα με αυτή την απόφαση το μοναδιαίο κόστος προσδιορίστηκε ανάλογα με την κατηγορία στέγασης (διαμερίσματα, μονάδα στέγασης 20 θέσεων, μονάδα στέγασης άνω των 20 θέσεων) σε 7,66€-12,73€-14,60€ αντίστοιχα, ανά διαθέσιμη θέση και ανά ημέρα. https://www.e-nomothesia.gr/kat-allodapoi/prosphuges-politiko-asulo/koine-upourgike-apophase-1920-2022.html

Η μετάβαση από μόνη της συνιστούσε μια μεγάλη αντίφαση που προέκυπτε από την αντιπαράθεση, της νεοφιλελεύθερης διαχείρισης του προσφυγικού από την κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας και του θεσμικού ελέγχου και συντονισμού του προσφυγικού από το ίδιο το κράτος. Δεδομένης της έντονα νεοφιλελεύθερης ροπής της κυβέρνησης, θα μπορούσε το προσφυγικό να παραμείνει στα χέρια της ανθρωπιστικής διακυβέρνησης. Όμως, αντί να συμβεί αυτό, συνέβη ακριβώς το αντίθετο. Ωστόσο, ο πολιτικός χαρακτήρας του κράτους δεν μπορούσε εκ των πραγμάτων να υπηρετήσει αποτελεσματικά μια τέτοια απόφαση. Κρίνοντας την κατάσταση εκ των υστέρων, ίσως αυτός να είναι και ο λόγος που το πρόγραμμα ESTIA οδηγήθηκε σε αδιέξοδο και, αντί να μετασχηματισθεί σε περισσότερο ενταξιακό πρόγραμμα, έφθινε.

Την περίοδο που διεξαγόταν η εθνογραφική έρευνα, η μετάβαση είχε περίπου ολοκληρωθεί και υπήρχε μια μεγάλη ζύμωση για να ομογενοποιηθεί ο τρόπος λειτουργίας του προγράμματος. Σύμφωνα με το ΥΜΑ, η μετάβαση ήταν ένα πολύ περίπλοκο εγχείρημα που κατάφερε να διασώσει το ESTIA και να το κρατήσει σχεδόν ακέραιο. Κατά το ΥΜΑ,[47] η μικρή μείωση της δυναμικότητας του ESTIA που σημειώθηκε, ήταν αποτέλεσμα του εξορθολογισμού του αριθμού των κλινών που έγινε με στόχο να μην υπάρχουν αναξιοποίητες θέσεις.

Από την πλευρά των εταίρων, ενώ το ζήτημα της μετάβασης αντιμετωπιζόταν σαν ένα απαραίτητο βήμα, υπήρχε μεγάλη επιφυλακτικότητα. Αξίζει να σημειωθεί ότι υπήρχε και ένα αίσθημα ματαίωσης γιατί, όπως υποστηρίχτηκε, η σχέση με την ΥΑ άφηνε τα περιθώρια διεκδίκησης, ζύμωσης και ενδεχομένως ακόμα και τροποποίησης πτυχών του προγράμματος, ενώ η νέα σχέση με το ΥΜΑ δεν άφηνε να διαφανεί μια αντίστοιχη επικοινωνιακή σχέση. Υπήρχε ο φόβος ότι κανένα περιθώριο διεκδίκησης δεν θα υπήρχε στο άμεσο μέλλον. Δηλαδή, το κράτος αντιμετωπιζόταν από τους εταίρους ως ένας πολύ πιο άκαμπτος, ανελαστικός και αδιάλλακτος συνομιλητής σε θέματα ανθρωπιστικής διακυβέρνησης σε σχέση με τους μεγάλους οργανισμούς όπως η ΥΑ ή ο ΔΟΜ, που εστίαζαν στο συγκεκριμένο θέμα. Τέλος, από πλευράς των ίδιων των αιτούντων/σών άσυλο, η σχέση με την ΥΑ παρείχε μεγαλύτερη πλαισίωση από ότι εκείνη με το ΥΜΑ. Η συσσωρευμένη διαμεσολαβητική εμπειρία της ΥΑ δεν μπορούσε να υποκατασταθεί εύκολα με την περιορισμένης εμπειρίας λειτουργία ενός ΥΜΑ που, εξάλλου, όπως επιβεβαιώθηκε στην πράξη, δεν ήταν θετικά διακείμενο προς ένα πρόγραμμα στέγασης προσφύγων στον αστικό ιστό.

Είναι ξεκάθαρο ότι η νέα υπουργική απόφαση είχε πολύ μειωμένες υποστηρικτικές υπηρεσίες. Ιδιαίτερα μειώθηκε δραματικά η αναλογία επιστημόνων και ωφελούμενων. Αυτό σήμαινε ότι το έργο των κοινωνικών λειτουργών μετασχηματιζόταν σε απλά διεκπεραιωτικό. Είναι λογικό να υποστηριχθεί ότι ο σχεδιασμός του προγράμματος εντασσόταν στην ευρύτερη θέση της κυβέρνησης σχετικά με την αποτροπή αφίξεων στη χώρα.

Στον πίνακα που ακολουθεί φαίνεται καθαρά η πτωτική πορεία των παροχών του ESTIA −και πιο συγκεκριμένα του ESTIA II− σε ανθρώπινο δυναμικό και υπηρεσίες, από το 2020 μέχρι σήμερα (Ιούνιος 2022).

[47] Βλ. συνομιλία με Ευαγγελία Κτιστάκη, 15.04.2021, ΑΠΜΚΑ.

Πίνακας αρ. 1

	Απρίλιος 2020	**Φεβρουάριος 2021**	**Ιούνιος 2022**
Υπουργική Απόφαση[48] ΦΕΚ	13221/2020 1223/Β/9-4-20	270/2021 451/Β/5-2-21	1920/2022 2731/Β/2-6-22
Κοινωνικοί/ές λειτουργοί ή ψυχολόγοι	1/150 άτομα	1/200 άτομα	1/250 άτομα
Κοινωνικοί/ές Επιστήμονες	1/65 άτομα	1/100 άτομα	1/250 άτομα
Επόπτες/ριες Στέγασης	1/150 άτομα	1/200 άτομα	1/250 άτομα
Διερμηνείς	1/80 άτομα	1/150 άτομα	1/γλώσσα

Σύμφωνα με την ΥΑ, παρά τις περικοπές, τα κύρια στοιχεία του προγράμματος παρέμειναν ίδια. Δηλαδή, παρόλο που το ESTIA πλήγηκε ποιοτικά, συνέχισε να υπάρχει και μάλιστα με αρκετά θετικά στοιχεία, όπως για παράδειγμα τη συμμετοχή των δήμων σε αυτό. Και πια το πρόγραμμα είχε περάσει σε ένα νέο στάδιο, όπου οι δήμοι και οι ΜΚΟ διαπραγματεύονταν απευθείας με το κράτος και η ΥΑ είχε κρατήσει μόνο έναν τροποποιημένο ρόλο διαμεσολάβησης, αυτόν της ενδυνάμωσης των νέων εταίρων, όπως, για παράδειγμα, την εκπαίδευση των νέων φορέων υλοποίησης που μπήκαν στο πρόγραμμα χωρίς προηγούμενη εμπειρία. Όμως, η νέα προκήρυξη του προγράμματος άνοιξε τον δρόμο σε φορείς που δεν είχαν καμία σχέση με το προσφυγικό ζήτημα, όπως μεσιτικά γραφεία ή ακόμα και επιχειρήσεις στάθμευσης αυτοκινήτων.

Αυτό που κατά την ΥΑ είχε περάσει ως παρακαταθήκη στο κράτος ήταν η δημιουργία διαφόρων τυποποιημένων διαδικασιών και προδιαγραφών όσον αφορά τις εσωτερικές διαδικασίες του προγράμματος. Στην αρχή οι εταίροι αυτοσχεδίαζαν και, εκ των πραγμάτων, προέκυπτε πλουραλισμός αντιδράσεων και λύσεων. Θεωρήθηκε επομένως ανάγκη από την ΥΑ να δοθούν κεντρικές οδηγίες για το πως αντιμετωπίζονται μια σειρά από περιπτώσεις, όπως η ενδοοικογενειακή βία, η εξαφάνιση μιας οικογένειας από διαμέρισμα, η εγκατάλειψη ενός παιδιού, η μη συμμόρφωση με τους όρους λειτουργίας μιας πολυκατοικίας, η περίπτωση προβληματικής συμπεριφοράς, η διακοπή των παροχών, η έξοδος από το διαμέρισμα και πολλά άλλα ζητήματα. Όλα αυτά τυποποιήθηκαν μέσα από τη συνεργασία μιας κοινωνικής λειτουργού της ΥΑ με τους φορείς υλοποίησης και δημιουργήθηκαν οι λεγόμενες Standard

[48] Για τις τρείς αποφάσεις βλ. αντίστοιχα, α) Αριθμ. οικ. 13221/2020 ΦΕΚ 1223/Β/9-4-2020, β) https://kede.gr/wp-content/uploads/2021/02/KYA.pdf και γ) https://www.nomotelia.gr/photos/File/2731B-22.pdf.

Operating Procedures (SOP). Δηλαδή, Προτοτυποποιημένες Διαδικασίες Λειτουργίας (ΠΔΛ) του προγράμματος. Ωστόσο, δεν έχει γίνει ξεκάθαρο με τι κριτήρια δημιουργήθηκαν αυτές οι οδηγίες, οι οποίες, σε μεγάλο βαθμό, εξέφραζαν δυτικοκεντρικές και ηγεμονικές θέσεις για τη διαχείριση των αιτούντων/σών άσυλο κατά τη διαδικασία εγκατάστασής τους στην Ελλάδα. Όλη αυτή η διαδικασία αφαιρούσε από τους πρόσφυγες τη δυνατότητα εμπρόθετης δράσης. Το 2018, η Διεύθυνση Προστασίας για το Άσυλο, η επισπεύδουσα αρχή στο ΥΜΑ που είχε το ESTIA υπό την εποπτεία της, ζήτησε στην ΥΑ να εκδώσει τις ΠΔΛ σε μορφή βιβλίου. Έτσι για το 2019 και το 2020 προέκυψαν δύο τέτοια μικρά βιβλία ως οδηγοί λειτουργίας του προγράμματος.[49] Το 2021 αυτά μετεξελίχθηκαν σε ένα ψηφιακό τεύχος που έβγαλε το κράτος για το δικό του πια πρόγραμμα. Ο τελευταίος εσωτερικός κανονισμός του ESTIA κυκλοφόρησε σε ΦΕΚ και είναι δημόσιος. Η ΥΑ σημείωσε ότι οι αλλαγές που έγιναν προς την αρνητική κατεύθυνση είναι αρκετές και προβλημάτιζαν τους σχεδιαστές του προγράμματος. Ωστόσο, το γεγονός ότι το κράτος λειτουργούσε το πρόγραμμα με έναν κανονισμό λειτουργίας που δεν επέτρεπε να πέφτουν οι υπηρεσίες κάτω από ένα τυποποιημένο επίπεδο ήταν για αυτήν από μόνο του σημαντικό επίτευγμα. Η εκπαιδευτική διάσταση της διαμεσολαβητικής παρέμβασης της ΥΑ στον τομέα της εγκατάστασης αιτούντων/σών άσυλο είχε σε μεγάλο βαθμό επιτύχει.

Κατά το ΥΜΑ, η ρύθμιση του προγράμματος που το έκανε και επίσημα κομμάτι της δραστηριότητάς του, έδωσε στο πρόγραμμα ένα μακροπρόθεσμο και σταθερό ορίζοντα. Συνέβαλε ώστε να γίνει θεσμική κουλτούρα το γεγονός ότι το κράτος οφείλει να παρέχει στέγαση στους/στις αιτούντες/σες διεθνή προστασία και αυτή η στέγαση δεν είναι κατ' ανάγκη ένας καταυλισμός ή μία πρόχειρη κατασκευή. Δημιουργήθηκε ένα στεγαστικό πρόγραμμα με διασπορά στον αστικό ιστό, που απέφυγε τη λύση μεγάλων κτηρίων που αλλοιώνουν τη φύση ενός τέτοιου στεγαστικού εγχειρήματος. Ο πρωταρχικός στόχος του ESTIA, πάντα κατά το ΥΜΑ, ήταν η αυτονόμηση. Η υποστήριξη των αιτούντων/σών άσυλο μέσα σε ένα πλαίσιο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Μετά την πρώτη ρύθμιση, το ESTIA απέκτησε κάποια ενταξιακά χαρακτηριστικά. Επίσης, η ρύθμιση έβαλε χρονικά όρια για την έξοδο από το πρόγραμμα[50] και συγχρόνως έβαλε τέσσερις διαδικασίες που συνέβαλαν στην αυτονόμηση των ωφελούμενων. Την έκδοση Αριθμού Μητρώου Κοινωνικής Ασφάλισης (ΑΜΚΑ) –πριν αυτό γίνει Προσωρινός Αριθμός Ασφάλισης και Υγειονομικής Περίθαλψης Αλλοδαπού (ΠΑΑΥΠΑ)–, Αριθμό Φορολογικού Μητρώου (ΑΦΜ), τον Οργανισμό Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ) και την εγγραφή στο σχολείο για τα ανήλικα παιδιά. Κατά τις συνομιλίες της ερευνήτριας με το ΥΜΑ, το τελευταίο αναγνώρισε ότι το ισχύον χρονικό όριο των τριάντα ημερών για την έξοδο ήταν προβληματικό και είχε δημιουργήσει μεγάλο αριθμό «μη συμμορφούμενων», που, σε τελική ανάλυση, δυσκόλευαν τη λειτουργία του προγράμματος.

Είναι ενδιαφέρον ότι, συνολικά, όσον αφορά την ένταξη, η εκπρόσωπος του ΥΜΑ αναγνώρισε ότι το κράτος «είναι σε πολλά πράγματα φάουλ» και ότι «υπάρχει έλλειψη ενός μακρόπνοου και ρεαλιστικού σχεδίου με πρακτικές λύσεις και με ουσιαστική βοήθεια για τους ανθρώπους».[51] Ωστόσο, επεσήμανε ότι η ένταξη είχε σαν σημαντική προϋπόθεση τη βούληση των ίδιων των προσφύγων να ενταχθούν στην

[49] https://migration.gov.gr/wp-content/uploads /2021/04/ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ-ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ-ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ-ESTIA_ΦΕΚ.pdf
[50] Τα οποία όμως έχουν πια γίνει εξαιρετικά στενά.
[51] Βλ. συνομιλία με Ευαγγελία Κτιστάκη, 15.04.2021, ΑΠΜΚΑ.

ελληνική κοινωνία. Μάλιστα, ανέφερε ότι τον τελευταίο καιρό είχε παρατηρηθεί εκροή από το ESTIA προς τους καταυλισμούς, επειδή είχε κυκλοφορήσει η φήμη ανάμεσα στους πρόσφυγες ότι έτσι θα εκδοθεί συντομότερα το διαβατήριό τους. Θεώρησε αδιανόητο το να υπάρχει τέτοιου είδους εκροή. Ήταν ενήμερη για τη δυσκολία εξεύρεσης εργασίας, αναγνώρισε ότι και εξαιτίας της πανδημίας «δεν είμαστε στην κανονικότητα», ωστόσο αμφέβαλε για το αν τα άτομα που επέλεγαν να κατευθυνθούν προς άλλες χώρες είχαν πραγματικά αναζητήσει εργασία στην Ελλάδα. Κατά τη γνώμη της η επιλογή της αναχώρησης για άλλη χώρα βασιζόταν σε υφιστάμενες αντιλήψεις. Κατέληξε λέγοντας ότι, πράγματι, υπήρχαν κενά ως προς την πολιτική ένταξης. Αλλά θεώρησε ότι το να συνεχίζει το κράτος να παρέχει στέγαση με έναν παθητικό τρόπο, συνέβαλε μεν στην αντιμετώπιση του πολύ βασικού προβλήματος της αστεγίας και της εξαθλίωσης, αλλά δεν αρκούσε. Έπρεπε η στεγαστική πολιτική να συνδυαστεί με άλλα εργαλεία που θα κινητοποιούσαν τους πρόσφυγες, γιατί, αν αυτό δεν συνέβαινε, θα διαιωνιζόταν ένα πρόβλημα που «κρυβόταν κάτω από το χαλί».

Τέλος, η εκπρόσωπος του ΥΜΑ επεσήμανε ότι το κράτος θα έπρεπε να δει και τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού που βρισκόταν καθηλωμένος στα διαμερίσματα. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία, οι άνθρωποι που βρίσκονταν στην Ελλάδα τη δεδομένη στιγμή και δεν σκόπευαν να φύγουν είχαν πολύ σοβαρά προβλήματα υγείας. Εκεί εντοπιζόταν λοιπόν ένα κενό ως προς την κρατική πρόνοια. Δεν θα μπορούσε ποτέ το ΥΜΑ και το χαρτοφυλάκιό του να λύσει όλα αυτά τα θέματα. Γιατί ένας άνθρωπος που αναγνωρίζεται ως πρόσφυγας έχει δικαιώματα όπως όλοι οι πολίτες ως προς την πρόσβαση στην πρόνοια και δεν θα έπρεπε οι άνθρωποι να διακρίνονται διαρκώς με βάση το νομικό τους καθεστώς. Το να συνεχίζουν να αντιμετωπίζονται οι πρόσφυγες ως μια ειδική κατηγορία ήταν λάθος. Και αυτό στο τέλος περνούσε και στη δική τους την αντίληψη και κατέληγε να τους εμποδίζει να προχωρήσουν με τη ζωή τους. Υπήρχαν άτομα που προχώρησαν εξαιρετικά και άλλα που δεν μπόρεσαν ποτέ να προσαρμοστούν στο αστικό περιβάλλον και στη ζωή στο διαμέρισμα. Αυτό ενδεχομένως συνδεόταν και με το γεγονός ότι μπορεί να προέρχονταν από διαφορετικό κοινωνικό περιβάλλον. Όμως η λάθος ή η κακή διαχείριση των σπιτιών κόστιζε στο κράτος πολύ. Κατά την εκπρόσωπο του ΥΜΑ, υπήρξαν και περιπτώσεις προσφύγων που προξένησαν ζημιές στο διαμέρισμα σκόπιμα. Αυτή η συμπεριφορά άλλοτε δήλωνε μια χειριστική πρόθεση –δηλαδή κατέστρεφαν προκειμένου να πετύχουν να μεταφερθούν– και άλλοτε πάλι μπορεί να συνέβαινε από εκδίκηση, επειδή αναγκάζονταν σε έξοδο. Ωστόσο, τις περισσότερες φορές οι καταστροφές οφείλονταν σε άγνοια. Και εκεί ήταν που, κατά την άποψή της, χρειαζόταν να γίνει υποστηρικτική δουλειά εκπαίδευσης και πολιτισμικής εξοικείωσης. Επομένως, και η εκπρόσωπος του ΥΜΑ, όπως και η συνομιλήτρια από την ΥΑ του ΟΗΕ, υπογράμμισε το ζήτημα της διαμεσολάβησης ως εκπαίδευσης σε έναν διαφορετικό πολιτισμό.

Συμπερασματικά, ο λόγος του Υπουργείου ανέφερε ότι είναι άδικο ο τερματισμός των παροχών από πλευράς ESTIA μετά την αναγνώριση να ονομάζεται «έξωση» και είναι εξίσου άδικο να στοχοποιούνται οι οργανώσεις και οι δήμοι επειδή πιέζουν για αυτό το ζήτημα. Το ΥΜΑ σε συνεργασία με τους εταίρους του υλοποιούσε ένα πρόγραμμα απολύτως συγκεκριμένο, που ακολουθούσε συγκεκριμένους κανόνες, οι οποίοι ορίζονταν από τον χρηματοδότη. Κατά τη γνώμη της συνομιλήτριας, «το ESTIA δεν είναι εδώ για να υποκαταστήσει την Πρόνοια». Ήταν ένα εργαλείο που εκπλήρωνε τις υποχρεώσεις του κράτους απέναντι σε κάτι πολύ συγκεκριμένο: *την υποδοχή* αιτούντων/σών άσυλο. Οπότε η φύση του προγράμματος ήταν

αυτή και θα παρέμενε αυτή. Υπήρχε συνεργασία του ΥΜΑ με το Υπουργείο Εργασίας, που έχει υπό την ευθύνη του την Πρόνοια, έτσι ώστε να ληφθούν μέτρα για την ένταξη σε γενικότερο επίπεδο.

Επομένως, είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι πίσω από ένα πρόγραμμα εγκατάστασης αιτούντων/σών άσυλο όπως το ESTIA βρισκόταν η έννοια της υποδοχής και όχι αυτή της ένταξης. Κατά το ΥΜΑ το τελικό πρόσημο για το ESTIA ήταν σαφέστατα θετικό. Το πρόγραμμα ήταν ένας βασικός πυλώνας της υποδοχής των προσφύγων και η μετάβαση στο κράτος υποσχόταν και μια συνέχεια.

Εδώ πρέπει να σημειωθεί η ειρωνεία ότι, τον Φεβρουάριο 2022, το ΥΜΑ ανακοίνωσε ότι, «…λόγω της βελτιωμένης διαχείρισης του Μεταναστευτικού», το πρόγραμμα ESTIA θα ολοκληρωθεί στο τέλος του 2022.[52] Η ίδια πολιτική που ακολουθήθηκε και για τη δομή του Ελαιώνα. Επομένως, η αναγγελθείσα «συνέχεια» απλά δεν θα υλοποιηθεί. Τελικά, η μετάβαση της ευθύνης του ESTIA από την ΥΑ στο ΥΜΑ σήμανε και κατάργηση του προγράμματος. Γιατί, κατά το ΥΜΑ, δεν συντρέχει πια λόγος εμπλοκής του κράτους, των διεθνών οργανισμών και της κοινωνίας των πολιτών στο ζήτημα της εγκατάστασης των αιτούντων/σών άσυλο στη χώρα.

Σαν ένα καταληκτικό σχόλιο σε αυτή την παράδοξη και παράλογη εξέλιξη του ζητήματος της εμπλοκής του κράτους στην εγκατάσταση αιτούντων/σών άσυλο στη χώρα, αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με εκπρόσωπο του ΥΜΑ που συμμετείχε στην έρευνα, το αρχικό λατινικό και κεφαλαίο γράμμα Ι στην ονομασία ESTIA, που, όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, αντιστοιχούσε στον όρο Integration, αφορούσε στην εποχή που το πρόγραμμα στήθηκε, υπαγόταν στο DG ECHO και είχε πολύ ανοιχτή ομπρέλα. Την εποχή που έλαβε χώρα η έρευνα, η ονομασία ESTIA δεν χρησιμοποιούταν πια από το ΥΜΑ σαν ακρωνύμιο. Γραφόταν με ελληνικούς χαρακτήρες, δηλαδή είχε μεταφραστεί σε ΕΣΤΙΑ –τη θεότητα αλλά και τη μετωνυμία της κατοικίας– και διατηρήθηκε επειδή ακριβώς είχε αυτόν τον ισχυρό συμβολισμό. Είναι ξεκάθαρο ότι, στην πράξη, αυτή η γλωσσική «μετατόπιση», όπως και η συγκεκριμένη τοποθέτηση από πλευράς ΥΜΑ, απλά «διευκόλυνε» την αφαίρεση της έννοιας της ένταξης –την οποία, καταστατικά είχε το ίδιο κληθεί απλά να «διευκολύνει»– από τον προσανατολισμό του προγράμματος, την οποία εξάλλου, ποτέ δεν υπηρέτησε.

Το εθνογραφικό υλικό δείχνει ότι, για τους εξυπηρετούμενους του ESTIA, η αλλεπάλληλη συρρίκνωση του προγράμματος, που τελικά οδήγησε στην αναγγελία της κατάργησής του, ήταν απόλυτα απογοητευτικό ζήτημα. Τη στιγμή που γράφεται η παρούσα έκθεση, αρκετούς μήνες μετά την ολοκλήρωση της επιτόπιας έρευνας, η ερευνήτρια λάμβανε ακόμα τηλεφωνήματα από άνδρες ωφελούμενους με τους οποίους είχε συνομιλήσει στο πλαίσιο της έρευνας και οι οποίοι ήλπιζαν σε κάποια στήριξη για να βρεθεί λύση στο θέμα της επαπειλούμενης επιστροφής στην αστεγία. Οι ίδιοι οι ωφελούμενοι του προγράμματος ESTIA έβαζαν την ερευνήτρια σε ρόλο διαμεσολαβήτριας. Γιατί, όσο και αν οι στόχοι της έρευνας γίνονταν ξεκάθαροι από την αρχή, η γνωριμία της ερευνήτριας με τους/τις συνομιλητές/ριές της ήταν για

[52] Δελτίο τύπου του ΥΜΑ, 22.02.2022, «Ανακοινώνεται ότι από 16 Απριλίου 2022, οι θέσεις του προγράμματος στέγασης "ESTIA II" θα περιοριστούν σε 10.000 από 27.000 που διέθετε το 2021, λόγω της βελτιωμένης διαχείρισης του Μεταναστευτικού, με προοπτική το πρόγραμμα να ολοκληρωθεί στο τέλος του 2022.» https://migration.gov.gr/oloklironetai-to-programma-stegasis-estia-ii-to-2022/

εκείνους/ες, τους/τις μάλλον μοναχικούς/ές ταξιδιώτες/ισσες της ανάγκης, μια ακόμα ελπίδα επαφής και σύνδεσης με την κοινωνία της πόλης στην οποία είχαν βρεθεί και εγκλωβιστεί.

- *Ο χώρος και η κατοίκησή του*

Η περιγραφή των διαμερισμάτων του ESTIA αντλεί από τη σύντομη επιτόπια έρευνα και συγκεκριμένα από συμμετοχή σε κατ' οίκον επισκέψεις που πραγματοποίησαν ομάδες εργασίας του ΔΑ την άνοιξη-καλοκαίρι 2021. Τα διαμερίσματα του ESTIA που επισκέφτηκε η ερευνήτρια βρίσκονταν σε πολυκατοικίες σε διάφορες γειτονιές της Αθήνας, όπως Βύρωνας, Παγκράτι, Ζωγράφου.[53] Λίγες μόνο περιπτώσεις αιτούντων/σών άσυλο στεγάζονταν σε μικρές μονοκατοικίες ή διπλοκατοικίες, συνήθως προς την περιοχή του Ταύρου ή των Πετραλώνων. Τα διαμερίσματα ποικίλλαν τόσο σε μέγεθος όσο και στον αριθμό των ενοίκων. Σύμφωνα με τον ΔΑ,[54] έπρεπε να έχουν έκταση πάνω από πενήντα πέντε τετραγωνικά μέτρα και φιλοξενούσαν από δύο έως έξι άτομα, μόνες γυναίκες, μόνους άντρες ή οικογένειες.[55] Σε περίπτωση που οι ένοικοι ήταν όλοι μέλη της ίδιας οικογένειας ο αριθμός τους μπορούσε να ξεπεράσει τα έξι άτομα. Ανώτατο ενοίκιο ήταν τα 400€ και η μίσθωση δηλωνόταν υποχρεωτικά στο TAXISNET. Τα διαμερίσματα αποτελούνταν από ένα ή δύο υπνοδωμάτια, κουζίνα και μπάνιο. Συνήθως δεν διέθεταν καθιστικό, γιατί οι κοινόχρηστοι χώροι είχαν μετατραπεί σε κοιτώνες για λόγους δυναμικότητας. Σε ορισμένες περιπτώσεις, τα μεγαλύτερα διαμερίσματα διέθεταν κάποιο χολ που μετατρεπόταν από τους ενοίκους σε καθιστικό ή σε αποθηκευτικό χώρο. Τέλος, μερικά από αυτά είχαν μικρά μπαλκόνια με θέα στον δρόμο ή τον ακάλυπτο της πολυκατοικίας, τα οποία αποτελούσαν έναν επιπλέον κοινόχρηστο χώρο, και μάλιστα υπαίθριο και ιδιαίτερα χρήσιμο το καλοκαίρι.

Τα δωμάτια των διαμερισμάτων ήταν τα συνηθισμένα δωμάτια των πολυκατοικιών των δεκαετιών '50-'80· γύρω στα δέκα με δώδεκα τετραγωνικά μέτρα. Συχνά, το ξύλινο πάτωμα ήταν φθαρμένο και θαμπό. Τα έπιπλα ήταν τα στοιχειώδη και δια της βίας χωρούσαν στον χώρο. Υπήρχε ένα κρεβάτι με στρώμα για κάθε άτομο −κουκέτα ή απλό μονό−, και σε ορισμένες περιπτώσεις ένα τραπέζι κουζίνας και μερικές καρέκλες. Παρέχονταν ηλεκτρική κουζίνα και ψυγείο, καθώς και κάποια μαγειρικά σκεύη, πιάτα, φλιτζάνια και μαχαιροπίρουνα. Κατά την άφιξη στο διαμέρισμα, κάθε άτομο παραλάμβανε ένα σετ λευκών ειδών −παρόλο που οι εκάστοτε κυβερνητικές αποφάσεις όριζαν δύο−, ένα μαξιλάρι και μια κουβέρτα. Επίσης, τα διαμερίσματα ήταν εξοπλισμένα με σκούπα και φαράσι, κουβά, σφουγγαρίστρα και κάποια είδη καθαρισμού.

Κάθε δωμάτιο είχε δύο ή τρία κρεβάτια − ή κουκέτες− με στρώματα. Για να μπορέσουν να τακτοποιηθούν όλα τα άτομα στα δωμάτια, τα κρεβάτια ήταν τοποθετημένα πολύ κοντά το ένα στο άλλο και δεν άφηναν σχεδόν καθόλου ελεύθερο χώρο για κυκλοφορία. Αν δεν χρησιμοποιούνταν και τα δύο επίπεδα των κουκετών, το πάνω κρεβάτι χρησίμευε ως αποθηκευτικός χώρος για τα ρούχα και τα προσωπικά

[53] Η ερευνήτρια δεν έκρινε δυνατή τη χρήση φωτογραφικής μηχανής στα διαμερίσματα. Οπότε δεν υπάρχει φωτογραφικό υλικό από αυτά.
[54] https://www.developathens.gr/el, Προσπελάστηκε 11.10.2022.
[55] Οι προδιαγραφές των διαμερισμάτων δίνονταν με ακρίβεια από τις κυβερνητικές αποφάσεις, που όριζαν το πλαίσιο του προγράμματος ESTIA και επικαιροποιούνταν σε τακτά διαστήματα.

αντικείμενα των ενοίκων. Συχνά οι κάτοικοι των διαμερισμάτων προτιμούσαν να λύνουν τα κρεβάτια και να τοποθετούν τα στρώματα στο πάτωμα· ιδίως τα ζευγάρια. Αυτό κανονικά δεν επιτρεπόταν από τον Εσωτερικό Κανονισμό Λειτουργίας του ESTIA, για να μην φθείρονται τα στρώματα, ωστόσο, κάποιοι ένοικοι προχωρούσαν σε μια τέτοια διευθέτηση αυθαίρετα.
Παρόλο που σύμφωνα με τις εκάστοτε κυβερνητικές αποφάσεις τα διαμερίσματα όφειλαν να είναι εξοπλισμένα με τραπέζια και καρέκλες, κάποια από αυτά που επισκέφτηκε η ερευνήτρια δεν είχαν. Ίσως, αν δεν ήταν χρήσιμα στους ενοίκους, να τα είχαν αποθηκεύσει οι ίδιοι σε κάποιο πατάρι για να κερδίσουν χώρο. Γιατί και σε περιπτώσεις όπου υπήρχαν τραπέζια, συνέβαινε να χρησιμοποιούνται όχι για τα γεύματα ή δουλειά γραφείου, αλλά σαν αποθηκευτικός χώρος τροφίμων. Τα γεύματα γίνονταν είτε στο κρεβάτι είτε στο πάτωμα.

Τα περισσότερα υπνοδωμάτια είχαν εντοιχισμένες ντουλάπες. Επειδή όμως αυτές δεν αρκούσαν για τα ρούχα όλων, οι ένοικοι συνήθως τοποθετούσαν τις βαλίτσες τους κάτω από το κρεβάτι τους και τις χρησιμοποιούσαν σαν προσωπικό αποθηκευτικό χώρο. Στα δωμάτια που δεν διέθεταν ντουλάπες, οι επόπτες διαμερισμάτων φρόντιζαν να τοποθετήσουν φορητές ντουλάπες, υφασμάτινες ή πλαστικές.

Σε όλα τα διαμερίσματα οι βοηθητικοί χώροι, δηλαδή η κουζίνα και το μπάνιο, ήταν μικροί και στενόχωροι για τον αριθμό των φιλοξενούμενων. Τα πλακάκια στους τοίχους και το πάτωμα ήταν μάλλον παλιά και ταλαιπωρημένα. Σε ορισμένες περιπτώσεις ήταν σπασμένα ή ραγισμένα. Το σχέδιο και το χρώμα τους αποκάλυπταν την παλαιότητα και την κούραση των διαμερισμάτων.

Τα διαμερίσματα δεν είχαν χαλιά ούτε κανενός είδους διακόσμηση. Οι κυβερνητικές αποφάσεις δεν προέβλεπαν κάτι τέτοιο και οι ένοικοι των διαμερισμάτων δεν έμοιαζε να επεμβαίνου στον χώρο με στόχο τη μετατροπή του σε περιβάλλον οικειότητας. Οι άδειοι τοίχοι μαρτυρούσαν ηχηρά την προσωρινότητα της κατοίκησης.

Οι κάτοικοι των διαμερισμάτων συνήθως κάθονταν πάνω στα κρεβάτια τους. Ακόμα και εκείνοι που δεν διέθεταν κανονικό μονό κρεβάτι, αλλά κουκέτα. Αυτό σήμαινε ότι περνούσαν πολλές ώρες της ημέρας ξαπλωμένοι. Σε ανάκλιση ή σε πλήρη στάση ύπνου, ξύπνιοι ή κοιμώμενοι. Σαν να ήταν ασθενείς. Γενικά, οι μαρτυρίες των ωφελούμενων, τόσο από τη δομή του Ελαιώνα όσο και από τα διαμερίσματα δείχνουν ότι σε πολλές περιπτώσεις η σχέση με τον ύπνο ήταν ιδιαίτερα προβληματική. Οι άνθρωποι μπορεί να μισοκοιμούνταν επί ώρες έχοντας χάσει την αίσθηση της ημέρα και της νύχτας και, συγχρόνως να υπέφεραν από σοβαρή αϋπνία εξαιτίας του ψυχικού τραύματος που έφεραν αλλά και εξαιτίας της ατέρμονης αναμονής που συνεπαγόταν η διαδικασία ασύλου και η προσωρινότητα της εγκατάστασής τους. Και εδώ τίθεται το ερώτημα, δεν θα μπορούσε η διαδικασία ασύλου να είναι συντομότερη;

Στα περισσότερα διαμερίσματα υπήρχε μια αίσθηση ακινησίας, μουδιάσματος και κενού. Παρόλο που οι επισκέψεις γινόντουσαν πρωί και μεσημέρι, πολλά άτομα κοιμόντουσαν όταν έφτανε η ομάδα του ΔΑ. Οι συγκάτοικοι ξυπνούσαν όσου/ες κοιμούνταν για να συμμετάσχουν στην κοινή συζήτηση. Μόνο τα νήπια κυκλοφορούσαν ανήσυχα, σκαρφάλωναν σε κουκέτες ή στρώματα, έκαναν θόρυβο και προσπαθούσαν −με αρκετά, ομολογουμένως, επιτυχία− να τραβήξουν την προσοχή των επισκεπτών. Οι μητέρες μετά βίας αντιδρούσαν στις απαιτήσεις των παιδιών και σε ό,τι συνέβαινε γύρω τους −συμπεριλαμβανομένης της

άφιξης των ανθρωπιστικών δρώντων/σών. Έμοιαζαν κουρασμένες και ουσιαστικά απούσες. Το βλέμμα τους κοίταζε στο κενό και η γλώσσα του σώματός τους δήλωνε παραίτηση. Ωστόσο, όλοι, άνδρες και γυναίκες, παρόλη την κούραση και την απελπισία, δήλωναν ευχαριστημένοι που, μετά από μήνες έκθεσης στον κίνδυνο του ταξιδιού και της ζωής σε καταυλισμούς ή στο δρόμο, είχαν μια στέγη να καταφύγουν. Αρκετοί/ές ανέφεραν ότι έβγαιναν στη γειτονιά μόνο για τα απολύτως απαραίτητα ψώνια και πήγαιναν στο κέντρο της πόλης με τη συγκοινωνία μόνο όταν είχαν ραντεβού για νομική ή ιατρική βοήθεια ή όταν έπρεπε να προμηθευτούν πάνες για τα νήπια τους δωρεάν από συγκεκριμένες ΜΚΟ που έδρευαν εκεί. Όλον τον υπόλοιπο καιρό τον περνούσαν κλεισμένοι/ες στο σπίτι. Αιτία ήταν η κούραση και ο φόβος. Ο μόνος έφηβος ανάμεσα στις οικογένειες που συμμετείχαν στην έρευνα ήταν διαρκώς ξαπλωμένος στο κρεβάτι, απολύτως απορροφημένος στο κινητό του και σε φαινομενικά πλήρη αποκοπή από το περιβάλλον. Αντέδρασε μόνον όταν ο κοινωνικός επιστήμονας τον πληροφόρησε ότι είχε βρει ποδοσφαιρική ομάδα στην περιοχή του στην οποία θα μπορούσε να ενταχθεί για προπονήσεις.

Την εποχή της έρευνας, τα μέτρα κατά του COVID19, εκτός από τον περιορισμό της κοινωνικότητας, είχαν εμποδίσει τη λειτουργία πολλών προγραμμάτων για αιτούντες/σες άσυλο που συνήθως παρείχαν διάφορες ανθρωπιστικές οργανώσεις. Επομένως, η διαχείριση του χρόνου είχε γίνει ακόμη πιο δύσκολη για τους δικαιούχους του προγράμματος ΕΣΤΙΑ. Η αναμονή, η αδράνεια και η πλήξη είχαν γίνει ακόμη πιο κυρίαρχες διαστάσεις της ζωής τους. Όπως δηλώνει ο Bruce O' Neill (2017:120) μιλώντας για την πλήξη μεταξύ των αστέγων στο Βουκουρέστι, ο κοινωνικός αποκλεισμός, οι ανεκπλήρωτες επιθυμίες και τελικά ο κοινωνικός θάνατος είχαν διαβρώσει όλα όσα κάποτε εμψύχωναν την αίσθηση του εαυτού.

Το ζήτημα της χρονικότητας που διακυβεύεται στους τρόπους διακυβέρνησης της μετανάστευσης, έχει σχετικά πρόσφατα αποτελέσει αντικείμενο της ανθρωπολογικής προσέγγισης (McNevin και Missbach, 2018; Tazzioli, 2018, Mavroudi et al., 2017). Σε αυτό το πλαίσιο, και ειδικότερα το θέμα της αναμονής αποτέλεσε δυνατό ερέθισμα κατά την εθνογραφική έρευνα με τους/τις αιτούντες/σες άσυλο και πρόσφυγες που κατοικούσαν σε διαμερίσματα του ESTIA και στη δομή του Ελαιώνα. Ωστόσο, η εμβάθυνση σε αυτό ξεπερνούσε τον στόχο της έρευνας που εστίαζε στην έννοια της διαμεσολάβησης. Για αυτόν τον λόγο δεν προτεραιοποιήθηκε. Όμως, καθώς οι ανθρωπιστικοί/ές δρώντες/σες βρίσκονταν διαρκώς αντιμέτωποι με το αδιέξοδο της αναμονής των αιτούντων/σών άσυλο και τα συναισθήματα που αυτή γεννούσε, το επιχείρημα του Khosravi (2020:205) ότι η αναμονή είναι μια «κατάσταση συνείδησης» και ότι η σκέψη των ατόμων που βιώνουν την αναμονή συνεχώς περιστρέφεται γύρω από αυτή είχε ξεκάθαρο αντίκρισμα στο εθνογραφικό υλικό. Οι συνομιλίες με τους/τις αιτούντες/σες άσυλο που συμμετείχαν στην έρευνα έδειξαν ότι, παρά την απραγία και την πλήξη −ή μάλλον μαζί με αυτές− η εμπειρία της αναμονής −που σε συνθήκες πανδημίας είχε οξυνθεί− συνυπήρχε με μια εμπειρία εγρήγορσης ενάντια σε ενδεχόμενα που μπορούσαν να θέσουν σε κίνδυνο τη νομική τους υπόσταση. Εξάλλου, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, πολλοί/ές αιτούντες/σες άσυλο και «μη συμμορφούμενοι/ες» ωφελούμενοι/ες του ESTIA ή του Ελαιώνα απέφευγαν την κυκλοφορία στην πόλη για να μην τους ζητηθεί ταυτοποίηση. Αυτή η εγρήγορση, με τον ίδιο τρόπο που περιγράφει ο Khosravi, έκανε την αναμονή των αιτούντων/σών άσυλο να μοιάζει με την εμπειρία της αϋπνίας, που είναι ο κατεξοχήν καταναγκασμός σε εγρήγορση και προσοχή για όσα συμβαίνουν γύρω. Έτσι πολλοί και πολλές που βρίσκονταν σε κατάσταση απροσδιόριστης και επισφαλούς αναμονής, όπως και αντίστοιχα, πολλοί και πολλές που βίωναν την αλληλένδετη και οδυνηρή εμπειρία της αϋπνίας, δεν

σταματούσαν να σκέφτονται τις αιτίες αυτών των δύο αυτών καταστάσεων και να αναζητούν −σε μεγάλο βαθμό μάταια− διέξοδο και λύτρωση.

Β) Διαχείριση

Η Εταιρεία Ανάπτυξης και Τουριστικής Προβολής Αθηνών ως όχημα διαχείρισης του προγράμματος ESTIA από τον Δήμο Αθηναίων

Η εμπλοκή του ΔΑ στο ESTIA ξεκίνησε τον Ιούλιο του 2016. Από την αρχή, ο ΔΑ συμμετείχε σαν απλός εταίρος ή υπεργολάβος. Δηλαδή, ήταν ένας από τους πολλούς –αλλά και από τους μεγαλύτερους σε αριθμό θέσεων– εταίρους παλιότερα της ΥΑ και από 1/1/2021 του ΥΜΑ. Την εποχή της έρευνας, συμμετείχε στο πρόγραμμα με τριακόσια είκοσι διαμερίσματα που αντιστοιχούσαν σε περίπου δύο χιλιάδες θέσεις στέγασης − περίπου 8% της δυναμικότητας του ESTIA, που, όπως ήδη αναφέρθηκε, τότε πια είχε μετονομαστεί σε ESTIA II.[56] Τα κίνητρα του ΔΑ για να μπει στο πρόγραμμα ήταν κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά. Η απόφαση ήταν αποτέλεσμα πολιτικής επιλογής που βασίστηκε στο ότι η πόλη είχε σοβαρό προσφυγικό ζήτημα, οπότε δεν μπορούσε η τοπική αυτοδιοίκηση να στέκει απ' έξω και να κοιτάζει. Έπρεπε απαραίτητα να μπει στο πεδίο. Έτσι, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, μπήκε μέσω της ΕΑΤΑ. Στην πορεία, συνέβαλε καθοδηγητικά στον εντοπισμό και την αντιμετώπιση τεχνικών και σχεδιαστικών προβλημάτων του συγκεκριμένου προγράμματος. Σε συνεργασία με άλλους δήμους, άσκησε επιρροή τόσο για τη βελτίωση κάποιων πραγμάτων όσο και για τις εσωτερικές κοινωνικές και πολιτικές ισορροπίες.

Οι δήμοι γενικώς μπήκαν στο πρόγραμμα με διαφορετικό καθεστώς από τις ΜΚΟ, γιατί είχαν ετήσια συμβόλαια, ενώ οι ΜΚΟ εξαμηνιαία. Επομένως είχαν λίγο μακρύτερο ορίζοντα για προγραμματισμό. Από τον Νοέμβριο του 2015 έως το τέλος του 2021, συνολικά ογδόντα τρεις χιλιάδες άτομα επωφελήθηκαν από το πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ. Από το 2017 έως το 2020, ο Δήμος Αθηναίων ειδικότερα στήριξε περισσότερα από έξι χιλιάδες άτομα.

Κατά τη διάρκεια της έρευνας πραγματοποιήθηκαν συνομιλίες με επτά στελέχη του ΔΑ που εργάζονταν για το πρόγραμμα ESTIA −πέντε γυναίκες και δύο άνδρες από τους οποίους, όταν έγινε η συνομιλία, ο ένας είχε φύγει πια από τον ΔΑ− και αντίστοιχα με ένδεκα ωφελούμενους/ες −πέντε γυναίκες και έξι άνδρες. Επομένως, η εικόνα που σχηματίστηκε από τις μαρτυρίες όλων των παραπάνω ήταν αρκετά αντιπροσωπευτική και πολύπλευρη.

Ο λόγος του ΔΑ ως προς τον χαρακτήρα του προγράμματος ταυτίστηκε με εκείνον της ΥΑ και του ΥΜΑ. Το ESTIA ήταν πρόγραμμα υποδοχής. Δεν είχε ποτέ καμία ενταξιακή διάσταση. Αυτό οφειλόταν στην τεχνοκρατική λογική που το διήπε. Η μοναδική και στοιχειώδης ενταξιακή διάσταση του ESTIA ήταν ανέκαθεν ότι παρείχε έκτακτη στήριξη –Emergency Support, όπως αναφέρει και το ακρωνύμιό του–

[56] Την εποχή της επικοινωνίας με τον ΔΑ, υπήρχαν συνολικά στην Αθήνα περισσότερα από 2.500 διαμερίσματα του ESTIA. Ο μεγαλύτερος σε αριθμό θέσεων εταίρος ήταν η ΜΚΟ ΝΟΣΤΟΣ, η οποία συμμετείχε με περίπου 700 διαμερίσματα.

δηλαδή, ψυχοκοινωνική στήριξη, ενώ *διευκόλυνε* τους/τις ωφελούμενους/ες λύνοντας απορίες, κατευθύνοντάς τους κατά την πλοήγησή τους στην ελληνική κοινωνία και τοποθετώντας τους στο νέο πλαίσιο ζωής τους. Πάντα κατά τον ΔΑ, το σημαντικότερο πρόβλημα του ESTIA ήταν ότι παρατάθηκε υπερβολικά. Δεν ήταν δυνατό ένα πρόγραμμα έκτακτης βοήθειας να κρατάει τους ανθρώπους μέσα δύο και τρία χρόνια. Και μάλιστα χωρίς σχεδιασμό. Γιατί αυτό οδηγούσε σε όλων των ειδών τις στρεβλώσεις· πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές, ψυχολογικές κ.ά. Οδηγούσε σε μια μορφή ιδρυματισμού κάτω από συνθήκες μεγάλης παραίτησης.

Ο ΔΑ κατέβαλε προσπάθεια τα διαμερίσματα που ενοικίαζε να έχουν διασπορά στην πόλη έτσι ώστε να αποφεύγεται η συμφόρηση συγκεκριμένων γειτονιών, που είναι και οι πιο υποβαθμισμένες. Όμως, αυτό δεν μπόρεσε να εφαρμοστεί ιδιαίτερα στην πράξη. Η αιτία ήταν το κόστος των ενοικίων το οποίο, προφανώς, ήταν πολύ χαμηλότερο στις υποβαθμισμένες περιοχές. Η συγκέντρωση προσφυγικού πληθυσμού σε συγκεκριμένες γειτονιές, πέρα από το ότι δεν βοηθούσε στην αποτελεσματική ενσωμάτωση στην πόλη, είχε και πολιτικό κόστος για τον ΔΑ. Οδηγούσε στη «ριζοσπαστικοποίηση» πολιτών που, ενώ πολιτικά κινούνταν ακόμα και στο αριστερό φάσμα, ενοχλούνταν πολύ από την ιδιαίτερα έντονη παρουσία προσφύγων στις γειτονιές τους και είτε μετατοπίζονταν εκλογικά προς ακραίες λύσεις είτε –ακόμα χειρότερα– πίεζαν τον ΔΑ να μετατοπιστεί ο ίδιος προς ακροδεξιές επιλογές. Ο ΔΑ έκανε συνειδητές προσπάθειες να αποσυμφορήσει συγκεκριμένες περιοχές, πρώτον, διασπείροντας τις ενοικιάσεις διαμερισμάτων στην πόλη και, δεύτερον, βγάζοντας τους πρόσφυγες από τον δρόμο. Σε αυτή την προσπάθεια αποσυμφόρησης, ο ΔΑ βρέθηκε ξεκάθαρα σε μια θέση ενδιάμεσου μεταξύ κράτους και προσφύγων. Μάλιστα, η πανδημία επιδείνωσε πολύ το πρόβλημα.
Την εποχή που διεξάχθηκε η έρευνα, ο ΔΑ είχε προετοιμάσει εξώσεις και αισθανόταν υποχρεωμένος να προχωρήσει σε αυτές ακόμα και αν δεν επρόκειτο να καρποφορήσουν. Όπως εξήγησαν οι εκπρόσωποί του που συνομίλησαν με την ερευνήτρια, η υποχρέωση προέκυπτε από το γεγονός ότι το ESTIA δεν κάλυπτε το επιμίσθιο για την παραμονή των «μη συμμορφούμενων» στο πρόγραμμα. Ο μόνος τρόπος για να το διεκδικήσει ο ΔΑ ήταν να εφαρμόσει αυστηρά τους όρους του προγράμματος. Ωστόσο, η αδυναμία επιβολής αυτού που ήταν νόμιμο γινόταν αμέσως γνωστή. Οπότε ακολουθούσε η κατάχρηση. Οι αναγνωρισμένοι/ες ωφελούμενοι/ες αρνούνταν να βγουν από τα διαμερίσματα και έτσι δημιουργούταν ένας φαύλος κύκλος.

Την άνοιξη του 2021, το προσωπικό που στελέχωνε το ESTIA από πλευράς ΔΑ αποτελούταν από εκατό άτομα με διαφορετική εξειδίκευση: διοικητικούς διευθυντές, κοινωνιολόγους, ανθρωπολόγους, ψυχολόγους, κοινωνικούς/ές λειτουργούς, διερμηνείς, τεχνικό προσωπικό, μεσίτες κτλ. Η δομή της δημοτικής ομάδας του ESTIA ήταν κατά κάποιον τρόπο ιεραρχική και οριζόταν αναλυτικά από ένα εσωτερικό έγγραφο του ΔΑ, τον Εσωτερικό Κανονισμό Λειτουργίας, ο οποίος, αντίστοιχα, βασιζόταν στον δημόσιο Εσωτερικό Κανονισμό Λειτουργίας (ΕΚΛ) που εξέδιδε το ΥΜΑ.[57]

Η διοικητική πυραμίδα του προγράμματος είχε στην κορυφή έναν γενικό υπεύθυνο του προγράμματος και ακολουθούσαν ο συντονιστής, μια διοικητική ομάδα και αρκετοί άλλοι επί μέρους συντονιστές −όπως αυτός των κοινωνικών επιστημόνων ή της προστασίας. Οι τελευταίοι ήταν υπεύθυνοι για τη διαμόρφωση

[57] Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο πιο πρόσφατος είχε εκδοθεί τον Νοέμβριο 2020.

της πολιτικής της υλοποίησης του προγράμματος στο πεδίο, την ενοικίαση και τον εξοπλισμό διαμερισμάτων, τη λήψη των παραπομπών που αποστέλλονταν από την ΥΑ ή το ΥΜΑ, την επίβλεψη των ομάδων υλοποίησης, την αξιολόγηση των πρακτικών κτλ. Τα προσόντα που έπρεπε να διαθέτουν ήταν πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, πολύ καλή γνώση της αγγλικής γλώσσας και τουλάχιστον ένα έτος εμπειρίας σε σχετικό πρόγραμμα.

Η τριπλέτα

Οι ομάδες υλοποίησης του δημοτικού προγράμματος ESTIA αποτελούσαν τον βασικό μηχανισμό διαμεσολάβησης και ένα εθνογραφικά αξιοσημείωτο σύστημα σχέσεων. Αποτελούνταν από τρία μέλη η κάθε μια. Έναν/μια επόπτη/τρια στέγασης, έναν/μια κοινωνικό/ή επιστήμονα και έναν/μια διερμηνέα.[58] Αυτή η τριμερής δομή έδωσε στον μηχανισμό την ονομασία «τριπλέτα». Αν και συχνά η διαμεσολάβηση στον χώρο του προσφυγικού λειτουργεί διακρατικά ή και σε παγκόσμιο επίπεδο, την ίδια στιγμή, αποτελεί μια εξαιρετικά τοπική διαδικασία, επειδή τα πρότυπα λειτουργίας έχουν τοπικό χαρακτήρα (Lindquist et al. 2012:15). Και η περίπτωση της τριπλέτας είναι τέτοια.

Την εποχή που διεξάχθηκε η έρευνα, ο ΔΑ είχε δεκαεννέα τριπλέτες που υποστήριζαν τα τριακόσια είκοσι διαμερίσματα που αναφέρθηκαν παραπάνω. Αυτό σήμαινε ότι κάθε τριπλέτα ήταν υπεύθυνη για περίπου δεκαέξι με δεκαεπτά διαμερίσματα ή, αλλιώς, ογδόντα άτομα. Τη στιγμή που γράφεται αυτή η έκθεση αναφοράς, δηλαδή, τον Σεπτέμβριο με Οκτώβριο 2022, οι τριπλέτες δεν υφίστανται πια. Οι περικοπές σε προσωπικό που επέβαλε η νέα κυβερνητική απόφαση, του Ιουνίου 2022, δεν επιτρέπουν τη συνέχιση αυτού του σχήματος. Εξάλλου, δεν υπάρχουν πια νέες υποδοχές αιτούντων/σών άσυλο. Μόνο μετακινήσεις των ήδη στεγασμένων. Και η διαδικασία της μετακίνησης γίνεται μόνο από τον κοινωνικό επιστήμονα.

Την εποχή της έρευνας, ο ΕΚΛ του υπουργείου καθόριζε το ρόλο και τη λειτουργία κάθε κατηγορίας επαγγελματιών ανθρωπιστικών φορέων που κάθε εταίρος όφειλε να προσλάβει για την υλοποίηση του προγράμματος. Ωστόσο, το εθνογραφικό υλικό ανέδειξε αξιοσημείωτες διαφοροποιήσεις ανάμεσα στους/στις εργαζόμενους/ες στο πρόγραμμα σχετικά με την πρόσληψη των οδηγιών της ΥΑ του ΟΗΕ και του ΥΜΑ για την υποδοχή και εγκατάσταση των αιτούντων/σών άσυλο. Αυτές οι διαφοροποιήσεις δημιουργούσαν έναν κάποιο χώρο για προσωπική πρωτοβουλία που στόχευε στην, πέρα από τις επίσημες οδηγίες, υποστήριξη της κοινωνικοποίησης και ένταξης των αιτούντων/σών άσυλο. Αυτή η προσωπική πρωτοβουλία αντλούσε από τις θέσεις και τις αντιλήψεις του/της κάθε διαμεσολαβητή/τριας και από τη δικτύωσή του. Όπως έχει επισημάνει ο Boissevain (1974:158) το «κεφάλαιο των διαμεσολαβητών/ριών» είναι οι δικτυώσεις τους.

Επίσης, το υλικό ανέδειξε τη σημασία της ανακούφισης που προσέφερε στους/στις αιτούντες/σες άσυλο η παροχή στέγης έστω και αν αυτή ήταν επείγοντος χαρακτήρα και περιορισμένης διάρκειας. Και σε αυτό το ζήτημα το εθνογραφικό υλικό φώτισε τη διαφορά στην πρόσληψη της έννοιας της ανακούφισης ανάμεσα σε, πρώτον, την ΥΑ και το ΥΜΑ, δεύτερον, τους φορείς που υλοποιούσαν το πρόγραμμα και, τέλος, τους

[58] Το ζήτημα των ειδικεύσεων των ανθρωπιστικών δρώντων/σών στο πεδίο δεν αντιπροσωπεύεται στη βιβλιογραφία για την ελληνική περίπτωση. Μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση είναι αυτή της Ροζάκου 2009 για το θέμα της διερμηνείας.

ίδιους τους/τις αιτούντες/σες άσυλο. Ακόμα, έδειξε ότι αυτή η διαφορά συνδεόταν τόσο με κρατικές και τοπικές πολιτικές όσο και με προσωπικές αντιλήψεις, προσδοκίες και στόχους των ανθρωπιστικών δρώντων/σών που βρίσκονταν στη θέση των διαμεσολαβητών/ριών ανάμεσα στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή −δηλαδή, τον χρηματοδότη του προγράμματος−, το κράτος και τους/τις αιτούντες/σες άσυλο. Τέλος, μέσα από τη διερεύνηση της τριπλέτας έγινε ξεκάθαρο ότι αυτή η διαφορά σε μεγάλο βαθμό προσδιοριζόταν πολιτισμικά −και άρα συχνά χρωματιζόταν από την προέλευση και την ιδιαίτερη εμπειρία των ωφελούμενων του προγράμματος− καθώς και από το τραύμα που έφεραν αυτοί σαν αποτέλεσμα της προσωπικής τους εμπειρίας μετακίνησης.

Ένα πρόσθετο στοιχείο που αναδείχθηκε, και που συνδέεται ιδιαίτερα με τη μετάβαση του προγράμματος ESTIA από την ΥΑ του ΟΗΕ στο ΥΜΑ, ήταν η διαχείριση του ζητήματος της λήξης της παραμονής των ωφελούμενων στο πρόγραμμα −και άρα των εξώσεων− τόσο από τον Δήμο Αθηναίων κεντρικά όσο και από τα μεμονωμένα άτομα που πλαισίωναν τις 19 τριπλέτες που λειτουργούσαν την εποχή που διεξάχθηκε η έρευνα.

Τέλος, ένα ακόμα στοιχείο που αξίζει να επισημανθεί σε σχέση με την τριπλέτα, γιατί συνδέεται άμεσα με τη διαμεσολάβηση, είναι η κριτική θέση ορισμένων ανθρωπιστικών δρώντων/σών σχετικά με τις έννοιες «ένταξη» και «ενδυνάμωση». Συγκεκριμένα, επισημάνθηκε από μέλος της ομάδας του ΔΑ ότι η ένταξη συχνά προσλαμβανόταν από τους/τις ανθρωπιστικούς/ές δρώντες/σες σαν διαδικασία που προϋπέθετε ανταποδοτικότητα από την πλευρά των αιτούντων/σών άσυλο. Ότι, δηλαδή, οι τελευταίοι όφειλαν να ανταποκρίνονται σε όσα υπαγόρευε το πρόγραμμα ESTIA σαν «αντίδωρο» στην προσπάθεια του ελληνικού κράτους να τους ενσωματώσει στην κοινωνία του.[59] Επίσης, όπως επισήμανε μια ψυχολόγος που εργαζόταν σε μία τριπλέτα του ΔΑ σαν κοινωνική επιστήμονας,[60] σε παρόμοιο πλαίσιο, η έννοια της ενδυνάμωσης έπαιρνε ορισμένες φορές ακραίες διαστάσεις «ευγονικής», εφόσον το πρόγραμμα απαιτούσε από τους/τις ωφελούμενους/ες να αναπτύσσουν συγκεκριμένα κοινωνικά χαρακτηριστικά που αποδείκνυαν πόσο «καλοί» δυνητικοί πρόσφυγες ήταν και εξασφάλιζαν την ομαλή ενσωμάτωσή τους στην ελληνική κοινωνία. Και τα δύο αυτά νοήματα που αποδόθηκαν στις παραπάνω έννοιες και που είχαν σχέση με την εγκατάσταση είχαν ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον καθότι, μάλιστα, συσχετίζονταν και με σχόλια που έγιναν από την πλευρά των ωφελούμενων, οι οποίοι επανειλημμένα παραπονέθηκαν για ένα κλίμα συμμόρφωσης, τιμωρίας και συνεπειών που εισέπρατταν, όχι τόσο από τους/τις ίδιους/ες τους/τις διαμεσολαβητές/ριες, όσο από το πλαίσιο του προγράμματος.

Ωστόσο, ίσως το σημαντικότερο στοιχείο που αναδείχθηκε μέσα από τη μελέτη της τριπλέτας, και το οποίο δεν φαίνεται να έχει αντιστοιχία στην υφιστάμενη βιβλιογραφία για το ανθρωπιστικό καθεστώς, είναι αυτό στο οποίο η ερευνήτρια επέλεξε να εστιάσει στην ανακοίνωσή της στη Διεθνή Επιστημονική Συνάντηση: οι εντάσεις και αντιθέσεις που δημιουργούνταν κατά τη διαδικασία υποδοχής και εγκατάστασης των αιτούντων/σών άσυλο τόσο ανάμεσα στα μέλη των ομάδων εργασίας του Δήμου Αθηναίων, δηλαδή τους/τις ανθρωπιστικούς/ές δρώντες/σες, όσο και ανάμεσα σε αυτούς/ές και τους/τις ωφελούμενους/ες.

[59] Το ζήτημα της ανταποδοτικότητας έχει θέσει και η Ροζάκου 2018 στη μελέτη της για την κανονικοποίηση του εθελοντισμού στον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό και την Εθελοντική Εργασία Αθήνας.
[60] Π.Β., 26.3.2021, ΑΠΜΚΑ.

Όπως υποστήριξε η ερευνήτρια στην ανακοίνωσή της, αυτές αμφισβητούσαν τους καταστατικούς στόχους του ΕΚΛ, ενώ φώτιζαν με πολύ συγκεκριμένο τρόπο διαστάσεις του ανθρωπιστικού καθεστώτος που μπορεί να έχουν πολύ ευρύτερη εφαρμογή. Πολύ συνοπτικά, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα μέλη των τριπλετών συνδέονται με την εσωτερική διάρθρωσή τους που απορρέει από τις οδηγίες του ΥΜΑ. Παρόλο που ο Εσωτερικός Κανονισμός Λειτουργίας του ΥΜΑ στοχεύει στην ακριβή περιγραφή των διαφορετικών αρμοδιοτήτων των ατόμων που υλοποιούν το ESTIA στην πράξη, δεν εξασφαλίζει ότι δεν θα υπάρξει διάχυση ρόλων. Επίσης όλα τα μέλη της τριπλέτας βρίσκονται σε μια διαμεσολαβητική θέση ανάμεσα στους/στις αιτούντες/σες άσυλο και το κράτος που δεν τους προσφέρει ευρεία δυνατότητα δράσης, ενώ αντίθετα τους περιορίζει με την πολύ προβληματική αναλογία που έχουν με τους/τις ωφελούμενους/ες, τον μεγάλο όγκο πληροφορίας που πρέπει να διαχειριστούν, τις πολύ πιεστικές συνθήκες εργασίας τόσο στο φυσικό όσο και το συναισθηματικό επίπεδο και, τέλος, το πολύ φτωχό και ανελαστικό πλαίσιο διακυβέρνησης που στοχεύει σχεδόν αποκλειστικά στην παροχή έκτακτης στέγασης. Όλες αυτές οι συνθήκες προκαλούν στους/στις ανθρωπιστικούς/ές δρώντες/σες σοβαρά ηθικά διλήμματα. Σε μεγάλο βαθμό, οι εντάσεις δημιουργούνται είτε ανάμεσα στους/στις κοινωνικούς/ές επιστήμονες και τους/τις κοινωνικούς/ές λειτουργούς είτε ανάμεσα στους διερμηνείς και όλα τα υπόλοιπα άτομα που εμπλέκονται στη διαδικασία διαμεσολάβησης. Γιατί, όπως δείχνει το εθνογραφικό υλικό, οι διερμηνείς βιώνουν την εμπειρία του «ενδιάμεσου» περισσότερο από κάθε άλλο μέλος της τριπλέτας. Τέλος, εντάσεις προκύπτουν ακόμα και εξαιτίας της διαφορετικής πρόσληψης που έχουν τα μέλη της τριπλέτας για την έννοια της φροντίδας στην ανθρωπιστική διακυβέρνηση.

Η ανακοίνωση της ερευνήτριας, που εστιάζει στο παραπάνω ζήτημα και συμπληρώνει την παρούσα έκθεση, επισυνάπτεται στο Παράρτημα Β2 της συνολικής έκθεσης του προγράμματος HUMANcITY,[61] οπότε, για λόγους οικονομίας χώρου, δεν κρίνεται σκόπιμη η αναλυτική ανάπτυξη του συγκεκριμένου ζητήματος σε αυτό το σημείο.

Ο λόγος των «ωφελούμενων»

Οι ωφελούμενοι/ες του ΔΑ στο πλαίσιο του ESTIA,όπως αναφέρθηκε παραπάνω πέντε γυναίκες και έξι άνδρες, με τις μαρτυρίες τους επιβεβαίωσαν την μεγάλη ποσοτική και ποιοτική συρρίκνωση που βίωνε το πρόγραμμα ESTIA τη χρονική στιγμή της έρευνας. Είναι εντυπωσιακό ότι όλες και όλοι δήλωσαν ότι εκτός από την παροχή στέγης και οικονομικού βοηθήματος δεν είχαν λάβει άλλου είδους στήριξη από το πρόγραμμα. Κάποιοι ανέφεραν μόνο ότι είχαν βοηθηθεί από τους/τις εργαζόμενους/ες στον ΔΑ για την έκδοση του ΑΦΜ και του ΠΑΥΠΑ. Ποια ήταν όμως η δική τους πρόσληψη της έννοιας βοήθεια και τι προσδοκίες είχαν από το πρόγραμμα; Οι ίδιοι περιέγραψαν τα ακόλουθα: πρώτον, νομική στήριξη δεν προσφερόταν· δεύτερον, με το ESTIA II οι κοινωνικοί/ές λειτουργοί δεν είχαν πια χρόνο ούτε για να τους κατευθύνουν σε σχέση με την υγειονομική περίθαλψη· τρίτον, όλα έπρεπε να τα ανακαλύπτουν μόνες/οι τους και χωρίς τη στήριξη διερμηνέα, γιατί οι διερμηνείς ήταν πολύ λίγοι αναλογικά με τον αριθμό των ωφελούμενων και δεν μπορούσαν να τους συνοδεύσουν σε υπηρεσίες, νοσοκομεία κτλ. Επισήμως, τα νοσοκομεία υποτίθεται ότι ήταν επανδρωμένα με διερμηνείς, αλλά στην πράξη αυτό δεν ίσχυε. Τέταρτον, ως προς τη στήριξη για εύρεση εργασίας, αυτή ήταν εντελώς ανύπαρκτη. Συνολικά ανέφεραν ότι με την

[61] Βλ. D2.3.

πανδημία η επαφή με τους/τις ανθρωπιστικούς/ές δρώντες/σες είχε μειωθεί πάρα πολύ. Ουσιαστικά μόνο κατά την υποδοχή στο διαμέρισμα είχε υπάρξει επαφή· ύστερα σχεδόν τίποτε. Ορισμένοι από τους/τις ωφελούμενους/ες του ΔΑ δήλωσαν ότι κατά το διάστημα που κατοικούσαν στο διαμέρισμα που τους παρείχε ο ΔΑ είχαν αναγνωριστεί ως πρόσφυγες και, επομένως, παρέμεναν παράτυπα στο σπίτι. Γνώριζαν καλά τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους, αλλά δεν σκόπευαν να φύγουν από το διαμέρισμα εφ' όσον μοναδική εναλλακτική λύση για αυτούς ήταν η διαβίωση στον δρόμο. Παρέμεναν ως «μη συμμορφούμενοι/ες» γνωρίζοντας ότι, εξαιτίας της πανδημίας, τα περιθώρια ήταν ελαστικά. Ή, καλύτερα, τα καθιστούσαν ελαστικά οι ίδιοι με την αμετακίνητη θέση τους. Κάποιοι σημείωσαν ότι οι ανθρωπιστικοί/ές δρώντες/σες, παραβλέποντας και οι ίδιοι τον κανονισμό, τους ανανέωναν το δικαίωμα παραμονής μήνα με το μήνα. Ορισμένοι άλλοι ανέφεραν ότι είχαν λάβει προειδοποιήσεις έξωσης.

Επομένως, η διαδικασία διαμεσολάβησης σχετικά με την εγκατάσταση περιοριζόταν αυστηρά στην παροχή στέγης και οικονομικού βοηθήματος. Οι προσδοκίες των ωφελούμενων από το ESTIA είχαν σε μεγάλο βαθμό διαψευσθεί. Αυτό δεν τους έδινε καμία προοπτική για το μέλλον. Δεν είχαν εξοικειωθεί με την τοπική κοινωνία, δεν είχαν μάθει τη γλώσσα, δεν είχαν βρει εργασία. Γενικά αισθανόντουσαν ματαιωμένοι. Πολλοί/ες ανέφεραν ότι αν έβρισκαν εργασία θα ήθελαν να μείνουν στη χώρα. Ωστόσο, επειδή γνώριζαν ότι αυτό είναι πολύ δύσκολο, μέχρι και αδύνατο, σχεδόν όλοι/ες δήλωσαν ότι θα έφευγαν με την πρώτη ευκαιρία για τον ευρωπαϊκό βορρά.

Μη Κυβερνητική Οργάνωση ΑΡΣΙΣ

Παρόλο που στην παρούσα έκθεση ο σχολιασμός της σχέσης του προγράμματος ESTIA με την ΜΚΟ ΑΡΣΙΣ έπεται εκείνου του ΥΜΑ, της ΥΑ και του ΔΑ, χρονικά η επαφή με τις ΜΚΟ προηγήθηκε όλων των άλλων και άρα πραγματοποιήθηκε ακριβώς στο διάστημα των αυστηρών μέτρων κατά της πανδημίας. Επομένως ήταν αποκλειστικά διαδικτυακή. Υπήρχε η εκτίμηση ότι οι ΜΚΟ, πρώτον, θα ήταν ευκολότερα προσβάσιμες και, δεύτερον, θα μπορούσαν να διευκολύνουν την επαφή με ωφελούμενους/ες μια και τα στελέχη τους βρίσκονταν καθημερινά στο πεδίο – με φυσική παρουσία ή μέσω διαδικτύου.

Ωστόσο, η επαφή με τις ΜΚΟ δεν στάθηκε εύκολη. Χρειάστηκε υπομονή και επιμονή και δεν απέδωσε τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Το βασικό κριτήριο επιλογής της ΑΡΣΙΣ ήταν η μεγαλύτερη διαθεσιμότητά της σε σχέση με την PRAKSIS. Η SOLIDARITY NOW που ήταν η τρίτη οργάνωση με την οποία είχε γίνει αρχική επαφή, είχε δείξει μεγάλο ενδιαφέρον για συμμετοχή στην έρευνα, αλλά τελικά δεν συμμετείχε στο ESTIA II. Με τις υπόλοιπες οργανώσεις δεν υπήρχε χρόνος για να γίνει προσπάθεια επικοινωνίας. Έπρεπε η έρευνα να προχωρήσει γρήγορα γιατί η πανδημία είχε ήδη προκαλέσει μεγάλες καθυστερήσεις. Ένα άλλο κριτήριο για την επιλογή της ΑΡΣΙΣ ήταν ότι −στο παρελθόν τουλάχιστον− απασχολούσε άτομα από τον κινηματικό χώρο που είχαν λιγότερο συστημικές απόψεις και λόγο για τη διαμεσολάβηση. Αυτό, που ενδιέφερε την ερευνήτρια ως ενδεχομένως διαφορετική εκδοχή διαμεσολάβησης από την πιο θεσμική του ΔΑ, επιβεβαιώθηκε μόνον μερικά στην πράξη. Πρέπει να σημειωθεί ότι, καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας, η κατάσταση στη διακυβέρνηση του προσφυγικού ήταν τόσο ρευστή που και ο χαρακτήρας και το προσωπικό της κάθε οργάνωσης μεταλλασσόταν συνεχώς. Μάλιστα, η μετάβαση του συντονισμού του ESTIA από

την ΥΑ στο ΥΜΑ και η προκήρυξη του ESTIA II από το ΥΜΑ, πρώτον, οδήγησε σε απολύσεις[62] εξαιτίας της συρρίκνωσης του προγράμματος και, δεύτερον, ώθησε πολλά στελέχη που διατηρούσαν σχέση με τον κινηματικό χώρο σε παραίτηση ακριβώς επειδή δεν ήθελαν να συμβιβαστούν με τους ιδιαίτερα σκληρούς για τους πρόσφυγες όρους που έθετε το νέο πρόγραμμα. Η ερευνήτρια συνομίλησε άτυπα με αρκετά τέτοια στελέχη.[63]

Όταν τελικά επελέγη η ΑΡΣΙΣ, η συνομιλία με στελέχη δεν ήταν τόσο δύσκολη όσο η επικοινωνία με ωφελούμενους/ες του προγράμματος ESTIA που εξυπηρετούσε η οργάνωση. Η από τα πάνω προς τα κάτω μέθοδος που αναγκαστικά επέβαλε η πανδημία προσέκρουσε στη δυσκολία των στελεχών που έρχονταν σε επαφή με ωφελούμενους/ες και των συντονιστών/τριών τους να ζητήσουν από τους/τις αιτούντες/σες άσυλο να συμμετάσχουν στην έρευνα. Το ζήτημα αποδείχτηκε σε μεγάλο βαθμό δεοντολογικό. Τα άτομα που δρούσαν ως διαμεσολαβητές/ριες στο ζήτημα της εγκατάστασης αιτούντων/σών άσυλο θεώρησαν ότι δεν θα έπρεπε να εκθέσουν τους/τις ωφελούμενους/ες σε συνομιλία με την ερευνήτρια. Δεν το διατύπωσαν ρητά, αλλά εκεί φαινόταν να προσκρούουν οι επανειλημμένες προσπάθειες από την πλευρά της ερευνήτριας. Ενδεχομένως και η απόσταση που επέβαλε η πανδημία να δυσκόλευε μια τέτοια πρωτοβουλία από πλευράς τους. Ίσως πάλι, να μην υπήρχε διάθεση να ακουστεί ο λόγος των ωφελούμενων στην έρευνα. Όλα τα παραπάνω είναι υποθέσεις εργασίας ωστόσο. Τελικά ο αριθμός των ωφελούμενων της ΑΡΣΙΣ που συμμετείχαν στην έρευνα ήταν μόνο δύο, από τους οποίους ο ένας δεν ήταν ωφελούμενος του ESTIA, αλλά του HELIOS. Έτσι, ο σχολιασμός που ακολουθεί εστιάζει σε ζητήματα που προέκυψαν κυρίως από τον λόγο των ανθρωπιστικών δρώντων/σών.

Η ΑΡΣΙΣ είναι κοινωνική μη κυβερνητική οργάνωση που δραστηριοποιείται από το 1992 για την υποστήριξη των παιδιών και των νέων και την προάσπιση των δικαιωμάτων τους. Το όραμά της είναι μία κοινωνία με ίσες ευκαιρίες για όλους τους νέους και σεβασμό στα δικαιώματα τους, όπως αυτά αναφέρονται στην ελληνική και διεθνή νομοθεσία, ιδίως τη Διεθνή Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού.[64] Στο ESTIA συμμετείχε από το 2016.

Η δομή της οργάνωσης είναι ιεραρχική και ακολουθεί ένα αυστηρά δομημένο οργανόγραμμα. Στην έρευνα συμμετείχε αρχικά η νόμιμη εκπρόσωπος της οργάνωσης, η οποία, στη συνέχεια άνοιξε πρόθυμα τον δρόμο για την επαφή με τα υπόλοιπα στελέχη. Στην πρόσκληση της ερευνήτριας ανταποκρίθηκαν η συντονίστρια του προγράμματος ESTIA, η υπεύθυνη μεθοδολογίας των ψυχοκοινωνικών υπηρεσιών, και ακόμα τέσσερα άτομα, δύο κοινωνικοί/ές λειτουργοί και δύο ψυχολόγοι, που έρχονταν σε άμεση επαφή με ωφελούμενους/ες. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο λόγος των στελεχών της οργάνωσης αντανακλούσε, πρώτον, ένα στοιχείο προσωποκεντρισμού που χαρακτηρίζει τη λειτουργία και άλλων ΜΚΟ στη χώρα και,

[62] Αυτή η αλλαγή δημιούργησε μεγάλο αριθμό ανέργων που ήταν «ειδικευμένοι» στο προσφυγικό ζήτημα. Αυτή η ειδίκευση ήταν εντελώς αφηρημένη και μη προσδιορίσιμη. Ωστόσο, όλος αυτός ο κόσμος αναζήτησε εργασία σε εντελώς διαφορετικούς χώρους.

[63] Από το 2010 οι εργαζόμενοι/ες σε ΜΚΟ έχουν κλαδικό σωματείο με την επωνυμία Σωματείο Βάσης Εργαζομένων σε ΜΚΟ (ΣΒΕΜΚΟ) https://svemko.espivblogs.net/. Ωστόσο, η ΑΡΣΙΣ είναι η μόνη ΜΚΟ στον χώρο του προσφυγικού που διατηρεί δικό της σωματείο εργαζομένων. Την εποχή που διεξάχθηκε η έρευνα, υπήρχε ένταση μεταξύ σωματείου και διοίκησης, που σε μεγάλο βαθμό οφειλόταν στη στάση της τελευταίας απέναντι στο ζήτημα της μετάβασης και της συρρίκνωσης του ESTIA και, κατά συνέπεια, και της ίδιας της οργάνωσης.

[64] http://www.arsis.gr/pii-imaste/i-arsis/ Προσπελάστηκε 10.2.2022

δεύτερον, τη θέση τους στην οργάνωση. Με άλλα λόγια, έγινε φανερό ότι οι ιεραρχικές διαβαθμίσεις επηρεάζουν την πρόσληψη του προγράμματος.

Επίσης, ο λόγος της νόμιμης εκπροσώπου ήταν αρκετά διαφοροποιημένος από εκείνον που εξέφρασαν συνομιλητές/ριες της ερευνήτριας από τον ΔΑ, την ΥΑ και το ΥΜΑ. Ήταν κριτικός προς τις τεχνοκρατικές και γραφειοκρατικές όψεις του διεθνούς ανθρωπιστικού καθεστώτος καθώς και προς το κράτος και τη συρρίκνωση των πολιτικών στέγασης που συνεπαγόταν τόσο η μετάβαση του προγράμματος στο ΥΜΑ όσο και η προκήρυξη του ESTIA II. Ωστόσο, η κριτική αυτή στάση δεν επέφερε αποχή από το νέο πρόγραμμα, όπως συνέβη με άλλες ΜΚΟ, όπως για παράδειγμα με τη SOLIDARITY NOW. Η απόφαση της ΑΡΣΙΣ να συμμετάσχει στο ESTIA II, παρά τις όποιες επιφυλάξεις ή αντιρρήσεις, στηρίχτηκε σε ανθρωπιστικά και δικαιωματικά επιχειρήματα.

Ορισμένα από τα στελέχη που συμμετείχαν στην έρευνα στάθηκαν επίσης πολύ κριτικά απέναντι στο ESTIA. Το θεώρησαν αδιέξοδο και σημείωσαν ότι το γεγονός ότι, στη δεδομένη στιγμή, το ΥΜΑ μπορούσε να προχωράει οφειλόταν στους/στις εργαζόμενους/ες στους φορείς υλοποίησης. Ανέφεραν ότι το πρόγραμμα ήταν σχεδιασμένο ελλιπώς και υποστελεχωμένο, ότι δεν χρηματοδοτούταν σωστά και ότι δεν προσέφερε προοπτικές και λύσεις. Προγράμματα σαν το ESTIA, που κοστίζουν στους χρηματοδότες, δεν θα έπρεπε να βασίζονται στην έννοια κέρδους – κόστους. Γιατί όπως η υγεία, έτσι και η στέγαση των προσφύγων δεν μπορούσε να αφήνει κέρδος στους χρηματοδότες ή στο κράτος. Όπως δήλωσε μία από τις δύο κοινωνικές λειτουργούς, το πρόγραμμα «δεν είναι ξενοδοχείο που κερδίζεις, οπότε είναι πάρα πολύ σαθρά φτιαγμένο. Ίσα-ίσα να κουκουλώσουμε και να καλύψουμε πολύ βασικές ανάγκες για μια βιτρίνα για το από πίσω που είναι σαθρό».[65]

Ειδικότερα σχολιάστηκε ότι η ανεπάρκεια του ESTIA αφορούσε σε μεγάλο βαθμό τον ενταξιακό προσανατολισμό, ο οποίος, θα έπρεπε να ορίζεται από την εργασία, την εκπαίδευση και τη στέγαση. Ως προς το πρώτο σκέλος το ESTIA δεν προσέφερε τίποτα. Πολύ λίγα άτομα βρήκαν δουλειά μέσα από αυτό. Ενδεχομένως σε αυτόν τον τομέα να είχε ευθύνη και η τοπική κοινωνία που δεν ήταν έτοιμη να υποδεχτεί αιτούντες/σες άσυλο στον χώρο εργασίας. Επομένως, εκεί εντοπιζόταν ένα κενό διαμεσολάβησης που έπρεπε να καλυφθεί από το κράτος, την τοπική αυτοδιοίκηση αλλά και την κοινωνία των πολιτών. Στον τομέα της εκπαίδευσης, πάλι δεν υπήρξε σωστός προγραμματισμός από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων στο κέντρο της Αθήνας. Τουλάχιστον, κατά το διάστημα 2018-2020, το παραπάνω Υπουργείο σταμάτησε τις εγγραφές επειδή δεν υπήρχαν τμήματα. Όσον αφορά στον τομέα της στέγασης, υπήρξε κάποια παροχή. Ωστόσο, θεσμικά η κυβέρνηση δεν έκανε άνοιγμα στην κοινωνία για την ένταξη των προσφύγων.

Οι μαρτυρίες στελεχών της ΑΡΣΙΣ αναφέρουν ότι οι πιέσεις που έθεταν οι χρηματοδότες ήταν μεγάλες και, αντίστοιχα, οι πολιτικές του ΥΜΑ πολύ συρρικνωμένες. Υπογραμμίζουν μάλιστα ότι το ESTIA II είχε προκαλέσει στους εργαζόμενους και τις εργαζόμενες μεγάλη εσωτερική σύγχυση και σύγκρουση. Όταν αυτοί υποδέχονταν αιτούντες/σες άσυλο σε ένα διαμέρισμα ρόλος τους ήταν να τους κάνουν να

[65] Η συνομιλία πραγματοποιήθηκε τον Φεβρουάριο του 2021. Ωστόσο, η συγκεκριμένη κοινωνική λειτουργός δεν συναίνεσε να συμπεριληφθεί η συνομιλία της με την ερευνήτρια στο ΑΠΜΚΑ, οπότε δεν μπορεί να γίνει παραπομπή σε αυτήν στην παρούσα έκθεση.

αισθανθούν ότι είναι ευπρόσδεκτοι και ότι το διαμέρισμα αυτό θα ήταν για ένα διάστημα το σπίτι τους. Παράλληλα, έπρεπε να οριοθετήσουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των αιτούντων/σών άσυλο δίνοντάς τους το δικαίωμα να υπογράψουν ή όχι τον κανονισμό. Δεν μπορούσαν όμως, από τη μια, να επιτελούν ρόλο διαμεσολαβητή/ριας και υποστηρικτή/ριας, να είναι το πρόσωπο αναφοράς των αιτούντων/σών άσυλο στο οποίο εκείνοι μπορούσαν για ένα χρονικό διάστημα να μιλήσουν με εμπιστοσύνη και, από την άλλη, να παίρνουν τον ρόλο αυτό/ήςύ που θα τους εξώσει από το διαμέρισμα που κατοικούσαν. Επομένως, τα στελέχη της ΑΡΣΙΣ ανέδειξαν το πρόβλημα του διπλού ρόλου που καλούνταν να επιτελέσουν οι ανθρωπιστικοί/ές δρώντες/σες ως διαμεσολαβητές/τριες, το οποίο ήταν ιδιαίτερα επίκαιρο την εποχή που διεξάχθηκε η έρευνα και προέκυψε και από τις συνομιλίες με τον ΔΑ τόσο στο πλαίσιο του ESTIA II όσο και σε εκείνο της δομής του Ελαιώνα. Γενικότερα, όπως αποδείχθηκε από το εθνογραφικό υλικό, η οριοθέτηση των ρόλων απασχολούσε ευρύτερα τους/τις ανθρωπιστικούς/ές δρώντες/σες που συμμετείχαν στην έρευνα.

Ενδιαφέρον είχε μια προσέγγιση του ζητήματος της ευαλωτότητας των αιτούντων/σών άσυλο, ως κριτηρίου επιλεξιμότητας των αιτούντων/σών άσυλο, που ανέκυψε στις συνομιλίες με τα στελέχη της ΑΡΣΙΣ. Συγκεκριμένα αναφέρθηκε ότι ο όρος «ευαλωτότητα», που ακουγόταν διαρκώς στο πεδίο ήταν παρεξηγήσιμος και αμφίσημος. Μεταφερόταν από στόμα σε στόμα με την υποσημείωση ότι όσο πιο ασθενής ή ανάπηρος ήταν κάποιος τόσο πιο γρήγορα και αποτελεσματικά θα εξυπηρετούταν η υπόθεση του ασύλου του αλλά και της στέγασης. Επομένως, οι αιτούντες/σες άσυλο προέβαλαν όσο μπορούσαν αντικειμενικές ή πλασματικές αδυναμίες τους προκειμένου να ενισχύσουν τη περίπτωσή τους στα μάτια του κράτους. Οι ανθρωπιστικοί/ές δρώντες/σες, ως διαμεσολαβητές/ριες σε αυτή τη διαδικασία, προσπαθούσαν να αποδομήσουν το συγκεκριμένο επιχείρημα τοποθετώντας τις καταστάσεις στις πραγματικές τους διαστάσεις. Αυτό το έκαναν υπηρετώντας πάνω από όλα τους ίδιους τους αιτούντες/σες άσυλο, οι οποίοι, για να συνεχίσουν τη ζωή τους όσο το δυνατόν πιο φυσιολογικά, δεν θα έπρεπε να μπουν στον ρόλο του/της ανάπηρου. Με αυτή τους τη στάση, έμμεσα στήριζαν και την Υπηρεσία Ασύλου, δηλαδή τον κρατικό μηχανισμό, γιατί οι υποθέσεις ασύλου έφταναν στα χέρια τους περισσότερο απαλλαγμένες από πλασματικά στοιχεία.

Αξιοσημείωτη επίσης ήταν η αναφορά στελεχών της ΑΡΣΙΣ στην ικανότητα αυτό-οργάνωσης των αιτούντων/σών άσυλο. Παρόλο που, κατά τη διάρκεια της έρευνας και σε επίπεδο καταστατικών αρχών, η σχέση εργαζόμενου/ης και αιτούντα/σας άσυλο είχε απασχολήσει πολλά από τα στελέχη του προγράμματος ESTIA που συνομίλησαν με την ερευνήτρια, η διάσταση της διαδικασίας διαμεσολάβησης που παραμέριζε την αίσθηση ανισότητας ή ηγεμονικής σχέσης μεταξύ εξυπηρετούντα/σας και εξυπηρετούμενου/ης, αναδείχθηκε πολύ αμυδρά και κυρίως στο πλαίσιο των συνομιλιών με τις δύο ΜΚΟ. Η επαφή με την HR360, τόσο σχετικά με ωφελούμενους/ες της δομής του Ελαιώνα όσο και με εκείνους/ες του ESTIA II, επίσης έδειξε ότι τα στελέχη της ήταν ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένα ως προς αυτό.

Ακόμα, στελέχη της ΑΡΣΙΣ σχολίασαν ότι δεν υπήρξε ποτέ εκπαίδευση για εκείνους από πλευράς του ESTIA −δηλαδή από την ΥΑ και το ΥΜΑ−ή της ΑΡΣΙΣ. Τη διαμόρφωσή τους την όφειλαν στο ίδιο το πεδίο. Η συγκεκριμένη πληροφορία αμφισβητεί την αποτελεσματικότητα των εκπαιδευτικών εγχειρημάτων που ανέφεραν οι μαρτυρίες της ΥΑ, ενώ ενισχύει επιχειρήματα του που διατύπωσαν αρκετά άτομα που, με την προκήρυξη του ESTIA II και τη συρρίκνωση που αυτό συνεπαγόταν, οδηγήθηκαν στην απόφαση να

παραιτηθούν από τις θέσεις τους σε οργανώσεις και φορείς.[66] Εξάλλου, από τον κινηματικό χώρο έχει διατυπωθεί επανειλημμένα η κριτική ότι από την πλευρά της ΥΑ δαπανήθηκαν πολλά χρήματα για το λεγόμενο capacity building. Δηλαδή, την εκπαίδευση και προετοιμασία των εργαζόμενων για διάφορα θέματα. Ωστόσο, αυτή η εκπαίδευση δεν ήταν γόνιμη. Εκπαιδευτές από το εξωτερικό προσκαλούνταν για εκπαιδευτικά σεμινάρια που λειτουργούσαν σαν πυροτεχνήματα και δεν πρόσφεραν ουσιαστική βοήθεια στους/στις ανθρωπιστικούς/ές δρώντες/σες. Αυτοί ετοίμαζαν ένα εκπαιδευτικό υλικό που αντλούσε από τη δική τους εμπειρία και από τις αρχές και τις νόρμες του ΟΗΕ. Συχνά, αυτό το υλικό αμφισβητούσε τον σχεδιασμό παρέμβασης που είχαν διαμορφώσει οι τοπικοί φορείς. Επίσης, αυτή η μορφή διαμεσολάβησης επαγγελματοποιούσε τους/τις τοπικούς/ές ανθρωπιστικούς/ές δρώντες/σες, παράγοντας γνώση και εγχειρίδια για το πως να διεξάγεται αποτελεσματικότερα η διαμεσολάβηση. Επομένως, μια διεθνής οργάνωση επέβαλε τρόπους λειτουργίας σε τοπικό επίπεδο, χωρίς να λαμβάνει υπόψη το συγκεκριμένο ιστορικό και πολιτισμικό πλαίσιο και τις τοπικές συνθήκες του προσφυγικού στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή.[67] Επιπλέον, τα χρηματικά ποσά που ξοδεύονταν για αυτές τις πρωτοβουλίες θα μπορούσαν να είχαν δαπανηθεί προς άλλες κατευθύνσεις που θα στήριζαν με αποτελεσματικότερο τρόπο τόσο τους/τις ανθρωπιστικούς/ές δρώντες/σες όσο και τους/τις αιτούντες/σες άσυλο.

Σύμφωνα με μαρτυρίες στελεχών της ΑΡΣΙΣ, οι οργανώσεις θα έπρεπε να έχουν επενδύσει τόσο στην εκπαίδευση όσο και στη συναισθηματική φροντίδα των στελεχών τους γιατί αυτό θα ήταν προς όφελος όλων. Παρόλο που, ουσιαστικά, οι οργανώσεις ήταν υποχρεωμένες να το κάνουν αυτό, στην πράξη δεν συνέβαινε. Μάλιστα, στις συνθήκες της πανδημίας, ακόμα και οι συναντήσεις των ομάδων της ΑΡΣΙΣ είχαν χάσει το ουσιαστικό περιεχόμενό τους και λειτουργούσαν μόνο διεκπεραιωτικά. Αξίζει να σημειωθεί ότι, όπως προέκυψε από το εθνογραφικό υλικό, πολλοί ανθρωπιστικοί/ές δρώντες/σες έλυναν τέτοιου είδους προβλήματα είτε με προσωπική θεραπεία είτε με τους προσωπικούς κύκλους που διέθεταν. Σαν πολιτισμικοί διαμεσολαβητές και διαμεσολαβήτριες θεωρούσαν αναγκαίο να δουλεύουν με τον εαυτό τους. Ο βασικότερος λόγος που προέβαλαν ορισμένοι ήταν ότι έπρεπε να μπορούν να καταλαβαίνουν ότι όταν οι πρόσφυγες μιλούσαν σε εκείνους/ες δεν απευθύνονταν στο άτομό τους, αλλά στο υπουργείο ή στο κράτος. Με άλλα λόγια, χρειαζόταν δουλειά για να μπορέσουν οι ίδιοι οι ανθρωπιστικοί/ές δρώντες/σες να επεξεργαστούν τη διαμεσολαβητική τους ταυτότητα σε σχέση και με τις δύο πλευρές που καλούνταν να συνδέσουν, τους/τις αιτούντες/σες άσυλο και το κράτος.

Γενικότερα, το ζήτημα της πολιτισμικής διαμεσολάβησης βρέθηκε στο επίκεντρο των συνομιλιών με τα στελέχη της ΑΡΣΙΣ. Οι περισσότεροι δήλωσαν ότι έτρεφαν σεβασμό για τις διαφορετικές κουλτούρες των ωφελούμενων και δεν ήθελαν καθόλου να τις μετασχηματίσουν. Ακόμα, ότι η δουλειά των εργαζόμενων στην οργάνωση ήταν δουλειά διαμεσολαβητή/ριας με την έννοια της ερμηνείας των πολιτισμών που διασταυρώνονταν (Bierschenk 2021). Δηλαδή επεσήμαναν ότι έργο τους ήταν να παρουσιάσουν στους/στις αιτούντες/σες άσυλο την ελληνική πραγματικότητα που μπορεί να διέφερε από την εικόνα που είχαν εκείνοι κατά νου πριν φτάσουν στην Ελλάδα. Μια από τις ψυχολόγους ανέφερε ότι σαν «δυτική

[66] Κατά τη διάρκεια της έρευνας πραγματοποιήθηκαν τουλάχιστον έξι τέτοιες συνομιλίες, των οποίων οι μεταγραφές δεν κατατέθηκαν στο ΑΠΜΚΑ γιατί οι συνομιλητές/ριες δεν συναίνεσαν.

[67] Για μια αντίστοιχη κριτική θέση για την πολιτισμική διαμεσολάβηση στο πλαίσιο του προγράμματος Curing the Limbo, βλ. Androusou, 2021:64 και Dragonas, Th. 2021:2 και 5-7.

.

ψυχολόγος» είχε πολλά ζητήματα να διαχειριστεί προκειμένου να συνεργαστεί με άτομα που έρχονταν από διαφορετικούς πολιτισμούς.[68] Με άλλα λόγια, η συγκεκριμένη εργαζόμενη αισθανόταν την ανάγκη με τον λόγο της να μεταφέρει ή, ακόμα καλύτερα, να μεταφράσει διαφορετικά κοινωνικά νοήματα (Bräuchler, Knodel και Röschenthaler 2021, Androusou 2021). Ειδικότερα σχολίασε το γεγονός ότι άτομα διαφορετικής εθνικότητας προσλάμβαναν πολλές έννοιες με διαφορετικό τρόπο. Για παράδειγμα, ανέφερε ότι οι Αφγανοί και οι Ιρανοί αντιλαμβάνονταν με διαφορετικό τρόπο την έννοια της προστασίας. Οι Αφγανοί σωματοποιούσαν τον πόνο. Ένα δυσάρεστο νέο μπορούσε εύκολα να οδηγήσει ένα άτομο στη λιποθυμία. Όπως, πολλές Αφγανές γυναίκες υπέφεραν από πονοκεφάλους και αυτό συνέβαινε γιατί σωματοποιούσαν τις δυσκολίες τους. Οι Ιρακινοί πάλι εκφράζονταν και διεκδικούσαν έντονα. Ωστόσο, τα στελέχη της ΑΡΣΙΣ επισήμαναν και άλλες μεταβλητές διαφοράς εκτός από την εθνικότητα. Για παράδειγμα, τη διαφορά πόλης-χωριού στην προέλευση των αιτούντων/σών και τις περιόδους των ροών. Οι πρώτες ροές ταξικά ήταν πιο υψηλές από τις μεταγενέστερες αλλά και οι αιτούντες/σες άσυλο που έφταναν καλοκαίρι ήταν υψηλότερης κοινωνικής τάξης από εκείνους που έφταναν χειμώνα γιατί το καλοκαιρινό θαλάσσιο πέρασμα, ως ευκολότερο, κόστιζε περισσότερα χρήματα. Η ταξικότητα συχνά συνεπαγόταν και τη μόρφωση, επομένως και τη δυνατότητα κατανόησης των νέων κοινωνικών συνθηκών.

Σύμφωνα με το εθνογραφικό υλικό, η διερμηνεία αναδείχθηκε ως ένα από τα μεγαλύτερα ζητήματα στη διαχείριση του ESTIA. Στο επίκεντρο βρέθηκε η σχέση των κοινωνικών λειτουργών και ψυχολόγων με τους διερμηνείς κατά τη διαδικασία επικοινωνίας με τους/τις αιτούντες/σες άσυλο. Το ζήτημα αυτό επίσης σχολιάζεται στη συνημμένη ανακοίνωση της ερευνήτριας στην επιστημονική συνάντηση. Επίσης επισημάνθηκε ότι οι θέσεις για διερμηνείς ήταν πολύ λίγες και αυτό συχνά είχε σοβαρές συνέπειες. Ιδιαίτερα στην περίπτωση των νοσοκομείων. Την εποχή που διεξάχθηκε η έρευνα, σύμφωνα με τις προδιαγραφές του ΥΜΑ, η ΑΡΣΙΣ για το ESTIA δικαιολογούσε πέντε θέσεις διερμηνέων για επτακόσια άτομα.[69]

Ένα ακόμα ενδιαφέρον ζήτημα που προέκυψε από τις συνομιλίες με στελέχη της ΑΡΣΙΣ ήταν η εναλλακτική δικτύωση των αιτούντων/σών άσυλο κατά τη διαδικασία ένταξης. Τα εθνοτικά δίκτυα έπαιζαν σημαντικό ρόλο προς αυτή την κατεύθυνση. Οι ανθρωπιστικοί/ές δρώντες/σες ενθάρρυναν αυτού του τύπου τη δικτύωση γιατί θεωρούσαν ότι είναι ιδιαίτερα υποστηρικτική για τα άτομα που έφταναν στην πόλη χωρίς ιδιαίτερες γνωριμίες και διασυνδέσεις. Σε αυτό το σημείο η έρευνα της ΕΕ2 διασταυρώνεται με εκείνη που διεξάχθηκε από τον ερευνητή της ΕΕ4.

Επίσης σημείωσαν ότι ένα σημαντικό εναλλακτικό και διαμεσολαβητικό δίκτυο που εμπλεκόταν στη διαδικασία ενσωμάτωσης των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία ήταν η Εκκλησία. Η εξήγηση που δόθηκε για αυτό ήταν ότι άτομα που έμπαιναν στη διαδικασία να λειτουργήσουν στο πλαίσιο του δυτικού μοντέλου συχνά αντιμετώπιζαν την καταπίεση που είχαν δεχτεί στο παρελθόν από το δικό τους θρησκευτικό πλαίσιο και αποφάσιζαν να ακολουθήσουν μια νέα θρησκεία. Αυτό, διευκρίνισαν ότι, αφορούσε κυρίως Αφρικανούς πρόσφυγες, οι οποίοι, σε μεγάλο βαθμό, κατευθύνονταν προς τους

[68] Τ.Μ., 1.3.2021, ΑΠΜΚΑ.

[69] Βλ. Πίνακα αρ.1, σ.43 στην παρούσα έκθεση.

Ευαγγελιστές. Οι Μουσουλμάνοι κατευθύνονταν περισσότερο προς την Ορθόδοξη Εκκλησία. Εξάλλου και άλλα άτυπα δίκτυα της Εκκλησίας, όπως οι Χιλιαστές, ενεργοποιούνταν στον δρόμο.

Τέλος, οι συνομιλητές/ριες από την ΑΡΣΙΣ, αναφερόμενοι στα κίνητρά τους για την εμπλοκή με το πεδίο του προσφυγικού ήταν, σημείωσαν, πρώτον, την ανταποδοτικότητα που προσέφερε η συνεργασία με τους/τις αιτούντες/σες άσυλο, δεύτερον, την ανάγκη για γνώση και προσωπική εξέλιξη μέσα από την εμπειρία (Tuckett 2018:260, Muehlebach 2020:8), τρίτον, την ανάγκη για κοινωνική προσφορά (Ambrosini 2017:1825) και, τέλος, τον χαρακτήρα της συγκεκριμένης οργάνωσης, που, σύμφωνα με την άποψη ορισμένων από τους/τις συνομιλητές/ριες, άφηνε σημαντικά περιθώρια ελευθερίας στον τρόπο δουλειάς, ενώ προσέφερε δυνατότητα εξέλιξης. Αυτό το σχόλιο παραπέμπει στα στοιχεία που είχαν αρχικά λειτουργήσει σαν ενδιαφέρον κριτήριο για την επιλογή της συγκεκριμένης ΜΚΟ ως περίπτωσης μελέτης στο πλαίσιο του παρόντος ερευνητικού έργου. Σύμφωνα με τους/τις περισσότερους/ες συνομιλητές/ριες, οι βιοποριστικοί λόγοι υπήρχαν ως κίνητρο, αλλά δεν ήταν κυρίαρχοι.

Η παράθεση των παραπάνω κριτηρίων δείχνει ότι, αν όχι άμεσα, τότε έμμεσα, τα στελέχη της ΑΡΣΙΣ έθεσαν το ζήτημα που έχει σχολιάσει η Tuckett (2018) σχετικά με την περίπτωση διαμεσολαβητών/ριών στην Ιταλία, ότι δηλαδή, το διαμεσολαβητικό εγχείρημα είναι ένα ηθικό εγχείρημα προσωπικής βελτίωσης που, συγχρόνως, δίνει και στους πρόσφυγες τη δυνατότητα να αμφισβητήσουν την νομικά και κοινωνικά περιθωριοποιημένη θέση στην τοπική κοινωνία. Ακόμα, προσέγγισαν άρρητα το επιχείρημα της Fechter (2019:294) ότι η διαμεσολαβητική φροντίδα, δηλαδή η διευκόλυνση της μεταβίβασης πόρων όπως τα αγαθά, τα χρήματα, οι υπηρεσίες ή η εργασία ανάμεσα σε παρόχους και δέκτες βοήθειας, δεν έλκεται μόνο από φιλανθρωπικά κίνητρα. Εξίσου σημαντικός παράγοντας είναι και η «ανθρωπολογική ώθηση», δηλαδή η επιθυμία για μια σχέση οικειότητας με έναν κοινωνικά Άλλο. Αυτή η σχέση παίρνει τη μορφή φροντίδας. Ή, αντίστροφα, η παροχή φροντίδας γίνεται τρόπος του σχετίζεσθαι με τον Άλλο. Γενικά η συζήτηση των κριτηρίων επιβεβαίωσε τη θέση της Fechter (2019:294), ότι οι διαμεσολαβητές/ριες δεν δίνουν μόνο, αλλά και παίρνουν από την εργασία τους και τις σχέσεις που οικοδομούν στο πλαίσιο αυτής. Τέλος, η συγκεκριμένη συζήτηση παραπέμπει κατευθείαν στην ευρύτερη συζήτηση περί ανθρωπιστικής διακυβέρνησης, που, κατά τον Fassin (2012: x), βασίζεται στην κινητοποίηση της *ενσυναίσθησης* και όχι των ανθρώπινων δικαιωμάτων και −σε έναν παράλληλο δρόμο σκέψης− για την Ticktin (2006:44), συνδέεται με τη *συγκίνηση* και τις ιεραρχίες που αυτή παράγει.

Σε μεγάλο βαθμό, οι συνομιλητές/ριες από την ΑΡΣΙΣ φάνηκε να βιώνουν μια ιδεολογική απόκλιση από τους επίσημους θεσμούς που συντόνιζαν το πρόγραμμα και συγχρόνως μια δομική σύγκλιση με αυτούς. Παρόλο που δεν συμμερίζονταν τους στόχους της κρατικής πολιτικής εγκατάστασης των αιτούντων/σών άσυλο, συνέβαλαν απρόθυμα στην «επιτυχία» τους κάνοντας τον μηχανισμό να δουλεύει. Μια αντίστοιχη κατάσταση έχει υποστηρίξει και η Walther (2021:322) ότι ισχύει στη Σλοβακία. Η Tuckett (2018:260-261) υποστηρίζει ότι οι διαμεσολαβητές/ριες είναι ηθικά αμφισβητήσιμοι/ες, γιατί ενώ από τη μια συντρέχουν τους πρόσφυγες στην πλοήγησή τους ανάμεσα από αβυσσαλέα γραφειοκρατία, από την άλλη, δίνουν τη δυνατότητα στην Καφκική γραφειοκρατία του αποκλεισμού των προσφύγων να λειτουργεί. Ακόμα και ΜΚΟ που παρέχουν υπηρεσίες μπορεί να θεωρηθεί ότι στηρίζουν το σύστημα. Παρόλες τις αγαθές προθέσεις, επιτρέπουν στους πολιτικούς να συνεχίζουν να υιοθετούν ρητορικές χωρίς να είναι αναγκασμένοι να αντιμετωπίσουν την κατηγορία της απάνθρωπης συμπεριφοράς.

Κλείνοντας, ας σημειωθεί ότι από τις συνομιλίες με στελέχη της ΑΡΣΙΣ, μία άγγιξε και την ουσία της συζήτησης για την έννοια της ένταξης, η οποία μόνον ακροθιγώς είχε σχολιαστεί σε άλλα πλαίσια. Συγκεκριμένα, ένας από τους ψυχολόγους της ΑΡΣΙΣ ανέφερε ότι η ένταξη δεν έχει απαραίτητα θετικό πρόσημο, αλλά έχει και αρνητικές διαστάσεις. Δηλαδή, επεσήμανε ότι ο ενταξιακός προγραμματισμός είναι από μόνος του αρνητικός όρος. Σημείωσε ότι οι φορείς που διαμεσολαβούν θα έπρεπε απλά να εντάσσουν τους πρόσφυγες αγκαλιάζοντάς τους και προχωρώντας μαζί. Γιατί η διαδικασία της *συμπόρευσης* αποτελεί το πλαίσιο για την οικοδόμηση και εδραίωση πολιτισμικών νοημάτων. Θα έπρεπε να φροντίζουν ώστε αυτοί να καταγράφονται και, στη συνέχεια, να τους προσφέρονται προγράμματα εκπαίδευσης και εκμάθησης γλώσσας −όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, στη Γερμανία−, εύρεση εργασίας, και παροχής στέγης (Phillips 2006). Ακόμα, να υπάρχουν κρατικά προγράμματα που να παρέχουν νομική υποστήριξη για θεσμικά ζητήματα και να συμβάλλουν στην εξοικείωση των αιτούντων/σών άσυλο με την τοπική κοινωνία. Σε σχέση με αυτή την επισήμανση του συγκεκριμένου ψυχολόγου, είναι χρήσιμη η άποψη της Tuckett (2018: 261) που υποστηρίζει ότι οι διαμεσολαβητικές πρακτικές στον χώρο του προσφυγικού θα έπρεπε να αντιμετωπίζονται σαν ηθικά διαποτισμένες πράξεις στο πλαίσιο των οποίων η γνώση της σχετικής νομοθεσίας επιτρέπει την κοινωνική κινητικότητα τόσο για τους/τις αιτούντες/σες άσυλο και πρόσφυγες όσο και για τους/τις διαμεσολαβητές/ριες. Επιστρέφοντας στον λόγο του ψυχολόγου, η στέγη θα έπρεπε να επιχορηγείται για ένα αρχικό χρονικό διάστημα, αλλά αυτό να συμβαίνει μέσα σε ένα καθαρά οριοθετημένο πλαίσιο, ώστε οι αιτούντες/σες άσυλο να μη «χαϊδεύονται» από το σύστημα˙ να υπάρχει σχεδιασμός ώστε να μην αντιμετωπίζονται σαν «ανάπηροι», αλλά να γίνονται «αυτόνομοι». Τέλος, όλα τα παραπάνω να οδηγούν στην ισοτιμία των προσφύγων με τους πολίτες της χώρας. Ο συνομιλητής σημείωσε ότι αυτές οι σκέψεις που διατυπώθηκαν δεν αφορούν μόνο την Ελλάδα και ότι η προβληματική πρόσληψη και διαχείριση του ζητήματος της ένταξης των προσφύγων στις τοπικές κοινωνίες απαντά σε παγκόσμιο επίπεδο. Άποψή του ήταν ότι η ύπαρξη «ωφελούμενων» −αυτού του τόσο προβληματικού όρου που όμως έχει ευρεία χρήση− βολεύει τόσο για τις αντιστάσεις όσο και για τον κοινωνικό έλεγχο.

Τα παραπάνω αποτελούν μόνο μια σταχυολόγηση και κριτική παρουσίαση απόψεων και πρακτικών που εκφράστηκαν από το εσωτερικό της ΜΚΟ ΑΡΣΙΣ κατά τη διάρκεια της έρευνας. Δυστυχώς, η πανδημία δεν επέτρεψε αυτές οι κριτικές προς το ESTIA θέσεις να σταθμιστούν στην πράξη ούτε να αξιολογηθούν από αιτούντες/σες άσυλο που εξυπηρετούνταν από την οργάνωση.

4. Συμπερασματικά

Το εθνογραφικό υλικό από τις δύο μορφές εγκατάστασης αιτούντων/σών άσυλο στην Αθήνα επιβεβαιώνει τη βιοπολιτική διάσταση των ανθρωπιστικών πρακτικών που τα πλαισιώνουν και οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα άτομα που αιτούνται διεθνή προστασία αντιμετωπίζονται από τους θεσμούς −εγχώριους και διεθνείς− με όρους προσωρινότητας, ανθρωπισμού και όχι δικαιωμάτων, «φιλοξενίας» και όχι ένταξης. Επομένως, αντιμετωπίζονται με όρους υποδοχής *υπό προϋποθέσεις*, σε πλαίσια όσο το δυνατόν περιχαρακωμένα και διαχωρισμένα από την τοπική κοινωνία.

Ως προς όλα τα παραπάνω, δεν προέκυψε σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των δύο μοντέλων εγκατάστασης. Παρόλο που στην πρώτη περίπτωση, αυτή της δομής του Ελαιώνα, η «φιλοξενία» πραγματοποιούταν «εκτός των τειχών» της πόλης και υπό συνθήκες καταυλισμού, ενώ στην περίπτωση του προγράμματος ESTIA η στέγαση γινόταν μέσα στον αστικό ιστό, σε καμία από τις δύο περιπτώσεις στόχος των σχεδιαστών και της διοίκησης δεν ήταν η ένταξη ή ενσωμάτωση των αιτούντων/σών άσυλο στην πόλη. Ήταν μόνο η υποδοχή τους ως ανταπόκριση στις θεμελιώδεις υποχρεώσεις που προέκυπταν για τη χώρα από το διεθνές δίκαιο. Από πλευράς τόσο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής όσο και του κράτους, και στις δύο περιπτώσεις, το κεντρικό επιχείρημα για αυτή την επιλογή ήταν η προσωρινότητα των αιτούντων/σών άσυλο, εφόσον είναι άτομα των οποίων το νομικό καθεστώς βρίσκεται σε εκκρεμότητα. Όμως, κανένα από τα δύο σχήματα δεν αντιμετώπιζε τους/τις αιτούντες/σες άσυλο σαν δυνητικούς πολίτες της χώρας και δεν τους πρόσφερε την ελπίδα −ή έστω την προβολή− της ένταξης.[70] Και τα δύο τους διέκριναν από τον υπόλοιπο πληθυσμό της χώρας τοποθετώντας τους σε ένα νοητό χώρο ανάμεσα στη βιολογική ύπαρξη και την κοινωνικοπολιτική ζωή, τους διατηρούσαν σε αυτή την εκκρεμότητα ως μη-πολίτες και τους παρείχαν στέγη σε δομή ή διαμερίσματα για χρονικό διάστημα που δεν αρκούσε για να «διευκολυνθεί» η ένταξή τους στην τοπική κοινωνία. Παρόλο που έγιναν προσπάθειες να παρασχεθεί στοιχειώδης υγειονομική υποστήριξη και συμβουλευτική σχετικά με τις διαδικασίες έκδοσης ΑΦΜ, ΠΑΥΠΑ και ανοίγματος τραπεζικού λογαριασμού, και τα δύο σχήματα προσέφεραν στους/στις αιτούντες/σες άσυλο πολύ ελλιπώς τις προϋποθέσεις για να αξιοποιήσουν ενταξιακά την περίοδο της αναμονής. Κυρίως, τους προσέφεραν πολύ ελλιπώς −ή και καθόλου− την προβλεπόμενη από το διεθνές δίκαιο νομική προστασία και υποστήριξη. Τέλος, ιδιαίτερα σημαντικό, δεν τους προσέφεραν γέφυρα για το επόμενο βήμα. Με άλλα λόγια, τους διαχειρίζονταν μέσα από μία σχέση ανισότητας με μόνο στόχο την κάλυψη των τυπικών υποχρεώσεων του κράτους βάσει του διεθνούς δικαίου.

Όλα τα παραπάνω αποτελούν πολιτικές αποφάσεις που τις έλαβαν θεσμοί, διεθνείς και εγχώριοι και οι εμπλεκόμενοι φορείς που εισηγήθηκαν, σχεδίασαν και υλοποίησαν τα στεγαστικά προγράμματα. Δεν αποτελούν αναγκαστικές συνθήκες. Όταν στην Ευρώπη η συνολική πολιτική για το προσφυγικό είναι η εξωτερικοποίηση των συνόρων και στην Ελλάδα το σύνορο σκληραίνει κάθε μέρα και περισσότερο, μόνο λύσεις ανάγκης μπορεί να προκύψουν για τη στέγαση όσων προσφύγων και μεταναστών καταφέρνουν να διεισδύσουν παράτυπα στη χώρα και να αιτηθούν διεθνή προστασία. Και τόσο η δομή του Ελαιώνα όσο και το πρόγραμμα ESTIA αποτέλεσαν λύσεις ανάγκης που έτρεχαν πάντα πίσω από τα γεγονότα. Το δήλωσαν οι ίδιοι οι υπεύθυνοι των προγραμμάτων από όλες τις πλευρές· από το ΥΜΑ, την ΥΑ, τον ΔΑ και την ΑΡΣΙΣ.

Επίσης ο προσδιορισμός του είδους της διαμεσολάβησης ήταν επίσης πολιτική απόφαση που ελήφθη από τους θεσμούς και τους εμπλεκόμενους φορείς. Σε μεγάλο βαθμό, η διαμεσολάβηση και στις δύο μορφές εγκατάστασης έλαβε χαρακτήρα εκπαίδευσης, ενδυνάμωσης υπό όρους, συμμόρφωσης και επιπολιτισμού των αιτούντων/σών άσυλο. Δεν δόθηκε η απαιτούμενη έμφαση σε διαδικασίες που θα είχαν στο επίκεντρο τον σεβασμό της πολιτισμικής διαφοράς και της ενσωμάτωσης της διαφοράς στην τοπική κοινωνία. Οι διεθνείς θεσμοί ακολούθησαν μια προσέγγιση εκπαίδευσης προς το ελληνικό κράτος με πρακτικές που

[70] Για μια συζήτηση σχετικά με το πως ο αγώνας της εγκατάστασης των προσφύγων εμπεριέχει τη δημιουργική διάσταση της ελπίδας και της πιθανότητας ένταξης, βλ. Jansen και Löfving 2009.

είχαν κυρίως νομικό έρεισμα, ενώ δεν είχαν προηγούμενο στην Ευρώπη. Το κράτος, με τη σειρά του, εισηγήθηκε αυστηρά πλαίσια και προδιαγραφές τις οποίες απαίτησε από τους εταίρους να εφαρμόσουν προσφέροντας ελάχιστη ή και καμία υποστήριξη στο ανθρώπινο δυναμικό που εργαζόταν στο καθένα από τα δύο υπό διερεύνηση σχήματα. Τόσο από τον ΔΑ, που ενεπλάκη και στα δύο σχήματα, όσο και από την ΜΚΟ ΑΡΣΙΣ που έλαβε μέρος στην υλοποίηση του ESTIA, καταβλήθηκε σημαντική προσπάθεια για να υποστηριχθεί η υλοποίηση των προγραμμάτων. Ωστόσο, αυτή η προσπάθεια, πρώτον, συχνά έτρεχε πίσω από τα γεγονότα και, δεύτερον, είχε πολύ περιορισμένα και άκαμπτα όρια που καθορίζονταν από τα πάνω. Έτσι, δεν μπόρεσε ή δεν τόλμησε να προβληματοποιήσει τις έννοιες πάνω στις οποίες βασίζονταν οι οδηγίες της ΥΑ και του ΥΜΑ και κινήθηκε επάνω στους άξονες που αναφέρθηκαν παραπάνω, δηλαδή, τη συμμόρφωση, τον επιπολιτισμό και την ανταποδοτικότητα των αιτούντων/σών άσυλο. Οι πρωτοβουλίες της ΜΚΟ HR360, η οποία ωστόσο δεν εμπλεκόταν στον τομέα της στέγασης, αλλά υποστήριζε αιτούντες/σες άσυλο τόσο μέσα στη δομή του Ελαιώνα όσο και σε ανεξάρτητο γραφείο υποστήριξης που διατηρούσε στην πόλη και το οποίο μπορούσαν να επισκεφτούν άτομα που διέμεναν σε διαμερίσματα του προγράμματος ESTIA, με στόχο την ανεξάρτητη διαβίωση είχαν σαν βασικό στόχο την αποστασιοποίηση από τη λογική της συμμόρφωσης και της κηδεμόνευσης. Άλλες παρεκκλίσεις από τις παραπάνω μορφές διαμεσολάβησης πραγματοποιήθηκαν μόνο με πρωτοβουλία ορισμένων εργαζόμενων του ΔΑ και της ΑΡΣΙΣ και μέσα στα πολύ στενά περιθώρια που άφηναν οι απρόβλεπτες ασάφειες ή αντιφάσεις του συστήματος που αναφέρθηκαν τόσο στην παρουσίαση της δομής του Ελαιώνα και του προγράμματος ESTIA που προηγήθηκε όσο και στην ανακοίνωση της ερευνήτριας, που επισυνάπτεται στο παράρτημα Β2 της παρούσας έκθεσης ως D2.3.

Επομένως η διαδικασία διαμεσολάβησης, όσο και αν συνεπαγόταν τη θετική εμπρόθετη δράση φορέων και ατόμων, σε τελική ανάλυση −ή, μάλλον, από την αρχή− ήταν αδιέξοδη. Αυτό ήταν δύσκολο να το αντιληφθούν και να το αποδεχθούν όλοι όσοι εμπλέκονταν στη διαδικασία της εγκατάστασης. Ήταν δύσκολο για τους/τις αιτούντες/σες άσυλο, τους θεσμούς, τους/τις ανθρωπιστικούς/ές δρώντες/σες και τα μέλη της τοπικής κοινωνίας. Πάνω από όλα όμως ήταν ματαιωτικό. Γιαυτό και κάποιοι/ες από τους/τις πληροφορητές/ριες αξιολόγησαν τις παροχές των δύο σχημάτων θετικά −κυρίως στη βάση του ότι παρείχαν το πολύτιμο και αδιαμφισβήτητο αγαθό της προσωρινής στέγης σε άτομα που την είχαν πολύ ανάγκη− ενώ άλλοι ανέδειξαν τις αδυναμίες και αντιφάσεις τους. Είναι κατανοητό ότι όσοι βρίσκονται μέσα σε ένα σύστημα σχέσεων και μηχανισμών και παλεύουν καθημερινά από την πλευρά τους ενάντια στις αντιξοότητες αυτού του συστήματος, αξιολογούν τα μικρά βήματα της καθημερινότητας, τα οποία μπορεί να είναι πολύ σημαντικά και αισιόδοξα. Δύσκολα μπορούν να διακρίνουν το ευρύτερο πλαίσιο, που στην περίπτωση της εγκατάστασης των αιτούντων/σών άσυλο κυοφορούσε την απαισιοδοξία. Εξάλλου υπάρχουν και οικονομικοί, πολιτικοί και κοινωνικοί παράγοντες που ενδεχομένως συντελούν στο να μη βλέπουν όλοι το δάσος.

Ο Ambrosini (2017: 1816) υποστηρίζει ότι υπάρχουν πέντε διακριτά είδη δραστηριότητας που συνιστούν τη διαμεσολάβηση στο πλαίσιο του προσφυγικού. Η διασύνδεση των προσφύγων με τις ευκαιρίες εγκατάστασης, εργασίας κτλ., η παροχή υπηρεσιών, όπως υγειονομική φροντίδα, μαθήματα γλώσσας κ.ά, η παροχή άμεσης βοήθειας για κάλυψη αναγκών, όπως προσωρινή στέγαση, τροφή κ.ά, η ανοχή σε παράτυπες συμπεριφορές προκειμένου οι αιτούντες/σες άσυλο να κερδίσουν χρόνο ή να αποφύγουν εξώσεις κτλ. και, τέλος, η πολιτική πίεση. Παρόλο που και η συγκεκριμένη προσέγγισή του δεν

υπεισέρχεται σε ενταξιακές διαδικασίες, αξίζει να σημειωθεί ότι στην περίπτωση των δύο σχημάτων που μελετήθηκαν στην παρούσα έρευνα και των φορέων και ατόμων που τα υλοποίησαν σε συνθήκες πανδημίας, μόνο η δραστηριότητα της έκτακτης και προσωρινής στέγασης καλυπτόταν. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ενεργοποιούταν και η ανοχή από την πλευρά των ανθρωπιστικών δρώντων/σών αντιβαίνοντας τους κανονισμούς. Επομένως, ακόμα και στο πλαίσιο αυτής της περιορισμένου ορίζοντα προσέγγισης, η διαμεσολάβηση στη δομή του Ελαιώνα και στο πρόγραμμα ESTIA υπολειτουργούσε σε πολύ μεγάλο βαθμό.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι και η διερεύνηση μιας σειράς ανεπίσημων μορφών εγκατάστασης που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της ΕΕ4 και που ξεκινούν από διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο, παρουσίασε ομοιότητες ως προς τα αποτελέσματα αναφορικά με ορισμένες από τις συλλογικότητες ανθρωπιστικών δρώντων/σών που μελετήθηκαν. Συγκεκριμένα, η ομοιότητα αφορούσε α) μια συλλογικότητα μικτού τύπου ad hoc εθελοντικής ομάδας, που όπως επισημάνθηκε από τον ερευνητή, παρά τον αυτοσχέδιο χαρακτήρα της προωθούσε αντιλήψεις βοήθειας και φροντίδας και πρακτικές κηδεμόνευσης και προστασίας και β) μια ΜΚΟ, στην οποία οι ανθρωπιστικοί/ές δρώντες/σες που διαμεσολαβούσαν, λειτουργούσαν, όπως και στην περίπτωση του Ελαιώνα και του ESTIA, με όρους επαγγελματικής υποχρέωσης. Ωστόσο, σε αυτή την περίπτωση και σε διάκριση από τις επίσημες μορφές διαμεσολάβησης, οι πρακτικές ορίζονταν από αντιλήψεις ανταποδοτικότητας, οι οποίες βασίζονταν στην αλληλεγγύη. Στην περίπτωση του Συλλόγου Αφγανών, παρόλο που ο ιδιόμορφος ανθρωπιστικός λόγος, που αντλούσε από τη σχέση της συλλογικότητας με την ΥΑ, προσομοίαζε σε αυτόν των ΜΚΟ, ο παράγοντας της ομοεθνότητας έθετε τις προϋποθέσεις για διαμεσολάβηση σε περισσότερο ισότιμη βάση. Η μελέτη της «παρέας» Πακιστανών δεν έδωσε αντίστοιχα συμπεράσματα μια και η διαμεσολάβηση βασιζόταν κυρίως στα συγγενικά δίκτυα, την οικονομία του δώρου και τον θρησκευτικό χώρο και, επομένως αντλούσε από αντιλήψεις αμοιβαιότητας, ανταλλαγής και δικτύωσης. Τέλος, οι ομάδα αλληλεγγύης ήταν αυτή που σε μεγάλο βαθμό διαφοροποιήθηκε από τις πρακτικές των επαγγελματιών του ανθρωπισμού και ανάπτυξε μια εναλλακτική πρόταση που βασιζόταν σε έναν διακριτό δικαιωματικό λόγο και μια σειρά διαμεσολαβητικών πρακτικών με άξονα τη συνύπαρξη. Από την παραπάνω συνοπτική σύγκριση επίσημων και ανεπίσημων μορφών διαμεσολάβησης με την οποία κλείνει η παρούσα έκθεση, αναδεικνύεται η σημασία που έχει το πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο, οι στόχοι καθώς και τα κίνητρα της διαδικασίας και των ατόμων που στελεχώνουν τις διαφορετικές πρωτοβουλίες −θεσμικές ή μη− στη διαμόρφωση της μορφής που αυτή λαμβάνει.

- *Υλοποίηση στόχων*

Η έρευνα της ΕΕ2 που είχε σαν αντικείμενο τη διαδικασία διαμεσολάβησης στη δομή του Ελαιώνα και το πρόγραμμα ESTIA μπόρεσε να υλοποιήσει τους στόχους της. Συγκεκριμένα:

Οι στόχοι 1 και 3 της ΕΕ2 όπως ορίστηκαν στο Τεχνικό Δελτίο του Έργου μετά τις τροποποιήσεις, δηλαδή, η ανάλυση των δομών και πρακτικών της ανθρωπιστικής διακυβέρνησης στην πόλη της Αθήνας μέσα από τη μελέτη των δύο μορφών εγκατάστασης και η μελέτη των ανθρωπιστικών δομών ως μηχανισμών διαμεσολάβησης με έμφαση στον ρόλο των ανθρωπιστικών δρώντων/σών, καλύφθηκαν σε πολύ

ικανοποιητικό βαθμό. Όμως τα παρατεταμένα και αυστηρά μέτρα αποστασιοποίησης που ήρθαν σαν αποτέλεσμα του 2ου και 3ου κύματος της πανδημίας κατέστησαν δύσκολο τον εντοπισμό πληροφορητών/ριών από την τοπική κοινωνία και την επαφή μαζί τους. Δηλαδή, τους ενοίκους και ιδιοκτήτες διαμερισμάτων σε πολυκατοικίες που κατοικούν αιτούντες/σες άσυλο, τους καταστηματάρχες της γειτονιάς κτλ. Οι επαφές που πραγματοποιήθηκαν ήταν πιο περιορισμένες από αυτές που είχαν αρχικά προγραμματιστεί και σε διαφορετικά πλαίσια. Οπότε, ο στόχος 2, δηλαδή η διερεύνηση της διαδικασίας κοινωνικής και πολιτισμικής διάδρασης ανάμεσα στους/στις αιτούντες/σες άσυλο, τους/τις ανθρωπιστικούς/ές δρώντες/σες και μέλη της τοπικής κοινωνίας εστιάζοντας στο πεδίο της υποδοχής και της κοινωνικότητας, καλύφθηκε κυρίως ως προς δύο από τα τρία σκέλη του. Δηλαδή, τις σχέσεις αιτούντων/σών άσυλο και ανθρωπιστικών δρώντων/σών. Οπωσδήποτε, ακόμα και αυτή η διάσταση διερευνήθηκε σε συνθήκες πανδημίας που περιόρισαν σημαντικά τη δυνατότητα εξέτασης της δυναμικής που διαμορφώνει τις σχέσεις μεταξύ των συγκεκριμένων δύο κατηγοριών. Το τρίτο σκέλος της διάδρασης καλύφθηκε μόνο μερικά.

Οι διαφορετικοί τρόποι με τους οποίους οι διάφοροι/ες δρώντες/σες προσλάμβαναν τους μηχανισμούς διαμεσολάβησης −δηλαδή ο στόχος 4− αναδείχθηκαν ανάγλυφα από την έρευνα −πάντα λαμβάνοντας υπ' όψη τους περιορισμούς που επέφερε η πανδημία. Τέλος, η σύγκριση των προγραμματικών στόχων της ανθρωπιστικής διακυβέρνησης με όσα πραγματικά συνέβαιναν στο πεδίο −και μάλιστα σε συνθήκες πανδημίας− αναδείχθηκε επίσης μέσα από τη διεξοδική μελέτη του συγκεντρωμένου υλικού. Εξαίρεση από αυτή τη σύγκριση αποτέλεσε η περίπτωση της ΜΚΟ ΑΡΣΙΣ για τους λόγους που εξηγήθηκαν νωρίτερα.

Συνολικά, παρόλη τη μεγάλη αναταραχή που προκάλεσε η πανδημία στο ξεκίνημα της έρευνας, η προσαρμογή της ΕΕ2 στις ιδιαίτερες ερευνητικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν στην πορεία μέσα από τη συνεργασία με την υπόλοιπη ερευνητική ομάδα ήταν ομαλή και αποτελεσματική.

5. Βιβλιογραφία

Agier, M. 2002. "Between war and city. Towards an urban anthropology of refugee camps," *Ethnography* 3 (3): 317-341.

2011. *Managing the undesirables. Refugee camps and humanitarian government*. Polity Press. Κέμπριτζ.

2012. Διάλεξη: «Global-scape of camps and the politics of neutrality». Διαθέσιμη στο: http://www.campusincamps.ps/projects/michel-agier/, προσπελάστηκε 4/11/2022.

Ambrosini, M. 2017. "Why irregular migrants arrive and remain. The action of intermediaries. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43(11): 1813-1830.

Androusou, A. 2021. "Worlds Never Apart: Bridging Communities by Engaging Refugees in Cultural Mediation." *The International Journal of Learner Diversity and Identities* 28 (2): 63-76. DOI:10.18848/2327-0128/CGP/v28i02/63-76.

Bendixsen, S. και Hylland Eriksen, Th. 2020. "Time and the Other: Waiting and Hope among Irregular Migrants". Στο M.K. Janeja και A. Bandak (επιμ.) *Ethnographies of waiting. Doubt, Hope and Uncertainty*. Routledge. Νέα Υόρκη και Λονδίνο: 87-112.

Bierschenk, Th. 2021. "Afterword: Brokerage as social practice". *Cultural Dynamics* 33(4): 418-425. DOI: 10.1177/09213740211034060.

Bloch, Alice, Nando Sigona, and Roger Zetter. 2014. *Sans Papiers*. Pluto Press, Λονδίνο.

Boissevain, J. 1974. *Friends of friends: Networks, manipulators and coalitions*. Blackwell, Οξφόρδη.

Bräuchler, B., Knodel, K., και Röschenthaler, U. 2021. "Brokerage from within: A conceptual framework". *Cultural Dynamics*: 1-17.

Cabot, H. 2014. *On the Doorstep of Europe: Asylum and Citizenship in Greece, University of Pensilvania Press*, Φιλαδέλφια.

Combinido, P. and J. Ong. 2017. "Silenced in the aid interface: Responsible brokerage and its obstacles in humanitarian interventions". *Philippine Sociological Review* 65: 39–64.

De Genova, N. 2017. "Introduction: The Borders of "Europe" and the European Question". Στο De Genova (επιμ.) *The Borders of "Europe". Autonomy of Migration, Tactics of Bordering*. Duke University Press. Ντάραμ και Λονδίνο: 1-35.

Dragonas, Th. 2021. "Toward a Holistic Approach to Refugee Integration" *International Journal of Learner Diversity and Identities* 28 (2):1–14. DOI:10.18848/2327-0128/CGP/v28i02/1-14.

ΕΕΔΑ. 2016. «Οι συνθήκες διαβίωσης στα κέντρα υποδοχής και φιλοξενίας μεταναστών και προσφύγων». Αθήνα.

Fassin, D. 2012. *Humanitarian Reason. A Moral history of the Present*, University of California Press, Μπέρκλεϊ.

Fechter, A.M. 2019. "Brokering transnational flows of care: The case of citizen aid". *Ethnos.* 85(2): 293–308. DOI: 10.1080/00141844.2018.1543339.

Feldman, I. 2015. "What is a camp? Legitimate refugee lives in spaces of long-term displacement," *Geoforum* 66: 244-252.

Hönke, J. and M.M. Müller. 2018. "Intermediation, brokerage and translation". In: Risse T, Börzel TA and Draude A (eds) *Oxford Handbook of Governance in Areas of Limited Statehood*. Oxford University Press, Οξφόρδη: 333–352.

Hyndman, J. 2000. *Managing Displacement: Refugees and the Politics of Humanitarianism.* University of Minnesota Press, Μιννεάπολις.

Jacobsen, Chr. M., M.-A. Karlsen και Sh. Khosravi (επιμ.) 2020. *Wait**ing and the** Temporalities of Irregular Migration*. Routledge**.** Νέα Υόρκη και Λονδίνο.

Janeja M.K. και A. Bandak (επιμ.) 2020. *Ethnographies of waiting. Doubt, Hope and Uncertainty*. Routledge. Νέα Υόρκη και Λονδίνο.

Jansen, B.J. 2016. "The protracted refugee camp and the consolidation of a 'humanitarian urbanism'", *International Journal of Urban and Regional Research*, (essay) https://www.ijurr.org/wp-content/uploads/2016/11/Refugee-Spotlight-The-Protracted-Refugee-Camp-Jansen.pdf : 1-5.

Jansen, S. and S. Löfving. 2009. "Introduction: Towards an Anthropology of Violence, Hope and the Movement of People". Στο Stef Jansen and Staffan Löfving (επιμ.) *Struggles for Home: Violence, Hope and the Movement of People*, Berghahn Books, Νέα Υόρκη και Οξφόρδη: 1-23.

Καραθανάσης, Π. 2020. «ΚΥΤ Μόριας: Ανάμεσα στο 'hotspot' και τον 'καταυλισμό-πόλη». Refugee Observatory Blog, https://refugeeobservatory.aegean.gr/el/κυτ-μόριας-2020-ανάμεσα-στο-«hotspot»-και-τον-«καταυλισμό-πόλη».

Khosravi, Sh. 2020. "Afterword: Waiting, a state of consciousness". Στο Chr. M. Jacobsen, M.-A. Karlsen και Sh. Khosravi (επιμ.), *Waiting and the Temporalities of Irregular Migration*. Routledge**.** Νέα Υόρκη και Λονδίνο: 202-207.

Kourachanis, N. 2018. "From camps to social integration? Social housing interventions for asylum seekers in Greece", *International Journal of Sociology and Social Policy*, 39 (3/4): 221-234. DOI: 10.1108/IJSSP-08-2018-0130.

Κουραχάνης, Ν. 2019. *Πολιτικές στέγασης προσφύγων. Προς την κοινωνική ενσωμάτωση ή την προνοιακή εξάρτηση;* Τόπος. Αθήνα.

Latour, B. 2005. *Reassembling the Social: An Introduction of Actor-Network-Theory*. Oxford University Press, Νέα Υόρκη.

Lindquist, J. et al. 2012. "Opening the Black Box of Migration: Brokers, the Organization of Transnational Mobility and the Changing Political Economy in Asia", *Pacific Affairs* 85 (1): 7-19.

Malkki, L. 1995 "Refugees and Exile: From "Refugee Studies" to the National Order of Things". *Annual Review of Anthropology* 24: 495–523.

Mavroudi, E., Page, B. και Christou, A. (επιμ.) 2017. *Timespace and international migration*. Edward Elgar Publishing, Τσέλτεναμ και Νορθάμπτον.

McNevin, A. και Missbach, A. 2018. "Luxury limbo: Temporal techniques of border control and the humanitarianisation of waiting". *International Journal of Migration and Border Studies*. 4 (1–2): 12–34. DOI: 10.1504/IJMBS.2018.091222.

Muehlebach, A. 2012. *The Moral neoliberal. Welfare and citizenship in Italy*. Chicago University Press, Σικάγο.

Murphy, W.P. 1981. "The rhetorical management of dangerous knowledge in Kpelle brokerage". *American Ethnologist* 8(4): 667–685.

O' Neil, B. 2017. *The space of boredom. Homelessness in the slowing global order*. Duke University Press, Ντάραμ και Λονδίνο.

Pandolfi, M. 2003. "Contract of Mutual (In)Difference: Governance and the Humanitarian Apparatus in Contemporary Albania and Kosovo". *Indiana Journal of Global Legal Studies* 10(1):369–381.

Παπαταξιάρχης, Ε. 2017. «Ασκήσεις συμβίωσης στην 'ανθρωπιστική πόλη': Άτυπες εκπαιδευτικές πρακτικές και διακυβέρνηση του 'προσφυγικού' μετά το 2016». *Σύγχρονα Θέματα* 137: 74-89, 2017.

Phillips, D. (2006) "Moving Towards Integration: The Housing of Asylum Seekers and Refugees in Britain". *Housing Studies*, 21(4): 539-553, DOI: 10.1080/02673030600709074.

Ramsay, G. 2020. "Time and the other in crisis: How anthropology makes its displaced object". *Anthropological Theory*. 6(2): 139–152. DOI: 10.1177/1463499619840464.

Redfield, P. 2005. "Doctors, Borders, and Life in Crisis". *Cultural Anthropology* 20(3): 328–361.

Rozakou, K. 2012. "The biopolitics of hospitality in Greece: Humanitarianism and the management of refugees". *American Ethnologist* 39(3): 562-577.

2020 "Accelerated Time: Waiting and Hasting During the 'Long Summer of Migration'". Στο Chr. M. Jacobsen, M.-A. Karlsen και Sh. Khosravi (επιμ.), *Waiting and the Temporalities of Irregular Migration*. Routledge. Νέα Υόρκη και Λονδίνο: 23-39.

Ροζάκου, Κ. 2009. «Ο απρόθυμος διερμηνέας. Μετανάστες ως πολιτισμικοί μεσολαβητές». 2009. *Σύγχρονα Θέματα* τ.107: 81-89.

2018. *Από «αγάπη» και «αλληλεγγύη». Εθελοντική εργασία με πρόσφυγες στην Αθήνα Από του πρώιμου 20ου αιώνα*. Αλεξάνδρεια. Αθήνα.

Σέχου, Ε. 2022. HUMANcITY, Έκθεση Αναφοράς Ερευνητικής Ενότητας 4, https://humancity.sah.aegean.gr.

Sigona, N. 2015 "Campzenship: reimagining the camp as a social and political space". *Citizenship Studies*, 19(1): 1-15, DOI: 10.1080/13621025.2014.937643.

Stratigaki, M. 2021. "A 'Wicked Problem for the Municipality of Athens. The 'Refugee Crisis' from an Insider's Perspective". Στο M.Kousis, A.Chatzidaki, K.Kafetsios (επιμ.) *Challenging Mobilities in and to the EU during times of crises. The case of Greece*, IMISCOE, Springler: 283-297.

Tazzioli, M. 2018. "The temporal borders of asylum. Temporality of control in the EU border regime". *Political Geography*. 64: 13–22. DOI: 10.1016/j.polgeo.2018.02.002.

Ticktin, M. 2006. "Where ethics and politics meet: The violence of humanitarianism in France". *American Ethnologist* 33(1): 33-49.

Tsianos, V. και Karakayali, S. 2010. "Transnational Migration and the Emergence of the European Border Regime: An Ethnographic Analysis". *European Journal of Social Theory*, 13 (3): 373-387. DOI: 10.1177/1368431010371761.

Tuckett, A. 2018. "Ethical brokerage and self-fashioning in Italian immigration bureaucracy". *Critique of Anthropology* 38(3): 245–264.

Walther, E.M. 2021. "Brokers in straitjackets: The moral quandaries of refugee support organisations in Slovakia", *Cultural Dynamics* 33 (4): 316-330.

Ιστοσελίδες

http://archive-refugeeobservatory.ekt.gr/refugeeobservatory/?locale=el
https://migration.gov.gr/ris/perifereiakes-monades/domes/
http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/prosfuges_metanastes/kentra_filoxenias_autopsia.pdf
https://www.amnesty.gr/news/articles/article/6752/eyropaiko-dikastirio-anthropinon-dikaiomaton-proaspizei-ta-dikaiomata-ton.
https://www.e-nomothesia.gr/kat-allodapoi/prosphuges-politiko-asulo/koine-upourgike-apophase-1920-2022.html
https://kede.gr/wp-content/uploads/2021/02/KYA.pdf
https://www.nomotelia.gr/photos/File/2731B-22.pdf
https://migration.gov.gr/wp-content/uploads/2021/04/ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ-ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ-ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ-ESTIA_ΦΕΚ.pdf
https://migration.gov.gr/oloklironetai-to-programma-stegasis-estia-ii-to-2022/
https://www.developathens.gr/el
https://svemko.espivblogs.net/
http://www.arsis.gr/pii-imaste/i-arsis/
http://www.campusincamps.ps/projects/michel-agier/

https://www.ijurr.org/wp-content/uploads/2016/11/Refugee-Spotlight-The-Protracted-Refugee-Camp-Jansen.pdf
https://refugeeobservatory.aegean.gr/el/κυτ-μόριας-2020-ανάμεσα-στο-«hotspot»-και-τον-«καταυλισμό-πόλη».
https://humancity.sah.aegean.gr.